

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 3 (25)

Київ 2020

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2020

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растислав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of General Law Disciplines of the Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Bogdan Derevianko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Business Law of the Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kryvyi Rih, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Доценко Олександр Сергійович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 9
- Іванов Юрій Анатолійович**
ПЕРЕДУМОВИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ
ЯК СКЛАДОВОЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ..... 17
- Іщенко Людмила Владиславівна**
ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНИХ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРИМУСУ 26
- Курило Володимир Іванович, Габрелян Гоар Валеріївна**
ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «ПРАВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ» 32
- Курило Володимир Іванович, Чиж Юлія Володимирівна**
СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ 37
- Піддубний Олексій Юрійович**
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК РІЗНОВИД НОРМАТИВНОГО ДОГОВОРУ
І ЯК ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ 43
- Приходько Андрій Анатолійович**
АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАХОДИ: ПЕРЕГЛЯД ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 48
- Сорока Лариса Володимирівна**
НОРМАТИВНА БАЗА КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ 53

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Бедратий Юрій Вячеславович**
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ..... 57

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Райко Максим Сергійович**
ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ — ОСНОВОПОЛОЖНІ
КЕРІВНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ОПЛАТИ ПРАЦІ 64

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Квіт Наталія Михайлівна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦЯ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРСОНАЛЬНОГО ЗБЕРІГАННЯ
БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ЗА ВТРАТУ, НЕСТАЧУ, ПОШКОДЖЕННЯ 70

Нагнибіда Володимир Іванович

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА, ЗАСТОСОВУВАНОВОГО ДО ЗДАТНОСТІ СТОРІН НА УКЛАДЕННЯ
АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ 76

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Dotsenko Oleksander**
SPECIFIC ISSUES OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR COMBATING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE 9
- Ivanov Yuriy**
BACKGROUND OF POSITIONING OF DEPOSIT GUARANTEE FUND AS A PART OF CRITICAL INFRASTRUCTURE..... 17
- Ischenko Lyudmila**
LEGAL DESCRIPTION OF PUBLIC SERVICE MEASURES OF ADMINISTRATIVE COERCION 26
- Kurylo Volodymyr, Gabrelian Goar**
DEFINITION OF THE LEGAL CATEGORY «RIGHTS OF WAR VETERANS AND PARTICIPANTS OF BATTLE ACTIONS» 32
- Kurylo Volodymyr, Chyzh Julia**
THE STATE OF IMPLEMENTATION OF THE ELECTRONIC GOVERNANCE SYSTEM IN THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES AND THE PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT 37
- Piddubnyy Oleksii**
ADMINISTRATIVE CONTRACT AS A VARIETY OF THE REGULATORY AGREEMENT AND AS THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF THE SOCIAL CONTRACT 43
- Prihodko Andrey**
ANTI-CORRUPTION MEASURES: OVERVIEW EFFICIENCY IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION 48
- Soroka Larysa**
REGULATORY BASIS OF SPACE ACTIVITIES: MODERN CHALLENGES 53

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Bedratyi Iurii**
ECONOMIC–LEGAL STATUS OF THE HIGHER COURT ON INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES 57

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Rayko Maksym**
PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF LABOR PAYMENT AS THE BASIC GUIDELINES OF THE INSTITUTE OF LABOR PAYMENT 64

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Kvit Nataliia

CONTRACTORS RESPONSIBILITY FOR LOSS, SHORTAGE, DAMAGE, ACCORDING
TO BIOLOGICAL MATERIAL PERSONAL STORAGE CONTRACT 70

Nahnybida Volodymyr

DETERMINING OF THE LAW APPLICABLE TO THE ABILITY OF THE PARTIES
TO CONCLUDE THE ARBITRATION AGREEMENT 76

УДК 343.9:007

Доценко Олександр Сергійович
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ*

Доценко Александр Сергеевич
*кандидат юридических наук, доцент,
професор кафедры публичного управления и администрирования
Национальная академия внутренних дел*

Dotsenko Oleksander
*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of public Management and Administration
National Academy of internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5735

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ

SPECIFIC ISSUES OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR COMBATING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто актуальність, значення, проблеми і шляхи удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності в Україні. Визначено, що успішна протидія організованій злочинності повинна базуватися на глибокому і всебічному аналізі, оцінці різних явищ, процесів, факторів, необхідності використання усіх джерел отримання інформації про організовану злочинність.

Проаналізовано значення інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів протидії організованій злочинності підрозділами кримінального аналізу Національної поліції, які здійснюють оперативний, тактичний та стратегічний аналізи. Розглянуто співвідношення інформаційно-аналітичної діяльності цих підрозділів з підрозділами організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування Національної поліції. Наголошено на окремих аспектах дублювання цих підрозділів.

Розглянуто роль і значення інформаційно-аналітичної діяльності новостворених підрозділів стратегічних розслідувань Національної поліції.

Визначено та розглянуто характеристику оперативної обстановки, її складові елементи та фактори, що впливають на неї. Під оперативною обстановкою стану організованої злочинності в державі запропоновано розуміти сукупність факторів політичного, економічного, адміністративного, правового характеру щодо протидії організованій злочинності, рівня і стану організованої злочинності в державі, умов і результатів діяльності суб'єктів протидії їй та рівень підтримки населення.

Доводиться, що сьогодні необхідно основні зусилля спрямовувати на підвищення якості і прогностичну спрямованість інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності, здійснювати таку діяльність не наряду із загальною кримінальною злочинністю, а проводити її цілеспрямовано, що надасть можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення саме з протидії організованій злочинності.

Розглянуто роль в інформаційно-аналітичному забезпеченні Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, запропоновано шляхи його реформування та удосконалення діяльності.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, протидія організованій злочинності.

Анотація. В статье рассмотрены актуальность, значение, проблемы и пути совершенствования информационно-аналитического обеспечения противодействия организованной преступности в Украине. Определено, что успешное противодействие организованной преступности должна базироваться на глубоком и всестороннем анализе, оценке различных явлений, процессов, факторов, необходимости использования всех источников получения информации об организованной преступности.

Проанализированы значения информационно-аналитического обеспечения субъектов противодействия организованной преступности подразделениями уголовного анализа Национальной полиции, осуществляющих оперативный, тактический и стратегический анализы. Рассмотрено соотношение информационно-аналитической деятельности этих подразделений с подразделениями организационно-аналитического обеспечения и оперативного реагирования Национальной полиции. Отмечено на отдельных аспектах дублирования этих подразделений.

Рассмотрены роль и значение информационно-аналитической деятельности вновь созданных подразделений стратегических расследований Национальной полиции.

Определены и рассмотрены характеристики оперативной обстановки, ее составные элементы и факторы, влияющие на нее. Под оперативной обстановкой состояния организованной преступности в государстве предложено понимать совокупность факторов политического, экономического, административного, правового характера по противодействию организованной преступности, уровня и состояния организованной преступности в государстве, условий и результатов деятельности субъектов противодействия ей и уровень поддержки населения.

Возникает, что сегодня необходимо основные усилия направить на повышение качества и прогностическую направленность информационно-аналитического обеспечения противодействия организованной преступности, осуществлять такую деятельность не наряду с общей уголовной преступностью, а проводить ее целенаправленно, что нагдасть возможность принимать обоснованные управленческие решения именно по противодействию организованной преступности.

Рассмотрены роль в информационно-аналитическом обеспечении Межведомственного научно-исследовательского центра по проблемам борьбы с организованной преступностью при СНБО Украины, предложены пути его реформирования и совершенствования деятельности.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, противодействие организованной преступности.

Summary. The article deals with the relevance, importance problems and ways of improving the information and analytical support for combating organized crime in Ukraine. It is determined that successful counteraction to organized crime should be based on a deep and comprehensive analysis, assessment of different phenomena, processes, factors, the need to use all sources of information on organized crime.

The importance of information and analytical support for the subjects of counteraction to organized crime by the National Police Criminal Analysis units conducting operational, tactical and strategic analyzes is analyzed. The relation of information and analytical activity of these units with the units of organizational and analytical support and prompt response of the National Police is considered. Emphasis is placed on the individual aspects of duplication of these units.

The role and importance of information and analytical activity of the newly formed units of strategic investigations of the National Police are considered.

The characteristics of the operational environment, its constituent elements and the factors that influence it are identified and considered. Under the operational situation of the state of organized crime in the state it is offered to understand a set of factors of political, economic, administrative, legal nature regarding combating organized crime, the level and state of organized crime in the state, conditions and results of activity of subjects of counteraction to it and the level of support of the population.

It is argued that today major efforts should be directed to improving the quality and prognostic orientation of information and analytical support for the fight against organized crime, to carry out such activities not along with general criminal crime, but to pursue it purposefully, which will give the opportunity to make sound administrative decisions precisely.

The role in the information and analytical support of the Interdepartmental Research Center on Combating Organized Crime at the National Security and Defense Council of Ukraine is considered, ways of its reforming and improvement of activity are suggested.

Key words: information and analytical support, counteraction to organized crime.

Постановка проблеми. Успішна протидія організованій злочинності повинна базуватися на глибокому і всебічному аналізі й оцінці різних явищ, процесів, факторів, що стосуються правоохоронної сфери у цьому напрямі. Здійснення цієї пізнавальної функції прийнято називати інформаційно-аналітичною діяльністю. Інформаційно-аналітична діяльність є невід'ємною частиною процесу реалізації будь-якого завдання, функції з протидії організованій злочинності, тому її у теорії та практиці управління виділяють у самостійну функцію.

Інформаційно-аналітична діяльність забезпечує об'єктивне бачення становища щодо протидії організованій злочинності, своєчасне виявлення проблем, тенденцій, протиріч в законодавчій сфері та організації діяльності суб'єктів протидії, правильну оцінку, пошук шляхів і засобів їх вирішення, обґрунтованість прийнятих рішень. Тому, така пізнавальна діяльність складається з ряду самостійних, але взаємопов'язаних змістовно-часових етапів: збір, систематизація й обробка необхідної інформації; її глибокий аналіз, що включає формування оціночних висновків; прогнозування і моделювання можливого розвитку подій; вироблення пропозицій і рекомендацій, підготовка і представлення суб'єктам управління інформаційно-аналітичних документів, проектів управлінських рішень тощо.

Сьогодні інформаційно-аналітичне забезпечення протидії організованій злочинності в Україні є малоефективним, існують різні думки і підходи науковців, практиків щодо такої діяльності, хто і в яких обсягах повинен це здійснювати та ін., що й зумовлює необхідність дослідження цих питань.

Стан дослідження. У юридичній літературі приділено багато уваги дослідженню інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади, правоохоронних органів, в т.ч. й органів, підрозділів внутрішніх справ та Національної поліції. Ці питання знайшли своє відображення у наукових працях: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, О. О. Дульського, І. П. Голосніченка, В. Л. Грохольського, В. В. Зуя, Л. В. Ковалю, М. В. Корнієнка, О. В. Кузьменко, Є. В. Курінного, В. І. Литвиненка, Н. Є. Міняйла, Т. М. Міщенко, М. І. Мельника, Є. В. Невмержицького, Г. П. Пожидаєва, О. П. Рябченко, О. Ю. Шостко та ін. Але й досі, серед науковців та практиків немає єдиного підходу до розуміння організації здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, особливо такого досить складного напрямку діяльності, як протидія організованій злочинності.

Метою статті є розгляд інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочин-

ності в Україні та визначення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В інформаційно-аналітичній діяльності суб'єкти протидії організованій злочинності повинні використовувати інформацію як власних джерел (гласних і негласних), так й інформацію інших підрозділів поліції, інших правоохоронних і контролюючих органів про факти, явища і особи, що становлять оперативний інтерес. Без такої інформації неможливо об'єктивно оцінити ситуацію (оперативну обстановку) що склалася, здійснити прогноз і планування, об'єктивно оцінити діяльність підлеглих, сформулювати проблему, визначити цілі і завдання, приймати ефективні управлінські рішення і проконтролювати їх виконання. Сьогодні, на жаль, така діяльність здійснюється не ефективно. Протидія організованій злочинності розосереджена по різних оперативним підрозділам, що не дає можливості здійснення комплексного підходу до аналізу стану організованої злочинності, виявлення процесів які зароджуються у злочинному середовищі і своєчасно впливати на них, як на законодавчому, так і організаційному рівнях.

Здійснюючи підведення підсумків діяльності кримінальної поліції за 2017 рік, заступник голови Національної поліції В. В. Аброськин зазначив, що в Національній поліції створюються нові підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, серед основних завдань яких, — здійснення кримінального аналізу [1]. З таким підходом важко погодитись. Адже, в Національній поліції створені і діють: 1) Департамент кримінального аналізу (в областях і м. Києві — Управління), які повинні здійснювати оперативний, тактичний і стратегічний аналізи; 2) Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (далі — УОА-ЗОР), серед основних завдань яких є: моніторинг оперативної обстановки на території обслуговування та організація реагування на її зміни; вивчення, аналіз і узагальнення результатів та ефективності поліцейської діяльності на території обслуговування, виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, організація ужиття в межах компетенції заходів щодо їх усунення; здійснення організаційного та методичного забезпечення аналітичної роботи підрозділів ГУ, організація комплексного аналізу стану забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також надання поліцейських послуг на території обслуговування, аналіз відповідних результатів роботи підрозділів ГУ; здійснення контролю за виконанням підрозділами

ГУ Конституції України та інших законів України, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів МВС, інших актів законодавства України; здійснення в підрозділах ГУ систематичного аналізу та перевірок стану обліково-реєстраційної дисципліни [2].

Таким чином, перед УОАЗОР не стоїть завдання щодо здійснення аналізу стосовно організованої злочинності. Але, якщо порівняти завдання Управління кримінального аналізу і УОАЗОР, то вони багато в чому схожі і повторюються, чого, на наш погляд, не повинно бути.

Наукові дослідження й аналіз практики свідчать, що робота з інформацією займає значний час керівників органів, підрозділів НП і окремих працівників. Водночас, при ускладненні оперативної обстановки аналізом, з метою знайти нове рішення, займаються лише близько 50% керівників; інші переборюють труднощі, керуючись інтуїцією, використовуючи випадкові методи їх подолання. Але слід пам'ятати, що успішно діючий керівник — це не той, хто просто реагує на зміни, що відбуваються, а той, хто вмє передбачати зміни і діє відповідно до змін, які відбуваються або відбудуться. Природно, що ті, хто передбачає кардинальні зміни, мають набагато більше шансів на успіх, ніж ті, хто не вмє чи не хоче складати прогнози. Тому думка про те, що ефективність роботи керівника здебільшого залежить від формування правильних гіпотез при дослідженні ситуації, що склалася, пояснення її причин, оцінка варіантів рішень і цілей, не завищена [3, с. 171].

Аналітична робота в спеціальних підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю — це постійна пізнавальна діяльність, спрямована на вивчення інформації про цей підрозділ, форми, методи і результати його роботи, середовище функціонування, з метою оцінки ефективності його діяльності і прийняття управлінських рішень [3, с. 171].

Вивчення й аналіз наукових праць, практики здійснення протидії організованим злочинностям свідчать, що сьогодні необхідно основні зусилля спрямовувати на підвищення якості і прогностичну спрямованість інформаційно-аналітичної діяльності, здійснювати таку діяльність не наряду з іншими факторами загально-кримінальної злочинності, а проводити її цілеспрямовано, що надасть можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення саме з протидії організованим злочинностям. Цілеспрямована інформаційно-аналітична діяльність зможе забезпечити:

– налагодження системи отримання стратегічно важливої інформації за допомогою оперативно-

розшукових сил і засобів, з метою її аналізу і вжиття стратегічно важливих заходів. До такої інформації ми відносимо конфіденційні відомості, інші дані про стан, поширення і види організованої злочинності, в тих чи інших регіонах, про зв'язок членів ОЗУ з корумпованими посадовими особами, способи вчинення окремих видів злочинів (особливо у банківській, економічній, оборонній та інших сферах), про причини і умови, що сприяють розвитку цих явищ та ін.;

- налагодження системи отримання розвідувальної інформації про організовану злочинність міжрегіонального, державного, міждержавного (транснаціонального) характеру;
- вивчення причин і умов, що сприяють проявам організованої злочинності;
- виявлення лідерів організованих злочинних формувань і осіб, які можуть бути потенційними учасниками ОЗУ;
- отримання й аналіз інформації про процеси і тенденції, які відбуваються в організованому злочинному середовищі;
- отримання, аналіз і використання інформації з інших органів, підрозділів НП, інших правоохоронних і контролюючих органів, налагодження системи обміну інформацією з цими суб'єктами, з метою здійснення протидії організованим злочинностям у різних сферах суспільного життя;
- виявлення, оцінку і вирішення актуальних питань діяльності суб'єктів протидії організованим злочинностям;
- визначення пріоритетних напрямів протидії організованим злочинностям;
- вироблення оптимальних варіантів вирішення проблем з протидії організованим злочинностям;
- здійснення прогнозування розвитку організованої злочинності і заходів з протидії їй;
- захист отриманої інформації та аналізу від несанкціонованого її розповсюдження та використання.

Вирішення цих питань можливе за умови створення спеціальних підрозділів МВС України з протидії організованим злочинностям, на базі яких створювалися б і діяли аналітичні центри (підрозділи).

Як свідчить попередній досвід і сучасний стан, у підрозділах кримінальної поліції сьогодні найчастіше проводиться загальний аналіз оперативно-розшукової діяльності щодо протидії загальнокримінальній злочинності, в т.ч. й організованим, на ряду з іншими видами злочинів. Такий стан, звичайно, не може задовольняти потреби протидії організованим злочинностям. Цей досить складний і специфічний напрям потребує вивчення й аналізу причин і умов створення ОЗУ, розкриття злочинів вчинених та-

кими угрупованнями, зв'язок членів ОЗУ з корупційними особами, аналіз документів-носіїв джерел інформації — як відкритих (публікації в ЗМІ, заяви, повідомлення громадян та ін.), так і оперативно-службових, оперативно-розшукових, слідчих (розшукових) та інших, що концентруються в різних базах накопичення інформації та в інших підрозділах органів НП, інших правоохоронних органах. Тому можна стверджувати, що інформаційно-аналітична діяльність передбачає створення «картини» стану організованої злочинності, виявлення характеру зв'язків членів ОЗУ з органами державної влади, правоохоронними органами, різними фірмами, банками, підприємствами тощо, з метою встановлення джерел надходження в злочинні структури матеріальних засобів і коштів (економічне підґрунтя).

Ґрунтуючись на результатах такого аналізу, суб'єкти протидії організованій злочинності зможуть приймати стратегічні, оперативні, тактичні рішення і планувати свою роботу. Ґрунтовний аналіз зводить до мінімуму вирішення проблем на основі «інтуїції». І ми не поділяємо думку іноземного вченого П. Друкера про те, що рішення, засноване на досвіді й інтуїції, більш корисне, ніж рішення, отримане на основі строгих математичних моделей [3, с. 172–173].

Прогнозування протидії ОЗ повинно базуватися на глибокому й ретельному аналізі явищ і процесів, причин того чи іншого становища, тобто, — аналізі оперативної обстановки, тим самим зменшуючи невизначеність, науково обґрунтовуючи можливі зміни у протидії організованій злочинності на певну перспективу (віддаленість).

Для розкриття практичного значення поняття «оперативної обстановки» доцільно зазначити, що це складне поняття, яке складається із елементів економічної, політичної, ідеологічної, соціальної, криміногенної та інших видів обстановки в державі чи окремих її регіонах.

У юридичній енциклопедії оперативна обстановка визначається як (пізньолат. *operativus* — той, що створює, формує, від лат. *operari* — діяти, працювати) — сукупність факторів (умов) внутрішнього і зовнішнього середовища, характер і зміст яких визначаються переліком оперативних служб, заходів впливу на контрольовані напрями правоохоронної діяльності. В теорії управління оперативна обстановка розглядається як вид управлінської діяльності, обов'язкова умова розробки управлінських рішень, визначення стратегії і тактики конкретних заходів правоохоронної діяльності. Вивчення й аналіз оперативної обстановки найбільш притаманні системі кримінальної юстиції: органам внутрішніх справ,

служби безпеки, прокуратури, суду та ін. органам, функціями яких є запобігання злочинам, їх виявлення, розкриття, розслідування, судовий розгляд кримінальних справ, виконання покарання тощо. Аналіз і оцінка оперативної обстановки передбачають: вивчення закономірностей процесів і явищ суспільного життя, що впливають на діяльність певного органу кримінальної юстиції; узагальнення результатів практичної діяльності правоохоронного органу з виконання поставлених перед ним завдань; вибір основних напрямів діяльності, шляхів усунення виявлених недоліків; вироблення професійно компетентних, законних та своєчасних управлінських рішень; забезпечення взаємодії сторін, які співпрацюють у боротьбі зі злочинністю [4, с. 268].

Відомості про оперативну обстановку доводяться до найвищих органів державної влади України, відповідних міністерств, державних комітетів та ін. владних структур з метою нейтралізації негативних процесів, розробки нормативно-правових актів, державних програм боротьби з криміногенними явищами, участі громадськості в боротьбі зі злочинністю [4, с. 268].

Наведена характеристика оперативної обстановки притаманна й протидії організованій злочинності. Водночас, таке ганебне явище як організована злочинність має свої особливості, наприклад: наявність або відсутність політичної волі щодо її подолання і подолання її корумпованих зв'язків; визначення спеціальних сил і засобів протидії; створення дієвого адміністративно-правового механізму протидії та ін.

Тому можна сказати, що під оперативною обстановкою, стосовно стану організованої злочинності в державі слід розуміти — сукупність факторів політичного, економічного, адміністративного, правового характеру щодо протидії організованій злочинності, рівня і стану організованої злочинності в державі, умов і результатів діяльності суб'єктів протидії їй та рівень підтримки населення.

Аналіз оперативної обстановки у протидії організованій злочинності має вирішальне значення. Такий аналіз дозволяє передбачати зміни в законодавстві, обсязі роботи, планувати очікувані зміни в системі і структурі суб'єктів протидії організованій злочинності, їх організаційно-штатному розписі тощо.

Обов'язковою умовою ефективною організації інформаційно-аналітичної діяльності з протидії організованій злочинності є чітко здійснюваний своєчасний і повний збір і облік необхідної для цього інформації. Ефективній протидії організованій злочинності може служити тільки систематизована інформація, тобто логічно ув'язані відомості, що відображають негативні і позитивні явища. Така

інформація має бути об'єктивною, достовірною, всебічною і зрозумілою. При організації її збору й аналізі необхідно враховувати:

- 1) інформація, що надходить із різних джерел, повинна відображати однакові явища за однакові проміжки часу. Це полегшить її використання при прийнятті управлінських рішень;
- 2) відомості про факти, стан й обставини вчинення злочинів ОЗУ необхідно збирати, систематизувати та аналізувати одному окремо виділеному підрозділу, що надасть можливість усю отриману інформацію аналізувати комплексно.

Сьогодні такий аналіз зробити майже не можливо. Адже, злочини вчинені ОЗУ аналізуються різними підрозділами кримінальної поліції тільки за своїм напрямом діяльності, а інші фактори (причини, умови, загальний стан, зв'язок з корумпованими особами, іншими видами злочинів та ін.) не вивчаються, що не дає можливості бачити цю проблему у комплексі, а відтак і приймати необхідні управлінські рішення.

Сьогодні, на жаль, відсутній нормативно-правовий акт, яким би визначалися і закріплювалися організаційні і процедурні питання інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері боротьби з організованою злочинністю. Діюча сьогодні автоматизована інформаційна система оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС є сукупністю програмно-технічних і телекомунікаційних засобів та призначена для накопичення й обробки відомостей, що утворюються в процесі оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України [5], але окремої підсистеми для накопичення інформації про організовані злочинні формування не передбачено.

З метою створення єдиної системи інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності необхідно на відомчому рівні урегулювати порядок надання підрозділами кримінальної поліції, іншими органами і підрозділами НП, іншими правоохоронними органами Департаменту (управлінням) стратегічних розслідувань НП інформації про організовану злочинність.

Водночас, враховуючи що зазначені підрозділи тільки створено, звичайно, говорити про якісний склад працівників-аналітиків, на жаль, не приходить. Тому, на наш погляд, провідну роль у цьому напрямі повинен зайняти Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України (далі — Центр), основними завданнями якого є: 1) здійснення науково-аналітичного та прогнозного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України

з проблем боротьби з організованою злочинністю; 2) підготовка та подання в установленому порядку пропозицій щодо реалізації основ державної політики у сфері протидії організованій злочинності; 3) аналіз і прогнозування трансформації організованої злочинності у державі в умовах інформатизації та глобалізації; 4) виявлення та дослідження основних тенденцій щодо транснаціональної організованої злочинності, загроз і ризиків у цій сфері для розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів в Україні; 5) розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо нових форм та методів боротьби з організованою злочинністю, методичних рекомендацій для державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю; 6) вивчення законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань боротьби з організованою злочинністю, моніторинг заходів, здійснюваних державними органами у цій сфері [6].

Відповідно до покладених завдань Центр у встановленому порядку: 1) розробляє та подає пропозиції щодо критеріїв оцінки криміногенної ситуації в Україні, щодо забезпечення в умовах інформатизації та глобалізації захисту національних інтересів України у сфері боротьби з організованою злочинністю, а також пропозиції щодо сценаріїв реагування на кризові ситуації у цій сфері; 2) вивчає громадську думку та аналізує висвітлення заходів з реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю в засобах масової інформації; 3) досліджує розвиток негативних процесів у сфері боротьби з організованою злочинністю, готує аналітичні матеріали, розробляє та подає пропозиції щодо мінімізації їх наслідків; 4) бере участь у розробленні проектів рішень РНБО України, концепцій, комплексних загальнодержавних програм, нормативно-правових актів, пропозицій та практичних рекомендацій щодо тактики боротьби з організованою злочинністю; 5) здійснює в установленому порядку взаємодію з відомчими та іншими науково-дослідними установами та організаціями з питань дослідження та прогнозування процесів і явищ в організованій злочинній діяльності; 6) збирає, аналізує та узагальнює інформацію про зарубіжний досвід боротьби з організованою злочинністю, розробляє та подає пропозиції щодо його запровадження в Україні; 7) підтримує зв'язки та співпрацює з відповідними організаціями інших держав; 8) виконує інші функції, що впливають з покладених на нього завдань [6].

Сьогодні цей Центр забезпечує інформацією про стан організованої злочинності РНБО України, яка уже протягом декількох років не приймала будь-яких

рішень з протидії організованої злочинності. Тому, доцільно щоб Центр забезпечував такою інформацією не тільки РНБО України, а і Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та інші суб'єкти протидії організованої злочинності, залежно від їх компетенції. Тоді це дійсно був би інформаційно-аналітичний Центр з протидії організованої злочинності. Крім того, на наш погляд, Центр доцільно підпорядкувати не РНБО України, а Кабінету Міністрів України, який є вищим органом виконавчої влади, і основний тягар з протидії організованої злочинності віднесено до його компетенції. Ця пропозиція підтримується 87% опитаних респондентів (працівників кримінальної поліції та прокуратури) і є логічною, враховуючи його завдання і функції і повноваження: 1) одержувати від державних органів, підприємств, установ, організацій нормативну, статистичну, аналітичну, наукову інформацію та необхідні матеріали, в тому числі опубліковані роботи з проблем боротьби з організованою злочинністю; 2) користуватися автоматизованими інформаційними базами даних державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, та державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю; 3) залучати суб'єктів наукової діяльності, висококваліфікованих працівників правоохоронних органів, державних і недержавних установ та організацій для надання експертних висновків; 4) порушувати клопотання про

переведення або відрядження для роботи в Центрі на штатних посадах необхідних для цього фахівців [6]. Слід відмітити, що створений Департамент стратегічних розслідувань НП таких повноважень не має.

Висновки. Викладене дає можливість стверджувати, що інформаційно-аналітичне забезпечення суб'єктів протидії організованої злочинності відіграє важливу роль в організації і прийнятті управлінських рішень з протидії організованої злочинності. На підставі виваженої, достовірної інформації приймаються і реалізуються управлінські рішення, здійснюється стратегія і тактика протидії організованої злочинності. Наскільки буде якісне інформаційно-аналітичне забезпечення, настільки будуть правильними і ефективними управлінські рішення, досконале нормативно-правове регулювання та ефективна протидія організованої злочинності.

Сьогоднішня діяльність Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України не дає повного і об'єктивного уявлення про стан організованої злочинності в державі, причини і умови її існування, заходи, котрі необхідно взяти для ефективної протидії організованої злочинності. Тому, об'єктивно виникає необхідність реформування та удосконалення діяльності цього Центру, що безумовно позитивно вплине на діяльність інших суб'єктів протидії організованої злочинності.

Література

1. Кримінальний аналіз — це ефективна робота поліції та безпека громадян: [текст з екрану]. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/10309_Kriminalniy_analiz___ce_efektivna_robota_policii_ta_bezpeka_gromadyan_FOTO.htm (звернення 01.03.2019).
2. Типове положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві: затв. наказом МВС України від 22.01.2016 р. № 39.
3. Грохольський В. Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 312 с.
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2002. Т. 4: Н–П. 720 с.
5. Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС: затв. наказом МВС України від 20.10.2017 р. № 870.
6. Положення про Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю: затв. Указом Президента України від 26 лютого 2007 року № 144/2007.

References

1. Kryminalnyi analiz — tse efektyvna robota politsii ta bezpeka hromadian: [tekst z ekranu]. URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/10309_Kriminalniy_analiz___ce_efektivna_robota_policii_ta_bezpeka_gromadyan_FOTO.htm (zvernennia 01.03.2019).

2. Typove polozhennia pro upravlinnia orhanizatsiino-analitychnoho zabezpechennia ta operatyvnoho reahuvannia holovnykh upravlin Natsionalnoi politsii Ukrainy v Avtonomnii Respublitsi Krym ta m. Sevastopoli, oblastiakh, m. Kyievi: zatv. nakazom MVS Ukrainy vid 22.01.2016 r. № 39.

3. Hrokholskyi V. L. Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia spetsialnymy pidrozdilamy MVS Ukrainy po borotbi z orhanizovanoiou zlochynnistiou: monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 2003. 312 s.

4. Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. / Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv: Ukr. entsykl., 2002. T. 4: N–P. 720 s.

5. Polozhennia pro avtomatyzovanu informatsiinu systemu operatyvnoho pryznachennia yedynoi informatsiinoi systemy MVS: zatv. nakazom MVS Ukrainy vid 20.10.2017 r. № 870.

6. Polozhennia pro Mizhvidomchyi naukovo-doslidnyi tsentr z problem borotby z orhanizovanoiou zlochynnistiou: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 26 liutoho 2007 roku № 144/2007.

Іванов Юрій Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант
Національної академії Служби безпеки України

Иванов Юрий Анатольевич
кандидат юридических наук, доцент,
докторант
Национальной академии Службы безопасности Украины

Ivanov Yuriy
Candidate of Law Science, Associate Professor,
Doctoral Student of the
National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5697

ПЕРЕДУМОВИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ПРЕДПОСЫЛКИ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДА ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ КРИТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

BACKGROUND OF POSITIONING OF DEPOSIT GUARANTEE FUND AS A PART OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Анотація. У статті проаналізовано правову природу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО) та окреслено його роль у функціонуванні банківської системи в контексті впровадження в Україні нового підходу до забезпечення національної безпеки в економічній сфері через формування переліку об'єктів критичної інфраструктури та організацію державної системи їх захисту.

При всьому розмаїтті теоретичних підходів до визначення поняття критичної інфраструктури, незаперечним є усвідомлення узагальненого розуміння змісту цього феномену як певної сукупності об'єктів, що є вкрай важливими не лише для економіки держави, а й загалом для національної безпеки. Тому вирішення питання щодо включення того чи іншого об'єкта до складу критичної інфраструктури має ґрунтуватися, передусім, на аналізі його правової природи та оцінці значимості для національної безпеки. Це повною мірою стосується й об'єктів кредитно-банківської сфери, в тому числі ФГВФО.

На сучасному етапі за своєю правовою природою ФГВФО є юридичною особою публічного права, неприбутковою установою, основним завданням якої є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення з ринку неплатоспроможних банків.

Гарантування вкладів реалізується за рахунок формування фонду коштів, який за своїм правовим режимом має централізований цільовий позабюджетний характер. Ця особливість є вкрай важливою, адже мінімізує залежність функціонування системи гарантування вкладів від щорічного бюджетного процесу в державі.

ФГВФО наділений низкою вагомих повноважень щодо регулювання діяльності банків: він видає нормативно-правові акти, яких банки зобов'язані дотримуватися; має право здійснювати перевірку банків на предмет виконання ними зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб; може застосовувати щодо банків та їх посадових осіб заходи юридичної відповідальності.

Значення ФГВФО для стабільності банківської системи обумовлене його функціональним призначенням й містить два основних аспекти: забезпечення довіри вкладників до банківської системи завдяки гарантуванню виплати відшкодування за депозитами у разі настання неплатоспроможності банків; виведення з ринку неплатоспроможних банків у спосіб, який за конкретних обставин є оптимальним і найменш витратним.

За звичайних стандартних умов функціонування банківської системи реальний вплив ФГВФО на її стабільність відносно невеликий. Однак у стані соціально-економічної та суспільно-політичної нестабільності цей вплив набуває вирішального значення. Від того, наскільки ефективно ФГВФО виконує свої функції, значною мірою залежить можливість локалізації наслідків виведення з ринку окремих неплатоспроможних банків та недопущення поширення кризових явищ на всю банківську систему й на економіку держави загалом.

У цілому аналіз правової природи та значущості ФГВФО для забезпечення стабільності у кредитно-банківській сфері вказує на те, що його дестабілізація спроможна спричинити суттєві негативні наслідки не лише для банківської системи, а й для економіки держави та національної безпеки загалом. Це створює передумови для позиціонування ФГВФО, поряд з НБУ та іншими банками, як об'єкта критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері з метою організації його комплексного захисту від реальних та потенційних загроз.

Ключові слова: система гарантування вкладів, критична інфраструктура, національна безпека.

Анотація. В статтю проаналізована правова природа Фонду гарантування вкладів фізических осіб (далі – ФГВФО) і описана його роль в функціонуванні банківської системи в контексті впровадження в Україні нового підходу до забезпечення національної безпеки в економічній сфері через формування переліку об'єктів критичної інфраструктури та організації державної системи їх захисту.

При всьому різноманітності теоретичних підходів до визначення поняття критичної інфраструктури, неоспоримим є усвідомлення загального значення цього феномена як визначеної сукупності об'єктів, які є надзвичайно важливими не тільки для економіки країни, але й в цілому для національної безпеки. Тому рішення питання про включення того чи іншого об'єкта до складу критичної інфраструктури повинно ґрунтуватися насамперед на аналізі його правової природи та оцінці значимості для національної безпеки. Це в повній мірі стосується й об'єктів кредитно-банківської сфери, зокрема ФГВФО.

На сучасному етапі по своїй правовій природі ФГВФО є юридичною особою публічного права, неприбутковою установою, основною задачею якої є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізических осіб та виводу з ринку неплатоспроможних банків.

Гарантування вкладів здійснюється за рахунок формування спеціального фонду, який по своїй правовій природі є централізованим цільовим позабюджетним фондом. Ця особливість є надзвичайно важливою, оскільки мінімізує залежність функціонування системи гарантування вкладів від щорічного бюджетного процесу в державі.

ФГВФО наділений рядом важливих повноважень з регулювання діяльності банків: він видає нормативно-правові акти, які банки зобов'язані виконувати; має право здійснювати перевірки банків на предмет виконання ними зобов'язань, пов'язаних з участю в системі гарантування вкладів фізических осіб; може застосовувати в стосунку банків та їх посадовців заходи юридичної відповідальності.

Значення ФГВФО для стабільності банківської системи обумовлене його функціональним призначенням і складається з двох основних аспектів: забезпечення довіри вкладників до банківської системи завдяки гарантуванню виплати відшкодування по депозитах у разі настання неплатоспроможності банків; виведення з ринку неплатоспроможних банків способом, який за конкретних обставин є оптимальним і найменш витратним.

В звичайних стандартних умовах функціонування банківської системи реальне вплив ФГВФО на її стабільність відносно невеликий. Однак в умовах соціально-економічної та суспільно-політичної нестабільності це вплив набуває вирішального значення. Від того, наскільки ефективно ФГВФО виконує свої функції, значною мірою залежить можливість локалізації наслідків виводу з ринку окремих неплатоспроможних банків та недопущення поширення кризових явищ на всю банківську систему й на економіку держави загалом.

У цілому аналіз правової природи та значимості ФГВФО для забезпечення стабільності в кредитно-банківській сфері вказує на те, що його дестабілізація спроможна спричинити суттєві негативні наслідки не тільки для банківської системи, але й для економіки держави та національної безпеки загалом. Це створює передумови для позиціонування ФГВФО, поряд з НБУ та іншими банками, як об'єкта критичної інфраструктури в кредитно-банківській сфері з метою організації його комплексного захисту від реальних та потенційних загроз.

Ключевые слова: система гарантування вкладів, критичная инфраструктура, национальная безопасность.

Summary. The article analyzes the legal nature of Deposit Guarantee Fund (hereinafter referred to as the DGF) and outlines its role in the functioning of the banking system in the context of introducing a new approach to ensuring national security in the economic sphere in Ukraine through the formation of a list of critical infrastructure facilities and the organization of a state system for their protection.

With all the variety of theoretical approaches to the definition of the concept of critical infrastructure, it is indisputable that there is a generalized understanding of the meaning of this phenomenon as a certain set of objects that are extremely important not only for the country's economy, but also for national security as a whole. Therefore, the solution to the question of including an object in the critical infrastructure should be based primarily on an analysis of its legal nature and an assessment of the significance for national security. This fully applies to credit and banking facilities, including the DGF.

At the present stage, by its legal nature, the DGF is a legal entity of public law, a non-profit institution whose main task is to ensure the functioning of a system of guaranteeing deposits of individuals and withdrawing insolvent banks from the market.

Deposits are guaranteed through the formation of a monetary fund, which, in its legal regime, has a centralized, targeted extra-budgetary character. This feature is extremely important because it minimizes the dependence of the functioning of the deposit guarantee system on the annual budget process.

The DGF has a number of significant powers to regulate the activities of banks: it issues regulatory legal acts that banks are required to comply with; has the right to inspect banks for their fulfilment of obligations related to participation in the system of guaranteeing deposits of individuals; may apply legal responsibility against banks and their officials.

The importance of the DGF for the stability of the banking system is determined by its functional purpose and contains two main aspects: ensuring the confidence of depositors in the banking system by guaranteeing the payment of compensation for deposits in the event of insolvency of banks; the removal of insolvent banks from the market in a way that, under specific circumstances, is optimal and least costly.

Under the usual standard conditions for the functioning of the banking system, the real impact of the DGF on its stability is relatively small. However, in a state of socio-economic and socio-political instability, this influence is crucial. The ability to localize the consequences of the withdrawal from the market of individual insolvent banks and to prevent the spread of crisis phenomena throughout the banking system and the state economy as a whole depends on how efficiently the DGF performs its functions.

On the whole, an analysis of the legal nature and significance of the DGF for ensuring stability in the credit and banking sector indicates that its destabilization can cause significant negative consequences not only for the banking system, but also for the state economy and national security in general. This creates the prerequisites for the positioning of the DGF, along with the NBU and other banks, as an object of critical infrastructure in the credit and banking sector with the aim of organizing its comprehensive protection against real and potential threats.

Key words: deposit guarantee system, critical infrastructure, national security.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні відбувається масове виведення з ринку неплатоспроможних банків, що породжує ризики фінансовій стабільності та негативно сприймається суспільством. Це обумовлено низкою чинників, основними серед яких є фінансові та інфраструктурні втрати, спричинені анексією Російською Федерацією території АР Крим та подальшим розгортанням збройного протистояння на Сході України. Загалом протягом 2014–2019 років з ринку виведено 104 банки (57,7% від загальної кількості), в яких було сконцентровано 34% активів системи. За таких умов з усією очевидністю проявилася нагальна необхідність пошуку принципово нових підходів до забезпечення безпеки вітчизняної кредитно-банківської сфери.

У зарубіжному науковому та суспільно-політичному дискурсі ще наприкінці ХХ століття виникла ідея виокремлення найважливіших для життєдіяльності держави об'єктів у окрему катего-

рію, позначену терміном «критична інфраструктура», з метою забезпечення таких об'єктів посиленням захистом. Поступово це знайшло відображення й у відповідних актах національного законодавства різних держав світу. На вітчизняних теренах концептуальні засади впровадження такого підходу закладено у 2017 році [1] й відтоді триває розроблення відповідного законодавства.

Включення того чи іншого об'єкта до складу критичної інфраструктури має ґрунтуватися на аналізі його правової природи та оцінці значимості для національної безпеки. Це повною мірою стосується й об'єктів кредитно-банківської сфери, в тому числі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі — ФГВФО), що обумовлює актуальність статті.

Аналіз досліджень та публікацій. Різні аспекти становлення та розвитку системи гарантування вкладів розглядаються як в юридичній, так і в економічній науковій літературі. Серед публікацій

юридичного спрямування варто виділити, насамперед, праці Т. В. Мазур [2], К. О. Алексійчук [3]. Економічним аспектам цієї проблематики присвячено монографію І. М. Михайловської та С. В. Безвуха [4], дисертаційне дослідження Д. Б. Чеховського [5]. Водночас перспективи позиціонування ФГВФО як елемента критичної інфраструктури в існуючих публікаціях не розглядалися.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз правової природи, окреслення ролі ФГВФО у функціонуванні банківської системи України та визначення на цій основі доцільності його включення до переліку об'єктів критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на проголошений та закріплений на конституційному рівні курс на інтеграцію України до ЄС, орієнтиром у формуванні національної безпекової парадигми, в тому числі у контексті розбудови системи захисту критичної інфраструктури, мають бути, передусім, підходи, які використовуються цією впливовою інституцією.

У країнах ЄС на початкових етапах об'єктами критичної інфраструктури вважали, передусім, транспортні комунікації та енергетичні системи. Такий підхід було втілено й на рівні законодавства ЄС [6, с. 46]. Однак поступово прийшло усвідомлення того, що такий підхід є надто обмеженим і не відповідає сучасним реаліям безпекового середовища. На сьогодні, при всьому розмаїтті теоретичних міркувань щодо визначення поняття критичної інфраструктури, незаперечним є узагальнене розуміння змісту цього феномену як певної сукупності об'єктів, що є вкрай важливими не лише для економіки держави, а й загалом для національної безпеки. При цьому, перелік галузей, до яких можуть належати зазначені об'єкти, жодним чином не обмежується. Так, зокрема, аналіз наведених у наукових публікаціях даних [7, с. 23] свідчить, що практично в усіх країнах, де створено систему захисту критичної інфраструктури, до складу останньої обов'язково відносять ключові об'єкти кредитно-банківської сфери.

В Україні загальне законодавство про критичну інфраструктуру та її захист не сформовано, хоч відповідний законопроект протягом тривалого часу обговорюється в експертному середовищі. Однак певна законодавча база з цієї проблематики вже існує. Йдеться, передусім, про Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», котрий, попри свою вузькоспеціалізовану спрямованість, містить окремі норми, значущість яких виходить за межі предмету його регулювання. Зокрема у зазначеному законі закріплено поняття

об'єкта критичної інфраструктури та закладено законодавче підґрунтя для формування переліку таких об'єктів. Так, відповідно до статті 6 цього закону до складу критичної інфраструктури можуть належати, серед іншого, й об'єкти банківського сектору. Затвердження критеріїв та порядку віднесення об'єктів до об'єктів критичної інфраструктури, ведення реєстру таких об'єктів у банківській системі України віднесено до компетенції НБУ, що втілено й у статті 7 Закону України «Про Національний банк України». Виконання аналогічних функцій щодо всіх інших секторів критичної інфраструктури покладається на КМ України.

Отже за чинним законодавством формувати склад банківського сектору критичної інфраструктури має НБУ й виключно з числа об'єктів банківської системи. Такий підхід не позбавлено недоліків:

- По-перше, очевидно, що стабільність банківської системи детерміновано не лише функціонуванням об'єктів у її складі. Тому варто вести мову про об'єкти критичної інфраструктури не у банківській системі, а у кредитно-банківській сфері.
- По-друге, сам НБУ за усіма ознаками, безперечно, підпадає під наведене у згаданому Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначення об'єкта критичної інфраструктури. Тож маємо колізію: НБУ повинен потрапити до переліку об'єктів критичної інфраструктури, який ним самим формується. Задля уникнення зазначеної колізії варто повноваження щодо нормативного закріплення параметрів критичної інфраструктури у всіх без виключення сферах, в тому числі й у кредитно-банківській, закріпити за КМ України. Інші ж суб'єкти державного механізму, зокрема й НБУ, в межах своєї компетенції мають формувати пропозиції та подавати їх на розгляд КМ України. Відповідно до пропонованого підходу необхідно скорегувати й положення Закону України «Про Національний банк України» в частині визначення змісту функцій регулятора в системі захисту критичної інфраструктури. Пропоновані законодавчі зміни створять правові можливості для формування критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері, не обмежуючись при цьому лише об'єктами банківської системи.

З'ясування ймовірної приналежності ФГВФО до критичної інфраструктури потребує порівняння притаманних йому рис із вказаними характеристиками останньої.

ФГВФО створений у 1998 році відповідно до Указу Президента України № 996/98 «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України». Зазначений Указ — один із актів

так званого делегованого законодавства, прийнятих Президентом України на підставі пункту 4 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

Започаткування системи гарантування вкладів одразу ж позитивно позначилося на динаміці залучення банками вкладів фізичних осіб, незважаючи на те, що сума гарантії на той час становила лише 500 гривень. У 2001 році відбулося нормативне закріплення засад функціонування ФГВФО вже на рівні закону. Гарантована сума вкладу зросла до 1200 гривень і у подальшому багаторазово переглядалася виключно у напрямку збільшення.

У 2012 році прийнятий чинний і до тепер Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон № 4452-VI), яким встановлюються правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження ФГВФО, порядок виплати відшкодування за вкладами, а також регулюються відносини між ФГВФО, банками, НБУ, визначаються повноваження та функції ФГВФО щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків. Цей документ деякі дослідники небезпідставно вважають справжнім проривом у системі гарантування вкладів фізичних осіб [8].

Відповідно до Закону № 4452-VI ФГВФО є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків. При цьому, ФГВФО є юридичною особою публічного права, неприбутковою установою, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. У своїй діяльності ФГВФО підзвітний Верховній Раді України, КМ України та НБУ. Управління діяльністю ФГВФО забезпечують його керівні органи — адміністративна рада та виконавча дирекція.

За чинним законодавством учасниками ФГВФО є банки. Банк в імперативному порядку набуває статусу учасника ФГВФО в день отримання ним банківської ліцензії. Відповідно, в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку він виключається з числа учасників ФГВФО. Станом на 1 лютого 2020 року учасниками ФГВФО були 74 банки [9].

Участь у ФГВФО філій іноземних банків, які у статті 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність», поряд із НБУ та іншими банками, визначено складовими банківської системи, не передбачена. Щоправда, де-факто жоден іноземний банк наразі своїх філій в Україні не має. Тому непоширення на них системи гарантування вкладів на сучасному етапі жодних ризиків не створює.

Натомість проблемним питанням залишається існуюче виключення щодо участі у ФГВФО, встановлене законодавцем для одного з державних банків — АТ «Ощадбанк». Це, по-перше, певним чином спотворює конкурентне середовище на ринку банківського обслуговування, а по-друге, негативно впливає на обсяги ресурсної бази, з якої формуються кошти ФГВФО. Тож існує нагальна потреба у відповідному корегуванні законодавства у напрямку прирівнювання статусу всіх банківських установ до системи гарантування вкладів.

Аналізуючи у цілому текст Закону № 4452-VI, можемо дійти висновку про те, що правосуб'єктність ФГВФО проявляється у двох різних, хоч і тісно пов'язаних між собою сферах правовідносин:

- відносини, пов'язані з функціонуванням системи гарантування вкладів фізичних осіб;
- відносини, пов'язані з виведенням з ринку неплатоспроможних банків.

Зв'язок між ними проявляється, по-перше, у тому, що в обох зазначених сферах центральним суб'єктом виступає ФГВФО, а по-друге, в тому, що саме при виведенні з ринку неплатоспроможних банків реалізується на практиці механізм гарантування вкладів фізичних осіб.

Статтею 19 Закону № 4452-VI визначено перелік джерел формування коштів ФГВФО, основними з яких є збори (початкові, регулярні та спеціальні), які сплачують банки. Зазначений перелік викладено в невичерпній формі. Це означає, що кошти ФГВФО можуть формуватися й з інших джерел, не заборонених законодавством України.

За своїм правовим режимом кошти ФГВФО визначаються як централізований цільовий позабюджетний фонд коштів [10, с. 188]. Крім того, окремі представники фінансово-правової науки вказують на таку характеристику цього фонду коштів, як його публічність, що проявляється, передусім, у спрямованості на задоволення публічного суспільного інтересу, а також у специфіці права власності на кошти [11]. Однак, вбачається що ця його характеристика поглинається централізованим характером фонду. Адже під централізованими фондами розуміють фонди, формування, розподіл (перерозподіл) і використання фінансових ресурсів яких здійснюється виключно державою в особі уповноважених державних органів чи територіальною громадою в особі органів місцевого самоврядування, які діють на всій території країни (адміністративно-територіальної одиниці), спрямовані на задоволення публічних потреб [12].

Збори, які сплачують банки до ФГВФО, зазвичай забезпечують потреби останнього у коштах, необхідних для виконання ним своїх функцій. Однак

у кризових умовах, спричинених агресією РФ проти України, обсяги виплат вкладникам банків, які виводились з ринку внаслідок настання їх неплатоспроможності, значно зросли. Це обумовило необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів. Таким чином, поступово утворилася заборгованість ФГВФО перед Мінфіном України та НБУ у сумі 49 млрд. грн. Зі стабілізацією кредитно-банківської сфери накопичення цієї заборгованості припинилося й Рада з фінансової стабільності напрацьовує можливі сценарії її ліквідації [13].

Гарантії ФГВФО та відшкодування коштів за вкладками регламентовано розділом V Закону № 4452-VI. Так, зокрема, ФГВФО гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. При цьому ФГВФО відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладками, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладками не може бути меншою 200 000 гривень й адміністративна рада не має права приймати рішення про її зменшення.

За статистикою станом на 1 лютого 2020 року загальна кількість вкладників банків-учасників ФГВФО становила 43 869,0 тис. осіб, з яких 60,1% мали вклади до 200 000 грн. (загальна сума їх вкладів — 203 858,2 млн. грн.), 0,8% — вклади від 200 000 до 500 000 грн. (загальна сума їх вкладів — 95 292,6 млн. грн.), 0,2% — вклади понад 500 000 грн. — (загальна сума їх вкладів — 188 107,1 млн. грн.) [14]. Таким чином, забезпечені гарантією ФГВФО вклади переважали за кількістю, однак не за сумою. Загальна сума вкладів, розмір яких перевищував 200 000 грн., складала 283 399,7 млн. грн., що на 79 541,5 млн. грн. більше загальної суми вкладів розміром до 200 000 грн.

Окрім свого основного призначення, — гарантуванням виплати у встановлених випадках відшкодування за вкладками, — відповідно до статті 30 Закону № 4452-VI ФГВФО наділений компетенцією щодо регулювання діяльності банків, яку він реалізує шляхом:

- 1) прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання банками;
- 2) здійснення контролю за виконанням зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- 3) виведення неплатоспроможних банків з ринку;
- 4) в інших формах, передбачених законом.

Нормативно-правові акти ФГВФО Є. С. Ходак пропонує систематизувати за напрямками: стягнення

зборів, організаційно-управлінські заходи, підготовка звітності, інформування, відшкодування вкладів [15]. Такий варіант систематизації вбачається у цілому прийнятним, за виключенням першого напрямку, адже про стягнення йтиметься лише у разі несплати відповідних зборів банком добровільно. Тому цей напрям, насправді, стосується не стягнення, а регулювання зборів.

Банки зобов'язані дотримуватися нормативно-правових актів ФГВФО та виконувати вимоги, встановлені ним у межах його повноважень. У свою чергу, ФГВФО відповідно до статті 32 Закону № 4452-VI ФГВФО має право здійснювати перевірку будь-якого банку щодо контролю за виконанням ним зобов'язань у зв'язку з участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб.

Контрольна діяльність ФГВФО невіддільна від закріплених за ним повноважень щодо застосування до банків та їх посадових осіб заходів відповідальності. Так, зокрема, за несвоєчасну або неповну сплату зборів до ФГВФО банк (крім банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних) сплачує пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ від розміру неперерахованої суми за кожний день прострочення (включаючи день сплати). Також, відповідно до статті 234-4 КУпАП України ФГВФО уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з протидією тимчасовій адміністрації й ліквідації банку та з порушенням законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, нормативно-правових актів ФГВФО (статті 166-7, 166-19 КУпАП України). Окрім того, відповідно до статті 33 Закону № 4452-VI, у разі порушення банками законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб ФГВФО адекватно вчиненому порушенню застосовує до банків адміністративно-господарські санкції у вигляді письмового застереження або штрафу чи розпорядження про усунення порушень законодавства.

Окрім окреслених заходів, які застосовує до порушників безпосередньо ФГВФО, статтею 220¹ Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність керівників та інших службових осіб банку у разі порушення ними порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності. ФГВФО не уповноважений на здійснення досудового розслідування злочинів. Тому у разі виявлення при виконання покладених на нього функцій ознак відповідних злочинних діянь ФГВФО має скеровувати матеріали за підслідністю, визначеною статтею 216 Кримінального процесуального кодексу України.

Попри окреслені вагомими повноваженнями, якими наділений ФГВФО стосовно банків, лише його ефективна

взаємодія з НБУ сприятиме досягненню макроекономічної стабільності та поверненню довіри до банківської системи всіх учасників ринку [16]. Не менш важливими є й відносини ФГВФО з Мінфіном України. Тому для забезпечення дієвої тристоронньої взаємодії цих суб'єктів на виконання вимог Закону № 4452-VI між ними укладено відповідний Меморандум [17].

Поряд із нормотворчою та контрольно-наглядовою діяльністю ФГВФО, визначальною рисою його правосуб'єктності є виключні повноваження щодо виведення з ринку неплатоспроможних банків. Правовій регламентації порядку реалізації повноважень ФГВФО у цій сфері присвячено більшу частину тексту Закону № 4452-VI. Окрім того, ці питання врегульовано і нормативно-правовими актами самого ФГВФО. Така детальна регламентація зумовлена тим, що де-юре йдеться про неплатоспроможність банків як про окремий правовий інститут, альтернативний господарсько-правовому інституту банкрутства.

Процедура виведення банку з ринку, що запроваджується ФГВФО стосовно неплатоспроможного банку, отримала назву тимчасової адміністрації. Цій процедурі цілком присвячено розділ VII Закону № 4452-VI. Від початку тимчасової адміністрації і до її припинення ФГВФО набуває всі повноваження органів управління банку та його органів контролю. Як тимчасовий адміністратор він зобов'язаний забезпечити збереження активів та документації банку. Протягом тридцяти днів з дня початку процедури тимчасової адміністрації виконавча дирекція ФГВФО має затвердити план врегулювання. При цьому обов'язковим є дотримання принципу найменших витрат для ФГВФО.

Відповідно до статті 39 Закону № 4452-VI у плані врегулювання на підставі оцінки фінансового і майнового стану банку визначаються заходи щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку в один із п'яти способів. Водночас на практиці у переважній більшості випадків застосовується один із визначених способів, який є найбільш витратним, — ліквідація банку з виплатою відшкодування його вкладникам. Серед нечисленних виключень можна назвати лише виведення з ринку АТ КБ «Приватбанк» за участю держави та поодинокі випадки продажу неплатоспроможних банків приватним інвесторам.

Ліквідація банку у всіх випадках, окрім її здійснення за рішенням власників банку, повністю покладається на ФГВФО і реалізується відповідно до положень розділу VIII Закону № 4452-VI. Станом на 1 лютого 2020 року ФГВФО було ліквідовано загалом 29 банків, 66 перебували в процесі ліквідації [18].

На особливу увагу заслуговує така функція ФГВФО у ліквідаційній процедурі, як продаж майна банку, що ліквідується, адже від ефективності її реалізації

залежить в кінцевому підсумку задоволення вимог кредиторів, серед яких можуть бути й державні підприємства, в тому числі ті, які є об'єктами критичної інфраструктури. Порядок продажу врегульовано статтею 51 Закону № 4452-VI та нормативно-правовими актами ФГВФО. У якості позитивного прикладу успішної реалізації цієї функції можна навести дані прес-релізу ФГВФО, згідно з яким 07.11.2019 р. відбувся продаж пулу активів АТ «ДЕЛЬТА БАНК», ПАТ «КБ «НАДРА» та АТ «БАНК «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»», що складався з прав вимоги та інших майнових прав за кредитними договорами, частина з яких перебувала в заставі НБУ. Ціна продажу пулу склала 849,4 млн. грн. і стала рекордною у практиці ФГВФО, при тому, що мінімальна ціна торгів була встановлена на рівні 679,5 млн. грн. Усі активи, включені до пулу, до цього неодноразово виставлялись на торги, спершу вроздріб, а після того, як покупця не було знайдено, — у складі дрібніших пулів [19].

Окреслені особливості правової природи та функціонального призначення ФГВФО обумовлюють його значущість для стабільності банківської системи. Від того, наскільки ефективно ФГВФО виконує свої функції, значною мірою залежить можливість локалізації наслідків виведення з ринку окремих неплатоспроможних банків та недопущення поширення кризових явищ на основі каскадного ефекту на всю банківську систему й на економіку держави загалом.

Слід однак визнати, що за звичайних стандартних умов функціонування банківської системи реальний вплив ФГВФО на її стабільність відносно невеликий. Натомість у стані соціально-економічної та суспільно-політичної нестабільності цей вплив набуває вирішального значення. Невипадково створення системи гарантування вкладів вважається одним із важливих напрямів стабілізації фінансової системи в країні саме в періоди системних криз [20]. Зазначене з усією очевидністю проявилось у 2014 році з початком окупації Російською Федерацією території АР Крим, яка призвела як до прямих втрат, понесених банківською системою на початковому етапі від безпосереднього захоплення майна банків на окупованих територіях, так і до відтермінованих у часі наслідків, що проявилися у стрімкій девальвації національної грошової одиниці, масовій ліквідації банків та тимчасовій загальній дестабілізації кредитно-банківської сфери держави. За таких умов будь-яке порушення функціонування ФГВФО, який забезпечував виведення з ринку неплатоспроможних банків та виплату відшкодування їх вкладникам, могло б спричинити масштабні соціальні збурення й стати каталізатором незворотних руйнівних процесів не лише у банківській системі, а й в економіці держави загалом.

Також слід враховувати, що на балансі ФГВФО акумулюється значна кількість активів ліквідованих банків, забезпечення збереження й реалізації яких за ринково обґрунтованою ціною є питанням національної безпеки, оскільки від цього залежить фінансово-економічний стан ФГВФО та його спроможність врегулювати наявні боргові зобов'язання перед державою й не створювати нових.

Висновки. У цілому викладене дає підстави для висновку про те, що за сукупністю характеристик ФГВФО демонструє спорідненість із об'єктами, які мають складати критичну інфраструктуру держави, а саме її сегмент у кредитно-банківській сфері. Зазначене проявляється зокрема у тому, що не будучи за чинним законодавством складовою банківської

системи, ФГВФО за своїм функціональним призначенням та повноваженнями відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності її функціонування, особливо в надзвичайних умовах, що проявляється, передусім, у підтриманні довіри вкладників до банків завдяки гарантуванню виплати відшкодування за депозитами, а також у загальній мінімізації негативних наслідків виведення з ринку неплатоспроможних банків.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вдосконалення нормативно-правового й організаційного забезпечення функціонування ФГВФО в контексті посилення його інституційної спроможності та стійкості щодо реальних і потенційних загроз.

Література

1. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури: розпорядження КМ України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. 2018. № 7. Ст. 271.
2. Мазур Т. В. Система гарантування вкладів фізичних осіб у банках. Сучасний стан і перспективи розвитку: монографія. Київ, 2010. 198 с.
3. Алексійчук К. О. Фінансово-правові засади гарантування банківських вкладів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2014. 18 с.
4. Михайлівська І. М., Безвух С. В. Формування системи захисту банківських вкладів фізичних осіб та суб'єктів господарювання в Україні: монографія. Хмельницький, 2013. 174 с.
5. Чеховський Д. Б. Механізм гарантування банківських вкладів в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08. Чернігів, 2015. 20 с.
6. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні: зб. мат-лів міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ: НІСД, 2015. 176 с.
7. Бірюков Д. С., Кондратов С. І. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні. Київ: НІСД, 2012. 57 с.
8. Череп А. В., Коротаєва О. В. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Випуск 2. Том 1. С. 345–352.
9. Дані офіційного сайту ФГВФО. Розділ «Статистика». URL: <http://www.fg.gov.ua/statystyka> (дата звернення 12.03.2020).
10. Мазур Т. В. Правий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках. дис. кан. юрид. наук. 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2008. 210 с.
11. Шолкова Т. Б. Теоретичний погляд на поняття «публічні централізовані фонди коштів місцевого самоврядування» та «публічні децентралізовані фонди коштів місцевого самоврядування» у сфері фінансового права». Право і суспільство. 2014. № 6–1. Частина 2. С. 262–266.
12. Фокша Л. В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 10–1. Том 1. С. 162–164.
13. Рада з фінансової стабільності констатувала помірні системні ризики та обговорила шляхи відновлення платоспроможності ФГВФО. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/rada-z-finansovoyi-stabilnosti-konstatuvala-pomirni-sistemni-riziki-ta-obgovorila-shlyahi-vidnovlennya-platospromojnosti-fgvfo> (дата звернення 30.01.2020).
14. Дані офіційного сайту ФГВФО. Розділ «Статистика». URL: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>
15. Ходак Є. С. Регуляторна діяльність фонду гарантування вкладів фізичних осіб: адміністративно-правовий аспект // Судова апеляція. 2016. № 2 (43). С. 33–40.
16. Соколов О. М. Правові засади взаємодії Фонду гарантування вкладів фізичних осіб з Національним банком України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дидоренка. 2016. № 3. С. 192–200.
17. Меморандум про взаємодію між Національним банком України, Міністерством Фінансів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. URL: http://www.fg.gov.ua/files/docs/memos/Memorandum_MFU_NBU_DGF.pdf (дата звернення 12.03.2020).

18. Дані офіційного сайту ФГВФО. Розділ «Виведення банків з ринку». URL: <http://www.fg.gov.ua/not-paying> (дата звернення 12.03.2020).

19. Пул активів трьох банків продано за найвищу ціну в історії продажів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. <http://www.fg.gov.ua/not-paying/liquidation/118-delta/45482-pul-aktyviv-trokh-bankiv-prodano-za-naivshchu-tsinu-v-istorii-prodazhiv-fondu> (дата звернення 12.03.2020).

20. Марчук В. Ю. Система гарантування вкладів фізичних осіб: напрями вдосконалення // Економіка та держава. 2015. № 1. С. 27–29.

References

1. Pro skhvalennja Konceptiji stvorennja derzhavnoji systemy zakhystu krytyčnoji infrastruktury: rozporjadzhennja KM Ukrainy vid 6 ghrudnja 2017 r. # 1009-r. / Kabinet Ministriv Ukrainy // Oficijnyj visnyk Ukrainy. 2018. # 7. St. 271.

2. Mazur T. V. Systema gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib u bankakh. Suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku: monohrafija. Kyjiv, 2010. 198 s.

3. Aleksijchuk K. O. Finansovo-pravovi zasady gharantuvannja bankivskykh vkladiv v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.07. Kyjiv, 2014. 18 s.

4. Mykhajlivs'ka I. M., Bezvukh S. V. Formuvannja systemy zakhystu bankivskykh vkladiv fizychnykh osib ta sub'ektiv ghospodarjuvannja v Ukraini: monohrafija. Khmel'nyckyj, 2013. 174 s.

5. Chekhovs'kyj D. B. Mekhanizm gharantuvannja bankivskykh vkladiv v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spec. 08.00.08. Chernihiv, 2015. 20 s.

6. Zelena knygha z pytanj zakhystu krytyčnoji infrastruktury v Ukraini: zb. mat-liv mizhnar. ekspert. narad / uporjad. D. S. Birjukov, S. I. Kondratov; za zagh. red. O. M. Sukhodoli. Kyjiv: NISD, 2015. 176 s.

7. Birjukov D. S., Kondratov S. I. Zakhyst krytyčnoji infrastruktury: problemy ta perspektyvy vprovadzhennja v Ukraini. Kyjiv: NISD, 2012. 57 s.

8. Cherep A. V., Korotajeva O. V. Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noji vlasnosti. 2013. Vypusk 2. Tom 1. S. 345–352.

9. Dani oficijnogho sajtu FGhVFO. Rozdil «Statystyka». URL: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>

10. Mazur T. V. Pravoyj rezhym Fondu gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib u bankakh. dys. kan. juryd. nauk. 12.00.07 — administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo. Kyjiv, 2008. 210 s.

11. Sholkova T. B. Teoretychnyj pohljad na ponjattja «publichni centralizovani fondy koshtiv miscevogho samovrjaduvannja» ta «publichni decentralizovani fondy koshtiv miscevogho samovrjaduvannja» u sferi finansovogho prava». Pravo i suspiljstvo. 2014. #6–1. Chastyna 2. S. 262–266.

12. Foksha L. V. Publichni fondy: ponjattja, oznaky ta pravova pryroda. Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Jurysprudencija. 2014. #10–1. Tom 1. S. 162–164.

13. Rada z finansovoji stabil'nosti konstatuvala pomirni systemni ryzyky ta obghovoryla shljakhy vidnovlennja platospromozhnosti FGhVFO. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/rada-z-finansovoyi-stabilnosti-konstatuvala-pomirni-sistemni-riziki-ta-obgovorila-shlyahi-vidnovlennya-platospromozhnosti-fgvfo> (data zvernennja 30.01.2020).

14. Dani oficijnogho sajtu FGhVFO. Rozdil «Statystyka». URL: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>

15. Khodak Je. S. Reghuljatorna dijal'nistj fondu gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib: administratyvno-pravovij aspekt. Sudova apeljacija. 2016. #2 (43). S. 33–40.

16. Sokolov O. M. Pravovi zasady vzajemodiji Fondu gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib z Nacional'nym bankom Ukrainy. Visnyk Lughans'kogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Dydorenka. 2016. # 3. S. 192–200.

17. Memorandum pro vzajemodiju mizh Nacional'nym bankom Ukrainy, Ministerstvom Finansiv Ukrainy, Fondom gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib. URL: http://www.fg.gov.ua/files/docs/memos/Memorandum_MFU_NBU_DGF.pdf (data zvernennja 12.03.2020).

18. Dani oficijnogho sajtu FGhVFO. Rozdil «Vyvedennja bankiv z rynku». URL: <http://www.fg.gov.ua/not-paying> (data zvernennja 12.03.2020).

19. Pul aktyviv trjokh bankiv prodano za najvyshhu cinu v istoriji prodazhiv Fondu gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib. <http://www.fg.gov.ua/not-paying/liquidation/118-delta/45482-pul-aktyviv-trokh-bankiv-prodano-za-naivshchu-tsinu-v-istorii-prodazhiv-fondu> (data zvernennja 12.03.2020).

20. Marchuk V. Ju. Systema gharantuvannja vkladiv fizychnykh osib: naprjamy vdoskonalennja // Ekonomika ta derzhava. 2015. # 1. S. 27–29.

Ищенко Людмила Владиславівна

*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

Ищенко Людмила Владиславовна

*аспірант кафедры государственного-правовых дисциплин
Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина*

Ischenko Lyudmila

*Post-Graduate Student of the Department of State Law Disciplines
V.N. Karazin Kharkiv National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5762

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНО-СЕРВІСНИХ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛИЧНО-СЕРВИСНЫХ МЕР АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ

LEGAL DESCRIPTION OF PUBLIC SERVICE MEASURES OF ADMINISTRATIVE COERCION

Анотація. Стаття присвячена характеристиці публічно-сервісних заходів адміністративного примусу як сукупності способів і засобів, які застосовуються уповноваженими на те суб'єктами здійснення адміністративного примусу з метою надати послуги по допомозі особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги не залежно від їхнього звернення.

З огляду на завдання, які поставлені у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, можна виділити публічно-сервісний різновид заходів адміністративного примусу

У статті запропоновано визначати публічно-сервісні заходи адміністративного примусу як сукупність способів і засобів, які застосовуються уповноваженими на те суб'єктами здійснення адміністративного примусу з метою надати послуги по допомозі особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги не залежно від їхнього звернення.

Також у статті автор виділяє основні характерні ознаки даного виду адміністративно-примусових заходів, до яких належать наступні:

- застосування даного виду заходів характеризується наявністю суспільного(соціального) інтересу;
- публічно-сервісні заходи можуть застосовуватися без заяви або іншого волевиявлення заінтересованої особи, тобто у примусовому порядку;
- мета застосування полягає у наданні допомоги і задоволення потреб заінтересованої особи;
- процедура здійснення соціально-сервісних заходів чітко закріплена у відповідних нормативно-правових актах;
- суб'єктом здійснення даного виду заходів виступає уповноважена чинним законодавством особа, наділена владними повноваженнями;
- підстава застосування публічно-сервісних заходів безпосередньо не пов'язана з вчиненням правопорушення;
- за невиконання або неналежне виконання обов'язку застосувати публічно сервісні заходи адміністративного примусу по відношенню до уповноважених осіб настає законодавчо визначена відповідальність;
- процедура застосування даного виду заходів передбачає наявність взаємних прав і обов'язків уповноваженого суб'єкта та суб'єкта застосування даного виду заходів.

На основі аналізу сучасного стану вітчизняного законодавства та відповідних державних програм зроблено висновок щодо сучасного стану та перспектив розвитку та застосування публічно-сервісних заходів адміністративного примусу.

Ключові слова: примус, публічно-сервісні заходи адміністративного примусу, публічний, сервісний, соціальна держава.

Анотація. Стаття посвячена характеристиці публічно сервісних мер адміністративного принуждження як сукупності способів і засобів, які застосовуються уповноваженими на то суб'єктами здійснення адміністративного принуждження з метою надати послуги на допомогу особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги незалежно від їх звернення.

Ураховуючи завдання, які поставлені в ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема надання послуг на допомогу особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, можна виділити публічно – сервісну різновидність мер адміністративного принуждження.

В статті пропонується визначати публічно сервісні заходи адміністративного принуждження як сукупність способів і засобів, які застосовуються уповноваженими на то суб'єктами здійснення адміністративного принуждження з метою надати послуги на допомогу особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги незалежно від їх звернення.

Також в статті автор виділяє основні характерні ознаки даного виду адміністративно-принудительних мер, до яких належать наступні:

- застосування даного виду заходів характеризується наявністю суспільного (соціального) інтересу;
- публічно сервісні заходи можуть застосовуватися без звернення або вираження волі зацікавленої особи, тобто застосовуються примусово;
- метою застосування є надання допомоги і задоволення потреб зацікавленої особи;
- процедура здійснення соціально сервісних мер чітко закріплена в відповідних нормативно-правових актах;
- суб'єктом здійснення даного виду мер виступає уповноважене діючим законодавством особа, наділене властивими повноваженнями;
- підставою застосування публічно сервісних заходів безпосередньо не пов'язано з вчиненням правопорушення;
- за невиконання або неналежне виконання обов'язку застосувати публічно-сервісні заходи адміністративного принуждження по відношенню до уповноважених осіб настає законодавчо визначена відповідальність;
- процедура застосування даного виду мер передбачає наявність взаємних прав і обов'язків уповноваженого суб'єкта і суб'єкта застосування даного виду заходів.

На основі аналізу сучасного стану вітчизняного законодавства і відповідних державних програм зроблено висновок щодо сучасного стану і перспектив розвитку і застосування публічно-сервісних мер адміністративного принуждження.

Ключевые слова: принуждение, публичносервисные меры административного принуждения, публичный, сервисный, социальное государство.

Summary. The article deals with the characterization of public service measures of administrative coercion as a combination of methods and means that are used by authorized subjects of administrative coercion in order to provide assistance services to persons who, for personal, economic, social or emergency reasons, need such assistance regardless of their treatment.

Taking into account the tasks set out in article 2 of the National Police Act, in particular the provision, within the limits specified by law, of assistance services to persons who, for personal, economic, social or emergency reasons, need such assistance, it is possible to identify publicly – a service form of administrative coercion measures.

The article proposes to define publicly service measures of administrative coercion as a set of methods and means used by authorized subjects of administrative coercion in order to provide assistance services to persons who, for personal, economic, social or emergency reasons, need such assistance regardless of their treatment.

Also in the article, the author identifies the main characteristics of this type of administrative and coercive measures, which include the following:

- Application of this type of measures is characterized by social interest;
- Public service measures may be applied without the application or other expression of the will of the person concerned, i.e. by force;
- The purpose of the application is to assist and meet the needs of the person concerned;
- The procedure for the implementation of social service measures is clearly laid down in the relevant regulations;
- The subject of this type of measures is a person authorized by the current legislation and vested with authority;

- *The basis for the use of public service activities is not directly related to the commission of the offence;*
- *For failure to comply with or improper performance of the obligation to apply public service measures of administrative coercion against authorized persons, there is a statutory liability;*
- *Procedure of application of this type of measures provides for the existence of mutual rights and obligations of the authorized subject and subject of application of this type of measures.*

On the basis of the analysis of the current state of domestic legislation and relevant State programmes, a conclusion has been drawn on the current state and prospects for the development and application of public service measures of administrative coercion.

Key words: *coercion, public service measures of administrative coercion, public, service, social state.*

Постановка проблеми. У період реформування та перебудови національної правової системи, впровадження європейських стандартів і категорій у процес взаємовідносин між органами виконавчої влади та юридичними і фізичними особами, постає закономірне питання дослідження публічно-сервісного змісту відносин, які на перший погляд наділені лише адміністративно-примусовими характеристиками.

Як вже зазначалося автором одним із головних нововведень, які встановлює Закон «Про Національну поліцію», є переорієнтація характеру роботи даного органу влади — із каральнорепресивного на сервісний.

Законодавець зазначає, що вся адміністративна діяльність поліції полягає у наданні поліцейських послуг. Тепер це не просто боротьба зі злочинністю, забезпечення правопорядку, а саме надання послуг суспільству щодо підтримки належного рівня безпеки. Отже, створення поліції саме як сервісної служби відображає реалізацію на практиці концепцію «*публічно-сервісної*» держави. Основним завданням формування органів виконавчої влади за європейським зразком є вироблення принципу служіння держави перед громадянами.

Кожен громадянин, що звертається до органу публічної адміністрації є не прохачем, а клієнтом, будь-яке звернення особи не може розцінюватись як обтяжливе для представників органу виконавчої влади.

За допомогою введення нового терміна «надання послуг» було зроблено значний крок до переосмислення ролі, завдань та призначення Національної поліції, приведення її діяльності до європейських стандартів. Це повинно сприяти поліпшенню реагування на всі звернення громадян, покращенню виконання публічно-сервісної функції поліції шляхом надання якісних послуг населенню.

Можна зробити висновок, що кардинальна зміна кон'юнктури діяльності правоохоронних органів (основних суб'єктів реалізації адміністративно-примусових заходів), спрямованість на інтереси громадян,

зумовлює появу нових заходів адміністративного примусу (наприклад, поліцейське піклування).

Отже, обґрунтовано важливого значення набуває питання визначення та дослідження нових видів адміністративно-примусових заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових здобутків таких учених, як В. Б. Авер'янов [9], І. В. Венедіктова [4], Д. І. Йосифович [6], І. П. Голосніченко [1], Г. М. Писаренко [8], О. В. Кузьменко [7] й інших, складають основу для виділення та аналізу публічно-сервісних заходів адміністративного примусу, що мають місце у діяльності Національної поліції України

Формулювання цілей статті. Автор статті має на меті виділити та здійснити правову характеристику нової групи адміністративно-примусових заходів, а саме публічно-сервісних заходів.

Виклад основного матеріалу. Публічно-сервісна діяльність — це діяльність державних інституцій щодо надання публічних послуг. Якщо ж досліджувати це поняття у більш юридичній площині, то академік В. Б. Авер'янов зазначив, що публічно-сервісна діяльність — це діяльність відповідних державних і недержавних органів щодо забезпечення в ході їхніх взаємостосунків з населенням, конкретними фізичними та юридичними особами умов, за яких останні здатні ефективно реалізовувати й захищати свої права, свободи та законні інтереси [9, с. 269]. При цьому В. Б. Авер'янов зазначає, що публічно-сервісний напрямок функціонування органів виконавчої влади утворювався за рахунок діяльності, пов'язаної з:

- розглядом і вирішенням різних індивідуальних звернень приватних (фізичних і юридичних) осіб із приводу реалізації їхніх суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів;
- наданням конкретним приватним особам адміністративних (управлінських) послуг у вигляді дозвільно-ліцензійних, реєстраційних та інших подібних дій;
- прийняттям індивідуальних зобов'язуючих рішень щодо приватних осіб із питань виконання

ними різного роду обов'язків, передбачених законом, а також розв'язанням так званих «публічних» справ (наприклад, із питань відселення людей під час будівництва шляхів, мостів, енергетичних мереж, відведення земель для загальнодержавних потреб і т. ін.);

– здійсненням позасудового розгляду адміністративно-правових спорів у порядку адміністративного розгляду скарг приватних осіб [9, с. 270].

Г. М. Писаренко вважає, що змістом поняття «адміністративна послуга» є правовідносини, що виникають при реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи (за їх заявою) в процесі публічно-владної діяльності адміністративного органу для отримання певного результату [8, с. 51].

І. П. Голосніченко визначає управлінську послугу як створення організаційних умов для реалізації свого права громадянином або іншим суб'єктом адміністративно-правових відносин [1, с. 8].

О. В. Кузьменко розглядає поняття «послуги» як діяльність із задоволення потреб особи, яка здійснюється за заявою особи на її прохання [7].

Проте ми звертаємо увагу та наголошуємо, що здійснення публічно-сервісної діяльності органами поліції характеризується вжиттям щодо громадян заходів адміністративного примусу.

На думку автора, з огляду на завдання, які поставлені у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, можна виділити **публічно-сервісний різновид заходів адміністративного примусу** [10].

Стратегія реформування правоохоронної системи України має на меті коригування завдань і функцій правоохоронних органів, зміну у професійному мисленні службових осіб органів правопорядку, зокрема усвідомлення суті виконання службових обов'язків як надання оплачуваних державою послуг із забезпечення насамперед безпеки кожної особи, її особистих і майнових прав, суспільних та державних інтересів [6, с. 133].

Варто зазначити, що на теоретичному рівні взаємозв'язок адміністративно-примусових заходів і публічно-сервісних у діяльності Національної поліції України розкрито і досліджено у недостатній мірі.

З метою заповнення прогалин та визначення авторського підходу щодо розуміння зазначеної категорії звернемося до визначення змісту понять «публічний» та «сервіс».

Поняття «публічний» (походить від латинського *publicus* громадський, державний, усенародний)

прийнято розуміти як призначений для користування широкого кола осіб [2, с. 800].

Під «сервісом» (англ. *service* — служба) наразі розуміють обслуговування населення у різноманітних сферах повсякденного життя; вирішення проблеми клієнта до її очевидного вияву [3, с. 406].

Таким чином, проаналізувавши означені категорії, можна зробити висновок, що публічно-сервісною називається діяльність державних інституцій щодо надання публічних послуг.

Ми погоджуємося з твердженням І. В. Венедиктової, відбувається зміна орієнтирів у державі: виникає розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки, тож держава повинна «служити», тобто надавати певні обов'язкові послуги, перетворюючись на «сервісну державу» — постачальника публічних послуг [4, с. 89].

У Європейській соціальній хартії від 3 травня 1996 р. відбулося нормативне оформлення концепції соціальної держави та надання відповідних публічних послуг державними інституціями. Відповідно до положень цього документа, країни-учасниці зобов'язуються передбачити те, щоб «кожна людина могла одержати у відповідних державних чи приватних службах такі поради й допомогу, які потрібні для уникнення появи особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення» (ч. 3 ст. 13) [5].

Відповідно до публічно-сервісної концепції державного управління основною формою діяльності владних інституцій, зокрема, Національної поліції, є надання публічних послуг.

Відповідно до чинного законодавства, у процесі надання поліцейських послуг Національна поліція виконує наступні завдання:

- 1) забезпечує публічну безпеку і порядок. Тобто поліцейські послуги спрямовані на захист життєво важливих інтересів суспільства, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, від джерел небезпеки природного та (або) штучного характеру;
- 2) забезпечує охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Дане завдання передбачає реалізацію органами і посадовими особами комплексу організаційно-правових заходів, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, а також прав і законних інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, забезпечення безпечних умов для їх (прав, свобод і законних інтересів) нормальної та безперешкодної реалізації;
- 3) забезпечення протидії злочинності. У рамках зазначеного завдання поліція здійснює комплекс

організаційно-правових, управлінських та виховних заходів, спрямованих на виявлення й ліквідацію наявної у суспільстві злочинної активності, усунення завданих нею шкідливих наслідків, виявлення та усунення умов і факторів, що сприяють виникненню та розвитку злочинності;

4) забезпечення надання допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Виконання Національною поліцією цього завдання передбачає надання побутової, правової, домедичної та (або) психологічної допомоги фізичним особам, які потрапили у екстрену ситуацію чи з інших причин потребують такої допомоги і не мають змоги отримати її з інших джерел [10].

Зазначене завдання поліцейських послуг досить яскраво підкреслює переорієнтацію Національної поліції саме на її ефективну взаємодію з суспільством шляхом надання населенню відповідної допомоги.

Отже, ми пропонуємо наступне визначення публічно-сервісних заходів адміністративного примусу — це сукупність способів і засобів, які застосовуються уповноваженими на те суб'єктами здійснення адміністративного примусу з метою надати послуги по допомозі особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги не залежно від їхнього звернення.

Тобто застосування публічно-сервісних заходів поліцейськими здійснюється у межах надання ними відповідних послуг.

Однак у той же час виникає закономірне питання як співвіднести та поєднати у процесі реалізації поліцією відповідних адміністративних заходів категорії примусу та обслуговування населення. Для досягнення цієї мети автор вважає за доцільне виділити наступні характерні ознаки публічно-сервісних заходів адміністративного примусу:

- застосування даного виду заходів характеризується наявністю суспільного(соціального) інтересу;
- публічно-сервісні заходи можуть застосовуватися без заяви або іншого волевиявлення заінтересованої особи, тобто у примусовому порядку;
- мета застосування полягає у наданні допомоги і задоволення потреб заінтересованої особи;
- процедура здійснення соціально-сервісних заходів чітко закріплена у відповідних нормативно-правових актах;
- суб'єктом здійснення даного виду заходів виступає уповноважена чинним законодавством особа, наділена владними повноваженнями;

- підстава застосування публічно-сервісних заходів безпосередньо не пов'язана з вчиненням правопорушення;
- за невиконання або неналежне виконання обов'язку застосувати публічносервісні заходи адміністративного примусу по відношенню до уповноважених осіб настає законодавчо визначена відповідальність;
- процедура застосування даного виду заходів передбачає наявність взаємних прав і обов'язків уповноваженого суб'єкта та суб'єкта застосування даного виду заходів.

До публічно-сервісних заходів адміністративного примусу, що можуть застосовуватися Національною поліцією, на нашу думку, можна віднести наступні:

- поліцейське піклування;
- вимога залишити місце і обмеження доступу на визначену територію;
- застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- застосування всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;
- вживання заходів для визначення місцезнаходження осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе;
- здійснення заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;
- здійснення супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом;
- видання дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;
- видання та погодження дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, узагальнюючи вищевикладені особливості публічно-сервісних заходів адміністративного примусу можна говорити, що примусовий характер даного виду заходів проявляється у владному характері реалізації поліцією своїх повноважень, за якого органи Національної поліції здійснюють державноуправлінські повноваження без обов'язкової згоди чи заяви заінтересованої сторони. Відсутність

вимоги обов'язкової згоди на застосування даного виду адміністративних заходів, законодавцем пояснюється можливою інтелектуальною чи фізичною неспроможністю особи усвідомити негативні або загрозові наслідки власної поведінки. Яскравим прикладом публічно-сервісного заходу адміністративного примусу є поліцейське піклування, адже для його застосування поліцейському не потрібне позитивне волевиявлення опікуємої особи.

Сервісний аспект даного виду заходів проявляється у задоволенні Національною поліцією потреб суспільства та конкретних індивідів через надання відповідних, чітко передбачених законом, послуг. Застосування тих чи інших публічно-сервісних заходів адміністративного примусу відбувається у відповідь на суспільний інтерес, предметом якого є охорона та забезпечення реалізації прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

Література

1. Адміністративне право України: основні поняття [Текст]: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченка. К.: ГАН, 2005. 232 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Великий юридичний тлумачний словник. М.: Книжний мир, 2003. 720 с.
4. Венедиктова І. В. Юридична природа публічних послуг // Вісник Харківського національного університету. 2009. № 841. С. 88–91.
5. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія Ради Європи від 03.05.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062
6. Йосифович Д. І. Надання адміністративних послуг Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією / Данило Йосифович // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 131–137.
7. Кузьменко О. В. Щодо доцільності запровадження інституту адміністративних послуг / О. В. Кузьменко // Право України. 2007. № 6. С. 15–17.
8. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ганна Миколаївна Писаренко. Одеса, 2006. 196 с.
9. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Наукова думка, 2007. 356 с.
10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. 90.

References

1. Advanced law of Ukraine: basic concepts [Text]: teaching. tool. / for total. ed. Dr. Jur. of sciences, prof. I. P. Golsnichenko. K.: GAN, 2005. 232 p.
2. The Great Interpretative Dictionary of Modern Ukrainian / [Uklad. and heads. ed. W. T. Stork]. K. ; Irpin: VTF «Perun», 2004. 1440 p.
3. Large legal interpretative dictionary. M. : Book World, 2003. 720 p.
4. Venedikova I. V. Legal nature of public services // Bulletin of Kharkiv National University. 2009. № 841. P. 88–91.
5. European Social Charter (Revised): Council of Europe Charter of 03.05.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062
6. Yosifovich D. I. Provision of administrative services by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the National Police / Danylo Yosifovich // Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: Law: Collection of scientific works. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic, 2017. № 876. P. 131–137.
7. Kuzmenko O. V. About expediency of introduction of institute of administrative services / O. V. Kuzmenko // Law of Ukraine. 2007. № 6. P. 15–17.
8. Pisarenko G. M. Administrative services in Ukraine: organizational and legal aspects: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: Special. 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; finance law; information law» / Anna Pisarenko. Odessa, 2006. 196 p.
9. Rights of citizens in the sphere of executive power: administrative and legal support for implementation and protection / by the General. ed. V. B. Averyanov. K.: Scientific Thought, 2007. 356 p.
10. On the National Police: Law of Ukraine dated 02.07.2015 No. 580-VIII // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. № 40–41. Art. 379. 90.

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Габрелян Гоар Валеріївна

*аспірантка кафедри міжнародного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Габрелян Гоар Валериевна

*аспирант кафедры международного права
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко*

Gabrelian Goar

*Graduate Student of the Department of International Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5718

**ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ
«ПРАВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ»**

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ
«ПРАВА ВЕТЕРАНОВ ВОЙНЫ И УЧАСТНИКОВ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ»**

**DEFINITION OF THE LEGAL CATEGORY
«RIGHTS OF WAR VETERANS AND PARTICIPANTS OF BATTLE ACTIONS»**

Анотація. У статті здійснено дослідження категорії «основоположні права ветеранів війни та учасників бойових дій» крізь призму категорії «основоположні права людини». Розглянуто основні концепції розуміння (зокрема, позитивістську та природно-правову) прав людини. Визначено, що у наукових колах по сьогоднішній день ведуться дискусії з приводу того, який підхід використовують держави для регламентації прав людини. Вказано, що на сучасному етапі розвитку філософії та теорії права, позиції стосовно розгляду основоположних прав в контексті природно-правової концепції праворозуміння є превалюючими. Проаналізовано наукові підходи до дефініції «права людини». Виокремлено ознаки основоположних прав людини. На основі проведеного дослідження сформоване авторське бачення категорії «основоположні права ветеранів війни та учасників бойових дій».

Ключові слова: основоположні права, свободи, права людини, концепції розуміння прав людини, основоположні права ветеранів війни та учасників бойових дій.

Аннотация. В статье проведено исследование категории «основополагающие права ветеранов войны и участников боевых действий» сквозь призму категории «основополагающие права человека». Рассмотрены основные концепции понимания (в частности, позитивистскую и естественно-правовую) прав человека. Определено, что в научных кругах по сегодняшний день ведутся дискуссии по поводу того, какой подход используют государства для регламентации прав человека. Указано, что на современном этапе развития философии и теории права, позиции относительно рассмотрения основополагающих прав в контексте естественно-правовой концепции правового понимания являются преобладающими. Проанализированы научные подходы к дефиниции «права человека». Выделены признаки основных прав человека. На основе проведенного исследования сформировано авторское видение категории «основополагающие права ветеранов войны и участников боевых действий».

Ключевые слова: основополагающие права, свободы, права человека, концепции понимания прав человека, основных прав ветеранов войны и участников боевых действий.

Summary. The category «fundamental rights of war veterans and combatants» through the prism of the category «basic human rights» has been studied. The basic concepts of understanding (in particular, positivist and natural law) of human rights are considered. It has been determined that discussions are still underway in the scientific community about approaches to regulate human rights. It is pointed out that at the present stage of the development of philosophy and theory of law, positions regarding the consideration of fundamental rights in the context of the natural concept of legal thinking are prevailing. Scientific approaches to the definition of «human rights» are analyzed. The signs of fundamental human rights are highlighted. Based on the research, the author's vision of the category «fundamental rights of war veterans and combatants» was formed.

Key words: fundamental rights, freedoms, human rights, concepts of understanding human rights, fundamental rights of war veterans and combatants.

Постановка проблеми. Визначальними для повноцінного психічного, фізіологічного й морального існування людини в соціумі беззаперечно є гарантованість та забезпеченість її основоположних прав, свобод й інтересів. Дійсно, навіть відкидаючи філософсько-психологічні аспекти змістовного навантаження цих категорій, а розглядаючи їх лише в межах правової науки, можна з впевненістю говорити про їх виключне значення. Це підтверджується наявною нормативною регламентацією. Так, на сьогоднішній день існує значна кількість як національних, так і міжнародних нормативно-правових актів, які закріплюють права та свободи людини. Серед фундаментальних міжнародно-правових актів у сфері прав людини варто виокремити Загальну декларацію прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини 1950 року та інші. Основоположним національним законодавчим актом, що регламентує базові права і свободи людини й громадянина є Конституція України. Зокрема, Розділ II Основного Закону закріплює особисті, політичні, економічні, соціальні, екологічні та освітньо-культурні права і свободи.

Не виключення становлять і права та свободи ветеранів війни й учасників бойових дій, на яких поширюється дія вищезазначених нормативно-правових актів. Проте, щодо даної категорії суб'єктів, в силу

їх специфічного правового статусу, здійснюється особлива державна політика, яка гарантує та визначає реалізацію їх прав та свобод. Саме така специфічність й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями основоположних прав та свобод, а саме їх сутності, змістом, класифікацією, видами, реалізацією тощо займалися значна кількість науковців. Особливу роль відіграли праці таких вчених як С. Алексєєв, М. Антонович, В. Нерсєсянц, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, М. Хавронюк, М. Цвік, С. Шевчук, Н. Шуклін та інші. Вони створили певний теоретико-правовий фундамент, який може слугувати основою для подальших наукових досліджень не лише щодо основоположних прав та свобод людини, а й щодо окремих категорій осіб, зокрема ветеранів війни та учасників бойових дій. Проте, не дивлячись на масштабність досліджень у сфері реалізації прав та свобод людини, напрямок щодо реалізації прав і свобод ветеранів війни та учасників бойових дій сьогодні залишається недостатньо дослідженим.

Формулювання цілей статті. Мета статті — здійснити аналіз сутності категорії прав та свобод людини загалом та ветеранів війни та учасників бойових дій зокрема.

Виклад основного матеріалу. У наукових колах протягом тривалого часу домінують дві концепції прав людини: природна та позитивістська. Відповідно до позитивістської концепції (легізм), як зазначає

А. Пуховська, права людини визначаються як формально визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами у визначеній законом сфері, офіційна міра можливої поведінки. Авторка наголошує, що юридикопозитивна концепція правової держави, соціальна концепція правового статусу особи в тій чи іншій мірі засновані на теорії дарованих прав, пов'язані системоцентристським розумінням ролі держави стосовно індивіда. Отже, позитивістська тенденція виявляється у переважній увазі до тих прав людини, обсяг і зміст яких чітко визначені законодавцем за допомогою конституювання їх у позитивних правових нормах [1, с. 90]. В даному випадку можна вести мову про те, що права людини витікають з державно-владних повноважень органів державної влади, які, в силу свого статусу, надають або дарують ці права людині.

Протилежною за своєю сутністю виступає природна концепція (або у наукових колах використовують також терміни «природно-правова», «юснатуралізм»). Так, прихильники класичного природного права завжди стверджували й залишаються вірними своєму розумінню прав людини, вважаючи, що права людини є її невід'ємними властивостями й належать кожному від народження, тобто визнаються як природні, невідчужувані і священні імперативи [2, с. 75].

О. Руднева вдало стверджує, що виокремлення окремої групи невід'ємних прав зумовлено розвитком та науково-теоретичним обґрунтуванням доктрини природного права, яка, надаючи тлумачення феномена права, апелювала не до тих чи інших зовнішніх інстанцій (держава, Бог тощо), а, насамперед, до сутності чи природи людини, виділяючи таку її іпостась, яка й дає змогу нам вживати як поняття «прав», так і поняття «людина» [3, с. 31]. Таким чином, прихильники природно-правової концепції визначають права людини як категорію, що безпосередньо пов'язана з самою людиною як біологічною істотою, що фізично існує. Тобто, мається на увазі те, що ці права не мають безпосереднього зв'язку з державою (як це притаманно для позитивістської концепції) й виникають незалежно від того, існує такий зв'язок між людиною та державою чи ні. Фактом або підставою виникнення природних прав є саме існування людини.

У наукових колах й на сьогоднішній день ведуться жваві дискусії стосовно того, який підхід використовують держави для регламентації прав людини. Зокрема, О. Кучинська наголошує на тому, що в українському законодавстві тлумачення прав людини базується саме на природно-правовій концепції і права людини визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [4,

с. 144]. В той же час І. Загоруй стверджує, що права людини як багатогранне явище, що розвивається в єдності й набуло статусу інтегрального напрямку юридичного дослідження, наразі усе більше розглядаються з позицій поєднання природно-правової та юридико-позитивістської теорії [2, с. 76].

У зв'язку зі зміною відношення до теорії позитивізму, В. Нерсисянц розробив та запропонував нову концепцію права, яка отримала назву лібертарно-юридичної. Означена концепція включає базові юридично значимі ідеї легізму й юснатуралізму та полягає в розрізненні права і закону, й обґрунтовує розуміння права як загальної форми і рівної норми (міри) свободи індивіду [5, с. 321]. Науковець, говорячи про існування змішаних концепцій (наприклад, теорії м'якого позитивізму, або некритичного юснатуралізму), визначає лібертарно-юридичну концепцію чимось проміжним між двома головними теоріями (концепціями).

В свою чергу, П. Рабінович та М. Хавронюк, будучи прихильниками природної концепції праворозуміння прав людини, вказують, що, окрім зазначеної, існують й інші підходи до розуміння прав людини. Серед таких підходів науковці виділяють: 1) *етичний* (або етико-нормативний) підхід, який під правами людини розуміє форму існування, спосіб прояву принципів і приписів моралі; 2) *психологічний* підхід, де права людини — це певні уявлення людини, її погляди та вимоги щодо надання їй суспільством чи державою певних благ; 3) *релігійний*, відповідно до якого права людини — це явище, встановлене позаземним, нематеріальним творцем (наприклад, Богом); 4) *легістський* (або юридично-позитивістський) підхід, у якому права людини — це лише ті можливості людини, які їй надані державою, шляхом їх закріплення у джерелах позитивного права [6; 12–14].

Тобто, проблема сутності прав людини є одним з найбільш досліджених питань, однак, в той же час, залишається актуальним й по сьогоднішній день. Проте, на сучасному етапі розвитку філософії та теорії права, позиції стосовно розгляду основоположних прав в контексті природно-правової концепції праворозуміння є превалюючими. На нашу думку, це обумовлено наступними чинниками:

- по-перше, виходячи із самої сутності категорії «права людини» можна зробити висновок, що вони (тобто права), в першу чергу, пов'язані з категорією «людина», що вказує на їх первинний зв'язок;
- по-друге, у разі, якщо такі права надаються людині від держави, то, як наслідок, між цими суб'єктами виникають певні правові відносини.

Браховуючи загальну теорію держави і права, особливий зв'язок держави і людини визначається громадянством. Тому, в даному випадку можна вести мову про права громадянина, а не права людини;

- по-третє, права людини за своїм змістом є ширшими за права громадянина та включають в себе останні;
- по-четверте, нормативно-правова регламентація прав людини не визначає їх як права, надані державою. В даному випадку варто зазначити, що держава лише закріплює та гарантує ці права. Внаслідок чого людина має можливість вільно реалізувати свої права шляхом забезпечення власних потреб, однак, лише у встановлених законодавством рамках.

Таким чином, розглянувши основні концепції праворозуміння прав людини варто визначити, що таке права та свободи людини. На підставі отриманих результатів доцільно сформулювати власне бачення категорії «основоположні права та свободи ветеранів війни й учасників бойовий дій».

Звернемось до наукових розробок щодо визначення прав людини. Зокрема, досить влучне визначення наводить П. Рабінович, вказуючи, що права людини — це певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [7, с. 12]. Аналізуючи його погляди можна зробити висновок, що ключову роль тут відіграє процес задоволення потреб людини, а також певний факт як реальна можливість людини щодо задоволення своїх потреб. Дійсно, як веде далі мову сам науковець, категорія можливості (свободи) дозволяє найбільш адекватно відобразити саме античну соціальну сутність основоположних прав людини [7, с. 13]. Тобто, в наукових дослідженнях П. Рабіновича простежується прямий зв'язок між правами та свободами (як певними можливостями людини, за допомогою яких вона здатна задовольнити певні потреби).

С. Максимов наголошує на універсальності прав людини й розглядає їх в трансцендентальному та історичному аспекті. З точки зору трансцендентальності науковець стверджує, що права людини — це такі права, якими володіє кожна людина саме як людина, незалежно від юридичного простору та історичного часу. В свою чергу, історичний аспект розуміння прав людини передбачає, що всі люди, які живуть у конкретно-історичний період, володіють конкретними правами [8, с. 41]. Зазначена позиція стосовно універсальності та просторово-часового розуміння прав людини також має цілком обґрунтоване

місце для існування, адже дійсно, беручи за основу хронологію трансформації розуміння прав людини, можна простежити історичні зміни, які в результаті сформували ті уявлення про права людини, які ми досліджуємо на сьогоднішній день. Однак, це не означає, що протягом наступних етапів розвитку людства концепції прав людини не будуть докорінно змінені. Позиція стосовно універсальності прав означає, що в конкретний проміжок часу людина як фізична особа, яка об'єктивно існує.

В контексті дослідження державної політики у сфері забезпечення прав і свобод, Є. Романеско зазначає, що права і свободи людини — це реальні соціальні можливості, які визначають міру її свободи, обумовлену конкретно-історичним рівнем розвитку існуючих суспільних відносин і які знаходять своє відображення в Конституції і юридичних нормах держави [9, с. 1–2].

Децю схожу позицію висловлює В. Погорілко, який під правами людини розуміє природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності в усіх сферах суспільного життя. Означені права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, є позатериторіальні й позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту [10, с. 211].

Усе зазначене у своїй сукупності дозволяє виокремити ознаки основоположних прав людини:

- 1) це певні можливості людини (фізичної особи, індивіда);
- 2) спрямовані, в першу чергу, на задоволення власних потреб;
- 3) за своєю сутністю вони є природними;
- 4) є невід'ємними;
- 5) є універсальними;
- 6) існують незалежно від зовнішніх чинників (наприклад, часу, простору, нормативно-правової регламентації);
- 7) не дивлячись на те, що існують незалежно від законодавчого закріплення, вони визначені в міжнародних та національних нормативно-правових актах);
- 8) за порушення цих прав передбачена юридична відповідальність.

Визначення змісту поняття «основоположні права людини» та виокремлення його ознак обумовлене необхідністю чіткого розуміння сутності категорії «основоположні права ветеранів війни та учасників бойових дій».

Висновки. Таким чином, основоположні права людини є цілим комплексом усього масиву прав, які

людина має від народження незалежно від будь-яких чинників. Основоположні права і свободи ветеранів війни та учасників бойових дій доцільно розглядати у співвідношенні з правами й свободами людини і громадянина.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що основоположні права ветеранів війни

та учасників бойових дій передбачають невід'ємні й універсальні природні можливості ветеранів війни та учасників бойових дій, як фізичних осіб, які об'єктивно існують, та спрямовані на задоволення власних потреб, є незалежними від простору та часу й, у більшості випадків, закріплені на національному та міжнародному рівнях.

Література

1. Пуховська А. Еволюція розуміння прав людини в контексті юридичного позитивізму. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Серія ПРАВО. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 86–91.
2. Загоруй І. С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 2. С. 66–82.
3. Руднева О. М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Бюлетень Міністерства юстиції. 2010. № 11. С. 30–37.
4. Кучинська О. П. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 142–148.
5. Нерсесянц В. С. Філософія права: учебник для вузов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998. 652 с.
6. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 464 с.
7. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України № 2 (73) 2013. С. 10–16.
8. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. Право України. 2010. № 2. С. 36–43.
9. Романеско Є. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 1. С. 1–4.
10. Конституційне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге вид., доопр. Київ: Наук. думка, 2000. 732 с.

References

1. Puhovska A. Evolution rozuminnya prav lyudyny v konteksti yurydychnoho pozytyvizmu. Naukovyy visnyk Uzhorodsk'oho natsional'noho universytetu. 2013. Seriya PRAVO. Vyp. 23. CH. I. T. 1. S. 86–91.
2. Zahoruy I. S. Ponyattya «prava lyudyny»: teoretyko-pravovi pidkhody do rozuminnya prav lyudyny Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. 2016. Vyp. 2. S. 66–82.
3. Rudnyeva O. M. Rozvytok kontseptsiyi prav lyudyny pid vplyvom hlobalizatsiynykh ta intehratsiynykh protsesiv. Byuleten' Mnisterstva yustytsiyi. 2010. № 11. S. 30–37.
4. Kuchyns'ka O. P. Zahal'noteoretychne ta prakseolohichne rozuminnya prav lyudyny. Visnyk kryminal'noho sudochynstva. 2017. № 1. S. 142–148.
5. Nersesyants V. S. Filosofiya prava: uchebnyk dlya vuzov. M.: Izdatel'skaya gruppa NORMA– INFRA, 1998. 652 s.
6. Rabinovych P. M. Prava lyudyny i hromadyanyna: navch. posib. / P. M. Rabinovych, M. I. Khavronyuk. K.: Atika, 2004. 464 s.
7. Rabinovych P. Osnovopolozhni prava lyudyny: sotsial'no-antropna sutnist', zmistova klasyfikatsiya. Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny № 2 (73) 2013. S. 10–16.
8. Maksymov S. Prava lyudyny: universal'nist' i kul'turna riznomanitnist'. Pravo Ukrayiny. 2010. № 2. S. 36–43.
9. Romanesko E. Derzhavna polityka u sferi zabezpechennya prav i svobod lyudyny. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. 2010. № 1. S. 1–4.
10. Konstytutsiyne pravo Ukrayiny: pidruchnyk / za red. V. F. Pohorilka. 2-he vyd., doopr. Kyviv: Nauk. dumka, 2000. 732 s.

Курило Володимир Іванович

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

завідувач кафедри адміністративного та фінансового права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Курило Владимир Иванович

доктор юридических наук, профессор, Заслуженный юрист Украины,

заведующий кафедрой административного и финансового права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Kurylo Volodymyr

Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,

Chair of the Department of Administrative and Financial Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Чиж Юлія Володимирівна

кандидат юридичних наук, старший оперуповноважений

Департамент стратегічних розслідувань

Національної поліції України

Чиж Юлия Владимировна

кандидат юридических наук, старший оперуполномоченный

Департамент стратегических расследований

Национальной полиции Украины

Chyzh Julia

Candidate of Law, Senior Operations Officer

Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5696

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

СОСТОЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ЭЛЕКТРОННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

THE STATE OF IMPLEMENTATION OF THE ELECTRONIC GOVERNANCE SYSTEM IN THE ACTIVITIES OF STATE AUTHORITIES AND THE PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT

Анотація. На сьогоднішній день у світлі розвитку інформаційних технологій, все більшого значення набувають застосування технічних засобів, які окрім іншого надають змогу людині користуватися адміністративними послугами за допомогою Інтернет-мережі. Це сталося завдяки проведенню адміністративної реформи та впровадження в діяльність органів державної влади електронного урядування.

Вивчивши зарубіжний досвід, дослідивши на теоретичному та практичному рівнях дане питання, визначено, що найбільш ефективним засобом взаємодії держави і суспільства у мережі Інтернет сьогодні є електронне урядування,

використання якого забезпечує продуктивну взаємодію всіх гілок влади як між собою, так і з суспільством, та значно спрощує порядок надання адміністративних та електронних послуг.

В даному дослідженні ми розглянули поняття електронного урядування, положення Концепції, яка затвердила порядок впровадження останнього, нормативні акти, які також були підґрунтям реформування сфери надання адміністративних послуг.

Автором у межах дослідження було проаналізовано та відповідно зроблено висновки щодо недоліків, які на даний час мають місце та надано шляхи можливого їх вирішення. Зокрема, на даний час систему електронного урядування було впроваджено не на всіх рівнях діяльності органів державної влади. Відтак, мають місце використання неякісного технічного оснащення, що унеможливує у повній мірі застосування системи. В окремих випадках впроваджена система не завжди працює за всіма напрямками діяльності того чи іншого відомства. Відповідно запропоновано здійснювати належне фінансування, використання якісного технічного обладнання, проведення якісної інформаційної політики серед населення з метою недопущення їх упередженого ставлення до впроваджуваних новацій у будь-якій сфері суспільного життя держави, зокрема інформаційної. Також висловлено сподівання на подальшому вдосконаленні даної системи та розширенні її напрямів.

Ключові слова: діяльність, електронне урядування, комп'ютеризація, технології, правове забезпечення, послуги.

Аннотация. На сегодняшний день в свете развития информационных технологий, все большее значение приобретают применения технических средств, которые, кроме другого, дают возможность человеку пользоваться административными услугами с помощью Интернет-сети. Это произошло благодаря проведению административной реформы и внедрения в деятельность органов государственной власти электронного управления.

Изучив зарубежный опыт, исследовав на теоретическом и практическом уровнях данный вопрос, определено, что наиболее эффективным средством взаимодействия государства и общества в сети Интернет сегодня является электронное управление, использование которого обеспечивает продуктивное взаимодействие всех ветвей власти как между собой, так и с обществом, и значительно упрощает порядок предоставления административных и электронных услуг.

В данном исследовании мы рассмотрели понятие электронного управления, положения Концепции, которая утвердила порядок внедрения последнего, нормативные акты, которые также были почвой реформирования сферы предоставления административных услуг.

Автором в рамках исследования были проанализированы и соответственно сделаны выводы относительно недостатков, которые в настоящее время имеют место и предложено пути возможного их решения. В частности, на данный момент системе электронного управления было внедрено не на всех уровнях деятельности органов государственной власти. Следовательно, имеют место использования некачественного технического оснащения, что делает невозможным в полной мере применение системы. В отдельных случаях внедрена система не всегда работает по всем направлениям деятельности того или иного ведомства. Соответственно предложено осуществлять надлежащее финансирование, использование качественного технического оборудования, проведения качественной информационной политики среди населения с целью недопущения их предвзятого отношения к проводимым новациям в какой либо сфере общественной жизни государства, в частности информационной. Также выражено надежды на дальнейшем совершенствовании данной системы и расширение ее направлений.

Ключевые слова: деятельность, электронное управление, компьютеризация, технологии, правовое обеспечение, услуги

Summary. Today, in the light of the development of information technologies, the use of technical means is becoming increasingly important, which, among other things, enables a person to use administrative services via the Internet. This happened thanks to the providence of administrative reform and the introduction of electronic governance in the activities of public authorities.

Having studied foreign experience, having studied this issue at theoretical and practical levels, it has been determined that the most effective means of interaction between the state and society on the Internet today is electronic control, the use of which ensures the productive interaction of all branches of government, both among themselves and with society, and significantly simplifies the provision of administrative and electronic services.

In this study, we examined the concept of e-government, the provisions of the Concept, which approved the procedure for the introduction of the latter, regulatory acts, which were also the basis for reforming the scope of administrative services.

In the framework of the study, the author analyzed and accordingly made conclusions regarding the shortcomings that currently take place and provided ways for their possible resolution. In particular, at the moment, the e-government system has not been implemented at all levels of government activity. Therefore, there are use of low-quality technical equipment, which makes it impossible to fully use the system. In some cases, the implemented system does not always work in all areas of activity of a given agency. Accordingly, it was proposed to carry out appropriate financing, use of high-quality technical equipment, and conduct a high-quality information policy among the population in order to prevent their bias from ongoing innovations in any area of the state's public life, in particular information. Hopes are also expressed for the further improvement of this system and the expansion of its directions.

Key words: activity, electronic control, computerization, technology, legal support, services

Постановка проблеми. Ще на початку 90-х років в Україні народилася ідея загального системного підходу до вирішення проблеми створення інформаційного суспільства, визначення державної політики інформатизації, створення інформаційної інфраструктури. Так було поставлене завдання щодо розроблення основних напрямів Національної програми інформатизації України.

З проведенням реформування в державних органах влади, поступово з розвитком інформатизації здійснювалося впровадження в діяльність органів державного сектору новітніх технологій (програмних продуктів).

На даний час одним з критеріїв оцінки ефективного реформування діяльності державних органів влади є відкритість їх діяльності. Це надає змогу здійснювати громадянський контроль, контроль за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, зміцнювати довіру громадян до влади тощо.

Один інструментів відкритості влади є електронне урядування, що забезпечує нові форми комунікації між громадянами, бізнесом та владою, безперешкодний доступ до публічної інформації та сприяє участі громадян у виробленні та впровадженні державної політики, наданні більш якісних послуг [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним фундаментом для Концепції електронного урядування слугують теорії інформаційного суспільства, які отримали свій розвиток з другої половини ХХ століття. Ці теорії обґрунтували домінуючу роль інформації та інформаційних ресурсів для розвитку та існування суспільства на сучасному етапі [4].

Питанню поняттю електронного урядування, перспективам його впровадження в Україні та правовій регламентації досліджувалися у працях А. Асанова, З. Балабанова, К. Беляков, М. Ватковська, М. Вертузаєв, С. Гнатюк, О. Голобуцький, М. Демкова, Д. Дубов, В. Єганов, О. Ємельяненко, П. Клімушин, І. Коліушко, Ю. Соломко, В. Фурашев тощо.

Формулювання цілей статті (постановка проблеми). В даному дослідженні маємо за мету дослідити поняття електронного урядування, його актуальність для діяльності та взаємодії органів державної влади та бізнесу, правове забезпечення та результати його впровадження з огляду на прийняту Концепцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить довгий час у провідних країнах світу реалізуються національні програми адаптації публічного управління до умов інформаційного суспільства, що передбачають впровадження електронного урядування як нової форми взаємодії влади і суспільства.

Останніми роками державна політика України демонструє результати обраного курсу інтеграції

до європейської спільноти. У різних сферах запроваджуються норми європейського законодавства та стандарти. Також це не оминуло й державної інформаційної політики України. У даному випадку в Україні було використано зарубіжний досвід впровадження електронного урядування, що беззаперечно має ряд позитивних аспектів.

У затвердженій в 2010 році Концепції розвитку електронного урядування в Україні було визначено, що інтересами людини є формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічного суспільства, в якому кожен громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними. А електронне урядування є одним з таких інструментів [8].

Концептуальні засади державної політики у сфері інформатизації, розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування визначено, насамперед, у низці таких актів як: Закони України «Про інформацію», «Про концепцію національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про адміністративні послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», Концепції розвитку електронного урядування в Україні, Стратегії розвитку інформаційного суспільства тощо [4].

Крім того, електронне урядування відповідає напрямам державної політики, визначеним у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», Програмі діяльності Уряду, Угоді про асоціацію України та ЄС та інших нормативно-правових актах, де серед головних пріоритетів визначені децентралізація та деконцентрація влади, боротьба з корупцією, реформа державної служби, судової системи, відкриті принципи державного управління, прозорість, підзвітність і ефективність влади, включаючи й перехід до електронного урядування як одного з інструментів досягнення цих цілей.

Цими та іншими нормативно-правовими актами визначено головну мету, принципи, основні завдання, шляхи розв'язання проблем, завдання та функції органів влади, механізми взаємодії їх між собою та суспільством, громадянами та бізнесом тощо [4].

У наукових колах дискусії про електронне урядування вказують на те, що сама концепція електронного урядування вже і є концепцією взаємодії і новою формою співпраці держави та громадян в інформаційному суспільстві.

Саме явище е-урядування об'єднує у собі як мінімум дві складові — внутрішню та зовнішню інформаційні інфраструктури, що взаємодіє з фізичними та юридичними особами. У межах другої складової інтегруються інформаційні ресурси органів влади (веб-сайти, портали), забезпечується доступ до них, а також створюється система електронних послуг [11].

У сучасному розумінні англомовний термін «e-government» тлумачиться не лише як електронний уряд, а як електронне управління державою, тобто використання в органах публічного управління сучасних технологій, у тому числі Інтернет-технологій [4].

Стосовно визначення самого поняття електронного урядування у наукових колах продовжують тривати дискусії. Проте маємо зазначити, що узагальнене визначення електронного урядування було запропоноване в Концепції розвитку електронного урядування в Україні ще в 2010 році [8; 9].

Електронне урядування — форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [8; 9].

На даний час реалізація проектів електронного урядування відбувається у співпраці всіх державних структур, органів місцевого самоврядування за підтримки міжнародних партнерів. Електронне урядування є ключем до реформ в Україні. Бо в жодній сфері неможливо досягти високих темпів перетворень без впровадження цифрових технологій.

Найважливішим напрямом у сфері електронного урядування є електронні послуги в онлайн-режимі, бо саме вони стосуються кожного громадянина.

Ухвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні ще наприкінці 2010 р. жодним чином не сприяло розумінню як державними органами, так і пересічними громадянами того, що конкретно означає термін «електронне урядування» та які складники необхідно розвивати. Це, своєю чергою, призвело до значного відставання України від світових темпів розвитку електронного урядування. Так, згідно з останнім дослідженням ООН (United Nations E-government Survey 2016) щодо розвитку електронного урядування (E-Government Development Index), Україна посіла 62 місце серед 193 країн [12].

Дану думку повністю підтримуємо. Адже якщо звернутися до самого процесу впровадження новітніх технологій в діяльності зокрема державних органів

влади, щоразу має місце упереджене ставлення громадян до будь-яких новел.

З огляду на європейський досвід, «е-урядування» приваблює такими речами, як: спрощення бюрократичних процедур, значне скорочення терміну оформлення документів, забезпечення легкої верифікації звітності юридичних і фізичних осіб за допомогою введення уніфікованої системи електронного обліку, збільшення обсягу бюджетних надходжень і, врешті-решт, зростання довіри бізнесу та громад [6].

Станом на 2019 рік керівництвом Державного агентства з питань електронного урядування України (на даний час Міністерство цифрової трансформації) було проанонсовано факт впровадження понад 130 електронних послуг. До їх переліку увійшли найбільш пріоритетні послуги з боку бізнесу та громадян [5].

Окрім інших напрямів електронного урядування, хотілося б зауважити саме на електронному документообігу, який запроваджено в діяльності органах державної влади. Адже дана система значно спрощує діяльність у межах органу та взаємодію між відомствами. Серед позитивного маємо вказати на зменшенні часових меж (наприклад, пришвидшено час надходження документу до виконавця), фінансових витратах (зменшено витрати бюджетних коштів на папір) [5].

Попри достатні досягнення щодо запровадження електронного урядування, на жаль, існує і ряд недоліків. Зокрема, це відсутність якісного доступу до мережі Інтернет в органах державної влади. Маємо зазначити, що на час впровадження все ж таки потрібно було розпочати з налагодження якісного доступу до Інтернет-мережі.

На превеликий жаль продовжує бути актуальним недофінансування державних органів, що негативного позначається на технічному та програмному забезпеченні, які на даний час продовжують бути на не достатньо високому рівні, що в свою чергу впливає на виконання покладених на орган обов'язків.

На даний час можемо стверджувати, що передбачені напрями Концепції розвитку електронного урядування в Україні було втілено в життя. Однак попри те, що система електронного урядування була впроваджена в діяльність органів державної влади, все ж таки маємо говорити про відсутність кінцевого результату.

Свого часу в рамках перспектив запровадження даної системи був розвиток цифрового ринку та зростання економіки держави. Мабуть було б доречним говорити про те, що дійсно розвиток цифрового ринку в нашій державі достатньо повільний, незважаючи на світовий технологічний прогрес і викори-

стання сучасних технологій в Україні (у більшості приватним сектором).

У даному напрямку серед інших проектів електронного урядування є адаптація українського законодавства до процесів цифровізації. У цьому напрямку зроблено важливий крок — прийнята постанова Кабінету Міністрів, яка передбачає впровадження принципу Digital by Default — «цифрового за замовчанням». Відповідно до нього, у всіх актах Уряду пріоритетним способом реалізації описаного в документі процесу за замовчанням буде визначений саме електронний спосіб. Для цього нормативно-правові акти Уряду будуть проходити цифрову експертизу [5].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Впровадження електронного урядування — одна з найважливіших складових реформи державного управління, яка наразі триває в Україні. Саме електронне урядування здатне вивести взаємодію державних органів і населення на новий рівень та мінімізувати рівень корупції. Прозорість, доступність, мінімальний контакт пересічної людини з чиновниками — основні переваги електронних послуг та сервісів [4].

Повсякденне життя громадян стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень.

Також запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні

ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (*Digital Single Market Strategy for Europe*).

Крім того, розвиток електронного урядування та демократичних процесів, застосування загальновищаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі.

З огляду на міжнародний досвід розвиток електронного урядування є одним з основних чинників забезпечення успішності реформування та підвищення конкурентоспроможності країни. Реформа будь-якої галузі в сучасних умовах спрямована на широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення необхідного рівня ефективності та результативності. Адже саме інструменти електронного урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [9; 10].

Тому маємо сподівання, що запровадження даної системи не буде лише анонсуванням владою здійснення успішних кроків у сфері адміністративних послуг. Адже розвиток технологій перебуває у постійній динаміці, тому вдосконалення такої системи та розширення кількості її проектів у подальшому, її розвиток має стати наступним кроком.

Література

1. Закон України «Доступ до публічної інформації» // Відомості Верховної Ради. 2011. № 32. ст. 314.
2. Закон України «Про захист персональних даних» // Відомості Верховної Ради. 1992. № 48. ст. 650.
3. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної ради. 1992. № 348. Ст. 650.
4. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. К., 2017.
5. Е-урядування — ключ до реформ в Україні. 30 січня 2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini>
6. Квітка С. А., Соколовська О. О. Електронне урядування як інноваційний механізм взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства: зарубіжний досвід та передумови розвитку в Україні. Аспекти публічного управління. № 9. 2015. С. 26–34.
7. Положення про Державне агентство з питань електронного урядування України, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-p>
8. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р (втратило чинність на підставі постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>
9. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>

10. Розвиток електронного урядування та електронної демократії в Україні. 05 серпня 2019. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451>
11. Роцук М. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації. Безпека інформації. № 1. 2018.
12. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 135–143.
13. Фурашев В. М. Складові електронного урядування. Правова інформатика. № 4 (36). 2012. С. 43–49.

References

1. The Law of Ukraine «Access to Public Information» // Vidomosti Verkhovno Radi. 2011. No 32. Article 314.
2. The law of Ukraine «On the harassment of personal tributes» // Vidomosti Verkhovno Radi. 1992. No. 48. Art. 650.
3. The law of Ukraine «On information» // Vidomosti Supreme for the sake of. 1992. No. 348. Article 650.
4. Elektronnu ryaduvannya and elektronnyaya demokratiya: navch. posib: at 15 p.m. / per zag. ed. A. I. Semenchenko, V. M. Dreshpaka. K., 2017.
5. E-government — the key to reform in Ukraine. 30 September 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini>
6. Kvitka S. A., Sokolovska O. O. Electronically in vain is the innovation mechanism of modifying power, business and enormous suspension: foreign cooperation and changing your mind in Ukraine. Aspects of public administration. No. 9. 2015. S. 26–34.
7. Regulations on the State Agency for the Supply of Electronic Equipment for Ukraine, approved by the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine on July 1, 2014, Rock No. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-p>
8. On Approval of the Concept of Development of E-Governance in Ukraine, Approved by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 13, 2010 No. 2250-r ((expired on the basis of Cabinet of Ministers of Ukraine Decree No. 649-r of September 20, 2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-p>
9. About the praise of the Concept for the development of electronic equipment in Ukraine, approved by the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on September 20, 2017 p. No. 649-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124>
10. The development of electronic equipment and electronic democracy in Ukraine. Sickle 05, 2019. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451>
11. Roshchuk M. Rozvitok of electronic equipment in Ukraine: the legal aspect of the security of information security. Bezpeka information. No. 1. 2018.
12. Solomko Y. Elektronne Uryaduvannya: understanding, sluggishness, principle and direct development. The effectiveness of the sovereign government. 2018. Vyp. 2 (55). Part 1. P. 135–143.
13. Furashov V. M. Warehouses of electronic equipment. Legal information technology. No. 4 (36). 2012. S. 43–49.

Піддубний Олексій Юрійович

доктор юридичних наук, доцент,

доцент завідувач кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Поддубный Алексей Юрьевич

доктор юридических наук, доцент,

заведующий кафедрой гражданского и хозяйственного права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Piddubnyy Oleksii

Doctor of Law Sciences, Associated Professor,

Head of the Department of Civil and Commercial Law

National University of Life and Environmental Sciences

ORCID: 0000-0003-4867-4613

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5808

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК РІЗНОВИД НОРМАТИВНОГО ДОГОВОРУ І ЯК ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ДОГОВОР КАК РАЗНОВИДНОСТЬ НОРМАТИВНОГО ДОГОВОРА И КАК ВОПЛОЩЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОГОВОРА

ADMINISTRATIVE CONTRACT AS A VARIETY OF THE REGULATORY AGREEMENT AND AS THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF THE SOCIAL CONTRACT

Анотація. У статті зроблена спроба вивести логічний взаємозв'язок між такими поняттями, як теорія суспільного договору, поняття нормативного договору, як засобу регулювання суспільних відносин і його різновидом, яким автор схильний вважати адміністративний договір. В ході авторських міркувань розглядається Конституція України як найочевидніше втілення концепції суспільного договору. Робиться спроба обґрунтувати ту обставину, що в момент зміни суспільного лагу змінюється умовний, неписаний суспільний договір, і тільки він, а не формальне наступництво в юридичних документах, навіть і в Конституції, є джерелом легітимності суспільного лагу. На підтвердження цих аргументів наводяться формальні протиріччя між основними правовими документами різних часів, кожен наступний з яких не може бути абсолютно формально легітимним в межах попередньої системи, яку він скасовує. Але дійсним свідченням такої легітимності стає підтримка абсолютною більшістю нового лагу, укладання (або зміна умов) неписаного соціального контракту, підтвердженням якого є Конституція, а сторонами якого є суспільство і державні інститути які висловлюють волю дотримуватись конституційних положень.

Проте суспільний договір в силу свого неформального характеру, для підтримання своєї стабільності, зворотнього зв'язку між сторонами соціального контракту потребує деталізації і уточнення у формі нормативних договорів, одним з привабливих різновидів якого є адміністративний договір, що визначає правовідносини у сфері публічного управління.

На думку автора, чим більш розвиненою є система адміністративних договорів, чим багатоманітнішим є коло суспільних і владних інституцій, охоплених адміністративними договорами, тим стабільнішим є соціальний контракт і чим більше питань у сфері владарювання вирішуються на договірних засадах, тим меншою є потреба у соціальних катаклізмах з метою актуалізації нових суспільних запитів шляхом чергової зміни соціального контракту.

Ключові слова: адміністративний договір, нормативний договір, суспільний договір.

Аннотация. В статье предпринята попытка вывести логическую взаимосвязь между такими понятиями, как теория общественного договора, понятия нормативного договора как средства регулирования общественных отношений и его разновидностью, которым автор склонен считать административный договор. В ходе авторских рассуждений рассматривается Конституция Украины как очевидное воплощение концепции общественного договора. Делается попытка обосновать то обстоятельство, что в момент смены общественного строя меняется условный, неписанный общественный договор, и только он, а не формальное преемственность в юридических документах, даже и в Конституции, является источником легитимности общественного строя. В подтверждение этих аргументов приводятся формальные противоречия между основными правовыми документами разных времен, каждый следующий из которых не может быть абсолютно формально легитимным в рамках предыдущей системы, которую он отменяет. Но действительным свидетельством такой легитимности становится поддержка абсолютным большинством нового строя, заключения (или изменение условий) неписаного общественного договора, подтверждением которого является Конституция, а сторонами которого являются общество и государственные институты которые выражают волю придерживаться конституционных положений.

Однако общественный договор в силу своего неформального характера, для поддержания своей стабильности, обратной связи между сторонами социального контракта требует детализации и уточнения в форме нормативных договоров, одним из привлекательных видов которого является административный договор, определяющий правоотношения в сфере публичного управления.

По мнению автора, чем более развита система административных договоров, чем разнообразнее является круг общественных и властных институтов, охваченных административными договорами, тем стабильнее социальный контракт и чем больше вопросов в сфере властвования решаются на договорных началах, тем меньше потребность в социальных катаклизмах с целью актуализации новых общественных запросов путем дежурной смены социального контракта.

Ключевые слова: административный договор; нормативный договор; общественный договор.

Summary. The article attempts to derive a logical relationship between such concepts as social contract theory, the concept of a normative contract, as a means of regulating social relations, and a variant that the author is inclined to consider an administrative contract. In the course of the author's considerations, the Constitution of Ukraine is considered as the most obvious embodiment of the concept of a social contract. An attempt is made to substantiate the fact that, at the moment of changing the social order, a conditional, unwritten social contract changes, and only it, and not a formal succession in legal documents, even in the Constitution, is a source of legitimacy of the social order. Formal contradictions between the basic legal documents of different times are cited in support of these arguments, each of which cannot be formally legitimate within the previous system, which it abolishes. But the real testimony to such legitimacy is the support of the absolute majority of the new order, the conclusion (or change of conditions) of an unwritten social contract, which is confirmed by the Constitution, and the parties are the society and state institutions that express the will to abide by the constitutional provisions.

However, social contract, because of its informal nature, in order to maintain its stability, feedback between the parties to the social contract requires detail and clarification in the form of normative agreements, one of the attractive types of which is an administrative agreement that defines legal relations in the field of public administration.

According to the author, the more developed the system of administrative contracts, the more diverse the range of social and power institutions covered by administrative contracts, the more stable the social contract and the more issues in the sphere of governance are solved on contractual grounds, the less the need for social cataclysms. in order to update new public inquiries through another change in the social contract.

Key words: administrative contract; regulatory agreement; social contract.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток сучасної правової науки, її теоретичні пошуки свідчать про конвергенцію правових галузей, про ускладнення комплексних правових інститутів, що не дозволяють віднести їх до однієї чітко визначеної галузі. В принципі, проблема «стикових» знань характерна не тільки для права, і тут не потрібен зайвий догматизм, приймаючи до уваги, що предмет і метод всіх існуючих на сьогодні правових галузей є наслідком консенсусу

більшої частини вченої громадськості з цього приводу, а не яких-небудь фундаментальних онтологічних властивостей. Категорія «договір» має інтегруючий характер в системі права, і адміністративний договір слід досліджувати у зв'язку з теоретико-правовими категоріями суспільного договору та нормативного договору, через що більш явно буде продемонстровано його суть і суспільне призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зокрема, науковці поза зв'язком з конкретною галуззю

права зазначають, що «... у зв'язку з розвитком ринкових відносин... виділяють і договірну форму здійснення державних функцій, яка поширюється не лише на економічну сферу, але й на інші сфери життя суспільства, завдяки тому, що договірна форма передбачає не примусовість, а добровільність у своїй основі» [1, с. 69].

Група вчених з РФ, що розглядають договір як загальноправову цінність, виділяють міжнародні, конституційно-правові, цивільно правові; кілька груп з тих, що у нас назвали би господарськими договорами, проте маркуючи підгрупи за предметом (державні закупівлі, енергетика), колеги уникають цього терміну; договори в сімейному праві, в природокористуванні, мирові угоди в цивільному процесі та договірні форми в кримінальному праві [2]. Адміністративний договір тут не згадується, як і інший вид нормативних договорів — колективні трудові угоди, проте сама думка про крос-галузевий характер, універсалізм [3; 4; 5] категорії «договір» нам здається надзвичайно слушною. Навіть більше, виходячи з історичних підвалин права, договір більше відповідає сучасним ліберальним уявленням про існування держави внаслідок укладення суспільного договору, а відтак, договір між членами суспільства щодо організації суспільно-державного ладу є фундаментальним джерелом і першоосновою держави і права. Сам адміністративний договір є предметом уваги відомих вчених [6–8] і багатьох інших, та в цілому досліджений, проте недостатньо впроваджений у практику. По-новому розкрита сутність договірних відносин у предметі адміністративного права була через поняття «адміністративний правочин» «принцип паритетності сторін адміністративних відносин» [9].

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба вивести логічний взаємозв'язок між такими поняттями, як теорія суспільного договору, поняття нормативного договору, як засобу регулювання суспільних відносин і його різновидом, яким автор схильний вважати адміністративний договір.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В широкому сенсі Конституція України є втіленням суспільного договору, яка, хоч і прийнята у формі спеціального закону, самим фактом свого проголошення змінює кардинальним чином правову реальність, спираючись, дивним чином, сама на себе. Якщо закони України приймаються на основі і в порядку, передбаченому Конституцією України, то в тексті Конституції ніяким чином не згадується, що вона прийнята в порядку, і за процедурою передбаченою, наприклад Актом проголо-

шення незалежності України, чи Конституційним Договором між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, а в ньому, в свою чергу, ніяк не згадується, що його укладено згідно (чи всупереч) Конституції УРСР.

Кожний документ такого роду — це свідчення того, що в нових умовах змінюються інтереси суспільства і старий суспільний договір перестає відповідати поточним умовам, стає на заваді суспільного розвитку, а отже сторони народжують нову правову реальність, приймаючи документ договірного характеру, які попередню правову реальність скасовують.

Кожного разу формальності можуть не стикуватись до кінця — в радянській конституції не передбачено підписання договорів між Президентом і Верховною радою, а у відповідному договорі, який все ж було підписано, не передбачено, що нова Конституція вводиться у дію законом, який підписують голова Верховної ради і Президент, хоча фактично відбулось саме так [10].

Конституція є свідченням суспільного договору і в тих випадках, коли вона приймається на референдумі — більшість, яка приймає її, заявляє про те, що схвалює все, що в ній задекларовано і немов би ставить свої підписи під цим документом, або, якщо застосувати досить умовну цивілістичну аналогію, ніби «приєднується» до умов договору. Опосередковано той же процес відбувається і якщо конституція приймається представниками народу — спеціальними установчими зборами, або законодавчим органом. Історичні приклади, починаючи від Великої хартії вільностей, теж свідчать про зародження верховенства права внаслідок поступок суверена активній частині суспільства, якщо не прямо у формі договору, то принаймні з урахуванням поставлених нею вимог, що незалежно від форми акта, є по своїй суті договором.

Отже Конституція не є договором за формою, проте її прийняття скріплює наявність змістовного суспільного консенсусу з питань, що нею врегульовані, і в такому сенсі посвідчує наявність суспільного договору, як фундаментальний факт нової правової дійсності, на якому тримається весь масив похідних від цього факту правовідносин.

Втім, дане твердження ніяк не має призвести до формального заперечення Конституції України як Основного Закону України. Формально закон так і залишається законом, але якщо факт існування держави і права базується на суспільному консенсусі, то кожен правовий акт, незалежно від форми,

в широкому розумінні є так само виявленням цього консенсусу.

Але є спеціальна категорія правових актів, для яких розпорядча форма не є оптимальним втіленням суспільного договору, який за ними стоїть. Причиною цьому є неомогенність суспільства, наявність в ньому різних формальних утворень — органів державної влади, територіальних громад і органів місцевого самоврядування, профспілок, саморегульованих організацій та інших громадських організацій, об'єднаних за професійною, соціальною, культурною ознакою, які в цілому створюють суспільство-мережу, суспільство-континуум, де різні інтереси переплітаються, мігрують між спільнотами, взаємодіють, взаємодоповнюються і конкурують.

Звичайно, що механізм прийняття законів через репрезентативну демократію має всі ці інтереси врегулювати, бути для них рівнодіючою. Проте він не обов'язково має бути одним єдиним. Договір, як гнучка форма (джерело) права може бути більш оптимальним для такого регулювання в певних відведених йому межах. Мова не йде про ультралібертаріанську примару, в якій кожен допомагає собі сам, і де всі питання управління від прибирання двору до утворення озброєних дружин у кварталі вирішуються на договірних засадах, адже тоді держава і право, як ніколи інакше піддаватимуться ерозії внаслідок розтягування, розпорошення того самого суспільного договору на мільйони мікрогод.

Мова йде про узгодження і координацію окремих суб'єктів правовідносин в окремих випадках по «короткому шляху». Звичний довгий шлях передбачає ланцюг: суспільне протиріччя, проблема (наприклад, конфлікти між органами місцевого самоврядування з питань утримання комунальної інфраструктури) — винесення на розгляд законодавця (накопичення ситуацій, констатація проблеми, проведення слухань, законопроектна робота) — прийняття зако-

ну — «обкатка» закону — судова практика, і, врешті, вирішення проблеми. Короткий шлях передбачатиме перемовини між владними суб'єктами, вироблення пунктів компромісу — підписання угоди.

В правовій думці України висловлювались погляди, згідно яких «норми, які містяться в нормативно-правовому договорі, є обов'язковими не тільки для сторін договору, але й для суб'єктів, чия воля безпосередньо не виражена в ньому. При чому в договорі даного типу завжди має місце воля державно-владного суб'єкта, тобто публічних органів державної влади як обов'язкової сторони» [11, с. 182–183]. На нашу думку, дане визначення цілком відповідає одній з особливостей адміністративного договору. Більше того, тут може бути і воля органу місцевого самоврядування, який так само є суб'єктом публічних владних повноважень, і що характерно, якщо слідувати нашому прикладу, їх може бути в таких договірних відносинах більше, ніж одна сторона.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В цілому з постановкою питання про нормативний характер адміністративного договору слід однозначно погодитись і констатувати, що адміністративний договір є різновидом нормативного (нормативно-правового) договору.

Це не означає, що всі нормативно-правові договори зводяться до адміністративного договору, під цим поняттям об'єднується система договорів, але вірно і зворотне: саме по собі поняття «нормативно-правовий договір» нічого не означає, за ним в кожному випадку має стояти конкретний адміністративний, міжнародно-правовий, колективний чи галузевий трудовий, або інший галузевий договір, що створює норми права, призначені для тривалого використання і адресовані невизначеному колу суб'єктів правовідносин, що задовольняють вимоги щодо спеціальної правосуб'єктності для участі у таких відносинах, «підпадають» під дію норми.

Література

1. Теорія держави та права: навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
2. Авхадеев В. Р. Договор как общеправовая ценность: монография / В. Р. Авхадеев, В. С. Астапова, Л. В. Андриченко [и др.]. Москва: Статут, 2018. 381 с. ISBN978-5-6041528-8-1. Текст: электронный. URL: <https://znanium.com/catalog/product/1053962>
3. Мясин, А. А. Нормативный договор как источник права [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мясин Алексей Александрович. Саратов, 2003. 219 с.
4. Кізлова, О. Категорія «договір» як підстава виникнення правової норми. Концептуальні риси [Текст] / О. Кізлова // Юрид. вісн. 2013. № 1. С. 101–107.
5. Пархоменко, Н.М. Договір у системі права України [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н.М. Пархоменко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 1998. 16 с.

6. Трофіменко І. В. Адміністративний договір, проблеми реалізації в Україні: законодавство, теорія, практика / І. В. Трофіменко // Журнал східноєвропейського права. 2014. № 4. С. 119.
7. Старілов Ю. Н. Адміністративний договір в системі державного управління: призначення, правові умови, види / Ю. Н. Старілов, К. В. Давыдов // Адміністративне право і процес. 2013. № 5. С. 3–7.
8. Стефанюк В. С. Адміністративний договір: необхідність впровадження / В. С. Стефанюк // Верховний Суд України. Інформаційний сервер. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7E34709A45B0513C3256FBA003455AD>
9. Курило В. І. Адміністративні правочини у сільському господарстві України: сучасна парадигма [Текст]: монографія / В. І. Курило. К.: Магістр-XXI сторіччя, 2007. 312 с.
10. Про прийняття Конституції України і введення її в дію. Закон України від 28 червня року № 254/96 — ВР 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>
11. Рагуліна К. А. Договір як особлива форма існування правових норм. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2015. Випуск 29. С. 179–189.

References

1. Teoriia derzhavy ta prava: navch. posib. / [Ie. V. Bilozorov, V. P. Vlasenko, O. B. Horova, A. M. Zavalnyi, N. V. Zaiats ta in.]; za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. K.: NAVS, Osvita Ukrainy, 2017. 320 s.
2. Avkhadeev V. R. Dohovor kak obshchepravovaia tsennost: monohrafiya / V. R. Avkhadeev, V. S. Astashova, L. V. Andrychenko [y dr.]. Moskva: Statut, 2018. 381 s. ISBN978-5-6041528-8-1. Tekst: elektronnyi. URL: <https://znanium.com/catalog/product/1053962>
3. Miasyn, A. A. Normativnyi dohovor kak istochnik prava [Tekst]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / Miasyn Aleksei Aleksandrovych. Saratov, 2003. 219 s.
4. Kizlova, O. Katehoriia «dohovir» yak pidstava vynyknennia pravovoi normy. Kontseptualni rysy [Tekst] / O. Kizlova // Yuryd. visn. 2013. № 1. S. 101–107.
5. Parkhomenko, N. M. Dohovir u systemi prava Ukrainy [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / N. M. Parkhomenko; NAN Ukrainy. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. K., 1998. 16 s.
6. Trofimenko I. V. Administratyvnyi dohovor, problemy realizatsii v Ukraini: zakonodavstvo, teoriia, praktyka / I. V. Trofimenko // Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2014. № 4. S. 119.
7. Starylov Yu. N. Admynystratyvnyi dohovor v systeme hosudarstvennoho upravleniia: naznachenye, pravovye usloviia, vydy / Yu. N. Starylov, K. V. Daydov // Admynystratyvnoe pravo y protsess. 2013. № 5. S. 3–7.
8. Stefaniuk V. S. Administratyvnyi dohovor: neobkhidnist vprovadzheniia / V. S. Stefaniuk // Verkhovnyi Sud Ukrainy. Informatsiinyi server. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/F7E34709A45B0513C3256FBA003455AD>
9. Kurylo V. I. Administratyvni pravochyny u silskomu hospodarstvi Ukrainy: suchasna paradyhma [Tekst]: monohrafiia / V. I. Kurylo. K.: Mahistr-KhKhI storichchia, 2007. 312 s.
10. Pro pryiniattia Konstytutsii Ukrainy i vvedenniia yii v diiu. Zakon Ukrainy vid 28 chervnia roku № 254/96 — VR1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>
11. Rahulina K. A. Dohovir yak osoblyva forma isnuvannia pravovykh norm. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. 2015. Vypusk 29. S. 179–189.

Приходько Андрій Анатолійович
кандидат юридичних наук, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права

Приходько Андрей Анатольевич
кандидат юридических наук, докторант
Научно-исследовательского института публичного права

Prikhodko Andrey
Candidate of Law, Doctoral Student
Public Law Research Institute
ORCID: 0000-0002-2782-3256

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5733

АНТИКОРУПЦІЙНІ ЗАХОДИ: ПЕРЕГЛЯД ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

АНТИКОРРУПЦИОННЫЕ МЕРЫ: ОБЗОР ЭФФЕКТИВНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

ANTI-CORRUPTION MEASURES: OVERVIEW EFFICIENCY IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. Стаття присвячена аналізу ефективності антикорупційних заходів України. Обрана до аналізу тематика не є новою не тільки для адміністративної науки, а й для інших галузевих різновидів юридичної. Однак, більшість вчених розглядає дане питання у певній площині – з погляду потреб свого наукового дослідження. У випадку автора така необхідність обумовлена євроінтеграційними процесами.

Стверджується, що станом на початок дві тисячі двадцятого року вкрай актуальним є розробка та якнайшвидше впровадження системи ефективних антикорупційних заходів, які відповідають сучасним викликам того становища, в якому опинилась наша держава. Із зазначеного сформовано мету дослідження – розкрити систему дієвих антикорупційних заходів, які відповідають європейським стандартам та є необхідними для запровадження (модифікування) в Україні.

Проведене дослідження переконливо свідчить, що розроблена та чинна система антикорупційних заходів – це сукупна репрезентація ставлення держави до корупційних проявів на її території, а також за її межами у рамках транскордонної співпраці. В Україні назріли глобальні адміністративні реформи. І це не просто нормативно зафіксований перелік плану дій уповноважених суб'єктів – це системна зміна усього державного апарату управління суспільством, переосмислення ролі держави і соціуму та їх взаємодії, а також закладення фундаменту трансформацій глобального характеру у площині публічно-приватного та транскордонного партнерства.

Прозорість, підзвітність, добросесність – три «кити» антикорупційної політики. Це основні принципи, які неухильно мають бути дотриманні задля зменшення корупційних проявів як у публічному, так і в приватному секторах. На жаль, кожен із них не може похизуватись позитивними здобутками їх дотримання. Відповідно, сучасний стан антикорупційної політики та заходів її реалізації є вкрай незадовільним.

Окремо відзначено, що для України домінування саме профілактичних антикорупційних заходів є невиправданим, оскільки наша держава не може в силу свого хиткого становища побороти корупційні прояви без репресивних заходів. Тільки дуалістична природа антикорупційної діяльності публічної адміністрації матиме позитивний відклик.

Ключові слова: антикорупційні заходи, викорінення корупційних проявів, євроінтеграція, запобігання, корупція, протидія.

Аннотация. Статья посвящена анализу эффективности антикоррупционных мер Украины. Выбранная к анализу тематика не является новой не только для административной науки, но и для других отраслевых разновидностей юридической. Однако, большинство ученых рассматривает этот вопрос в определенной плоскости – с точки зрения потребностей своего научного исследования. В случае автора такая необходимость обусловлена евроинтеграционными процессами.

Утверждается, что на начало две тысячи двадцатого года крайне актуальным является разработка и скорейшее внедрение системы эффективных антикоррупционных мер, соответствующих современным вызовам того положения, в котором оказалась наша страна. Из указанного сформировано цель исследования.

Проведенное исследование убедительно свидетельствует, что разработанная и действующая система антикоррупционных мер – это совокупная репрезентация отношения государства к коррупционным проявлениям на ее территории, а также за ее пределами в рамках трансграничного сотрудничества. В Украине назрели глобальные административные реформы. И это не просто нормативно зафиксирован перечень плана действий уполномоченных субъектов – это системное изменение всего государственного аппарата управления обществом, переосмысления роли государства и социума и их взаимодействия, а также закладка фундамента трансформаций глобального характера в плоскости публично-частного и трансграничного партнерства.

Прозрачность, подотчетность, добросовестность – три «кита» антикоррупционной политики. Это основные принципы, которые неуклонно должны быть в соблюдении для уменьшения коррупционных проявлений как в публичном, так и в частном секторах. К сожалению, каждый из них не может похвастаться положительными достижениями их соблюдения. Соответственно, современное состояние антикоррупционной политики и мер ее реализации является крайне неудовлетворительным.

Отдельно отмечено, что для Украины доминирование именно профилактических антикоррупционных мер является неоправданным, поскольку наше государство не может в силу своего шаткого положения побороть коррупционные проявления без репрессивных мер. Только дуалистическая природа антикоррупционной деятельности публичной администрации окажет положительный отклик.

Ключевые слова: антикоррупционные меры, евроинтеграция, искоренение коррупционных проявлений, коррупция, предотвращения, противодействие.

Summary. The article devoted to analysis effectiveness of anti-corruption measures in Ukraine. The topic chosen for the analysis is not only new to administrative science, but also to other branches of law. However, most scholars consider this issue in a particular plane – in terms of needs their scientific research. In the case of author, this need is due by European integration processes.

Stated that, as beginning of two thousand and twentieth year, it is extremely urgent to develop and implement as soon as possible a system of effective anti-corruption measures that respond to the current challenges of the situation in which our country has found itself. From the aforementioned, the purpose of study is to open up a system of effective anti-corruption measures that meet European standards and are necessary for implementation (modification) in Ukraine.

The conducted research convincingly shows that developed and current system of anti-corruption measures is a comprehensive representation of the state's attitude to corruption manifestations in its territory, as well as beyond its borders in the framework of cross-border cooperation. Global administrative reforms are ripe in Ukraine. And it is not just a normatively fixed list of the plan of actions of authorized entities – it is a systematic change of whole state apparatus of public administration, rethinking role of state and society and their interaction, as well as laying the foundation of global transformations in the field of public-private and cross-border partnership.

Transparency, accountability, integrity are the three pillars of anti-corruption policy. These are fundamental principles that must be adhered to in order to reduce corruption in both the public and private sectors. Unfortunately, each of them cannot boast of positive achievements of their observance. Accordingly, the current state of anti-corruption policy and its implementation measures are extremely unsatisfactory.

It is separately noted that for Ukraine the dominance of preventive anti-corruption measures is unjustified, since our state cannot overcome corruption manifestations without repressive measures due to its fragile position. Only the dualistic nature of public administration's anti-corruption activities will have a positive response.

Key words: anti-corruption measures, corruption, counteraction, eradication of corruption manifestations, European integration, prevention.

Постановка проблеми. В Україні вже другий рік немає основного стратегічного документу у сфері запобігання та боротьби з корупцією. За таких обставин антикорупційні інституції діють розбалансовано та малоефективно, а інші державні органи та органи місцевого самоврядування — здійснюють ті антикорупційні заходи, які вважають за доцільне (на інтуїтивному рівні), або взагалі не здійснюють жодних заходів у цій сфері [1, с. 16]. У таких умовах вкрай актуальним є розробка та якнайшвидше впровадження системи ефективних антикорупційних заходів, які відповідають сучасним викликам того становища, в якому опинилась наша держава.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом обрана до аналізу тематика не є новою не тільки для адміністративної науки, а й для інших галузевих різновидів юридичної. Більшість вчених розглядає дане питання у певній площині — з погляду потреб свого наукового дослідження. До прикладу, Б. Костенко [2] розкриває особливості імплементації європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство; А. Сухарина [3] аналізує думки українців щодо побутової корупції; М. Хавронюк [1] вивчає ефективність впровадження державної антикорупційної політики. Однак, ні зазначені вчені, ні інші адміністративісти, які аналізували схожу проблематику безпосередньо її не вивчали, а зосереджували свою увагу на інших, дотичних питаннях.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розкриття системи дієвих антикорупційних заходів, які відповідають європейським стандартам та є необхідними для запровадження (модифікування) в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи положення статті 5 Конвенції ООН проти корупції [4], яка набрала чинності для України 01 січня 2010 року головними заходами для втілення антикорупційної політики є імплементація антикорупційного законодавства, а також забезпечення ефективною, координованою та прозорою системою роботи антикорупційних інституцій [5, с. 11].

Взагалі, вважаємо за необхідне наголосити, що Конвенція ООН проти корупції [4], схвалена резолюцією ООН 58/4 в жовтні 2003 року, є збалансованим, сильним й прагматичним документом, що створив основу для ефективних дій і міжнародного співробітництва. Вона містить цілу низку стандартів, заходів і норм, які можуть застосовуватися усіма країнами в цілях укріплення їх правових режимів боротьби з корупцією. Вона містить заклик до вжиття профілактичних та законодавчих заходів, в результаті яких найбільш поширені форми корупції як в державному, так і в приватному секторах були б віднесені до кате-

горії карних злочинів [2, с. 14]. Однак, слід уточнити, що для України, на наш погляд, домінування саме профілактичних антикорупційних заходів є не виправданим, оскільки наша держава не може в силу свого хиткого становища побороти корупційні прояви без репресивних заходів. Ми переконані, що тільки дуалістична природа антикорупційної діяльності публічної адміністрації матиме позитивний відклик.

Для нашої країни існує шість особливо важливих аспектів, які рівною мірою мають ключове значення для подолання повсюдної корупції в Україні. З корупцією можна ефективно впоратися шляхом забезпечення: 1) такої організації держави, яка забезпечувала б систему стримувань і противаг шляхом поділу та блокування повноважень; 2) професійної етики в державному секторі; 3) незалежності судової влади; 4) свободи та плюралізму преси, як четвертої влади; 5) децентрації економічної влади та її впливу на політику; й 6) активного громадянського суспільства, розвиток якого, проте, значною мірою залежить від попередніх аспектів [6].

При цьому розвиток демократії та верховенства права в Україні та скорочення системної корупції можливі тільки в разі строгого дотримання всіх цих шести умов. Це має особливе значення для економіки, оскільки корупція знижує потенціал зростання внаслідок нераціонального розподілу ресурсів. Це не означає, що в ЄС також не існує серйозних проблем з корупцією; зовсім навпаки, по-перше, тому, що корупція завжди існує там, де є гроші, а гроші та влада йдуть у парі. Однак важливо, щоб пов'язані з корупцією злочини могли виявлятися вільною пресою, розслідуватися незалежними прокурорами, а злочинцям виносився вирок незалежними суддями. За наявності цих шести елементів можна як мінімум стримувати системну корупцію, яка впливає на повсякденне життя всього населення [6].

Для реалізації зазначеного необхідні глобальні адміністративні реформи. І це не просто нормативно зафіксований перелік плану дій уповноважених суб'єктів — це системна зміна усього державного апарату управління суспільством, переосмислення ролі держави і соціуму та їх взаємодії, а також закладення фундаменту трансформацій глобального характеру у площині публічно-приватного та транскордонного партнерства.

Прозорість, підзвітність, добросовісність — три «кити» антикорупційної політики. Це основні принципи, які неухильно мають бути дотриманні задля зменшення корупційних проявів як у публічному, так і в приватному секторах. На жаль, кожен із них не може похизуватись позитивними здобутками їх дотримання.

Такий висновок буде логічним, якщо ознайомитись із результатами Національного антикорупційного опитування, проведеного Програмою сприяння громадській активності «Долучайся!» за підтримки USAID, де на думку опитаних, саме корупція є однією з трьох найбільших проблем в Україні, при чому, саме політична корупція на найвищому рівні становить найбільшу загрозу: про це заявили 92,5% громадян. Побутова корупція, з якою респонденти стикаються у повсякденному житті, розглядається як менш серйозна проблема (81,6%). Корупцію в бізнес-середовищі вважають серйозною проблемою 72,4% респондентів [5; 7].

Відповідно, в Україні прозорість, підзвітність та добросовісність є нормативно зафіксованими принципами належного врядування країною, однак — вони не діють. Це гасла на папері.

Проте, це і не дивно, адже у чистому вигляді, вони охоплюють ідеї, що суперечать зловживанню владою. Ці ідеї включають відкритість, чуйність, відповідальність, дисципліну та етику. Окремим їх складником є право голосу народу та активна участь громадськості у різноманітних державотворчих процесах.

При цьому прозорість може призвести до підзвітності, якщо посадові особи за власними морально-етичними переконаннями будуть усвідомлювати відповідальність за свою поведінку не шляхом страху кримінально-карного покарання (який, до речі, в Україні також відсутній, оскільки і судова система, і прокуратура є корумпованими), а опираючись на суспільно визнані норми моралі.

Відповідно, які сучасні антикорупційні заходи реалізуються державою в особі уповноважених нею представників? Логічно, що ті, які передбачені чинним законодавством. У зв'язку з тим, що Положення проекту Антикорупційної стратегії, так і залишився протягом 2018 року нерозглянутим Верховною Радою України, внаслідок спливу значного часу з моменту його подання до Парламенту, логічним буде висновок, що основні антикорупційні заходи, які виконуються сьогодні — ті, яких не вдалося здійснити за період дії Антикорупційної стратегії 2014–2017 років, та заходи Програми з її реалізації, що залишилися невиконаними [5].

Як бачимо, сучасний стан антикорупційної політики та заходів її реалізації є вкрай незадовільним. Серед нагального вважаємо необхідним:

- у сфері протидії політичній корупції — посилення діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції — 1) забезпечення ефективної його діяльності шляхом зміни моделі цього органу і посилення його інституційної спроможності; 2) забезпечення дієвості заходів, спрямованих на отримання повних, об'єктивних та достовірних

даних щодо стану корупції в Україні; 3) забезпечення ефективного функціонування уповноважених осіб (уповноважених підрозділів) з питань запобігання та виявлення корупції; 4) удосконалення законодавства про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; 5) підвищення рівня оперативності та ефективності виявлення фактів порушення вимог законодавства про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; 6) однакове тлумачення і застосування законодавства правозастосовними органами; 7) підвищення рівня знань вимог законодавства про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, формування навичок щодо правильної поведінки у різних життєвих ситуаціях; 8) забезпечення належного правового регулювання захисту викривачів відповідно до міжнародних стандартів; 9) забезпечення спроможності Національного агентства з питань запобігання корупції та інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції гарантувати державний захист викривачів [8].

- у сфері подолання побутової корупції: 1) проведення інформаційної кампанії з роз'яснення суті корупції та того, що не є корупцією (прикладом хорошого втілення інформаційної кампанії є промоція системи публічних закупівель Prozorro), особливо у східних та центральних регіонах; 2) показ успішних кейсів реформ, внаслідок яких зникла або була мінімізована корупція на прикладах звичайного індивіда, з обов'язковою локалізацією в населених пунктах різних регіонів держави; 3) відкрите висвітлення судових процесів над підозрюваними, яким інкримінують серйозні корупційні злочини [3].
- в бізнес-середовищі: 1) на державному рівні: залучення бізнесу до політик подолання корупції, підтримка цих політик вищим керівництвом держави, пошук нової еліти, яка може ці політики реалізувати на практиці; 2) на рівні бізнес-середовища: прийняття внутрішньої корпоративної політики на рівні окремої компанії, програми комплаєнс, запровадження системи внутрішнього контролю, спеціальної посади в компанії з протидії корупції, формування культури неприйняття корупції всередині компанії на рівні топ-менеджерів та інших співробітників; 3) на рівні асоціацій: спільне просування антикорупційних принципів ведення бізнесу та відстоювання своїх інтересів [9, с. 7].

Висновки та перспективи. Проведене дослідження переконливо свідчить, що розроблена та чинна система антикорупційних заходів — це сукупна репрезентація ставлення держави до корупційних

проявів на її території, а також за її межами у рамках транскордонної співпраці.

Наміри України щодо викорінення корупції є подвійними. Щонайменше у правлячій еліті та окремих представників політичної волі. З однієї сторони — із екранів телевізора, друкованих та електронних ЗМІ можновладцями активно пропонується нульова толерантність до будь-яких проявів зловживання владою, а з іншої — таке ж активне її використання у власних цілях.

Реформації які вимагає Європейський союз від України в рамках інтеграції є суспільно-необхідними та бажаними з боку соціуму. Однак, без суцільної перебудови апарату державної влади та зміни менталітетного й стереотипного мислення українців про необхідність вручення дарунку за вчинення на їх користь адміністративної дії, — корупція активно процвітатиме. Відповідно, омріяне членство в Європейському союзі й надалі буде відтерміновуватися.

Література

1. Хавронюк М. І. Проект альтернативного звіту з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики. К., 2019. 359 с.
2. Костенко Б. О. Імплементация європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство: навч.-метод. матеріали. К.: НАДУ, 2013. 60 с.
3. Сухарина А. Побутова корупція: що про неї думають українці. Громадська думка. № 31. 2017. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/10747785215b322e17c5f599.88913792.pdf>
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Офіц. вісник України, 2006 року. № 44. С. 10. ст. 2938.
5. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції 29 березня 2019. № 885. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>
6. Внутрішній звіт про антикорупційні заходи в Європі: сфери діяльності, досвід, інструменти. EESC. 2016. URL: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/reportcorruption_ukr.pdf
7. Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції. Фонд демократичної ініціативи. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchititsya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii>
8. Які заходи боротьби з корупцією треба запровадити у наступні 5 років? Реанімаційний Пакет Реформ. 2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/yaki-zakhody-borot-by-z-koruptsiiei-u-treba-zaprovadyty-u-nastupni-5-rokiv/>
9. Аналітична довідка «Боротьба з корупцією. Роль бізнесу в Україні». К.: ТОВ «Фарбований лист», 2011. 51 с.

References

1. Khavronyuk M. I. Proekt al'ternatyvnoho zvituv z otsinky efektyvnosti vprovadzhennya derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky. K., 2019. 359 s.
2. Kostenko B. O. Implementatsiya yevropeys'kykh standartiv zapobihannya ta borot'by z koruptsiyeyu v natsional'ne zakonodavstvo: navch.-metod. materialy. K.: NADU, 2013. 60 s.
3. Sukharyna A. Pobutova koruptsiya: shcho pro neyi dumayut' ukraiyntsi. Hromads'ka dumka. № 31. 2017. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/10747785215b322e17c5f599.88913792.pdf>
4. Konventsyya Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy proty koruptsiyi vid 31 zhovtnya 2003 roku. Ofits. visnyk Ukrayiny, 2006 roku. № 44. S. 10. st. 2938.
5. Natsional'na dopovid' shchodo realizatsiyi zasad antykoruptsiynoyi polityky u 2018 rotsi: Rishennya Natsional'noho ahentstva z pytan' zapobihannya koruptsiyi 29 bereznya 2019. № 885. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>
6. Vnutrishniy zvit pro antykoruptsiyni zakhody v Yevropi: sfery diyal'nosti, dosvid, instrumenty. EESC. 2016. URL: https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/reportcorruption_ukr.pdf
7. Kozhna tretya ukraiyinka/ets' hotovi doluchytysya do orhanizovanoi protydiy koruptsiyi. Fond demokratychnoyi initsyatyvy. 2019. URL: <https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchititsya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii>
8. Yaki zakhody borot'by z koruptsiyeyu treba zaprovadyty u nastupni 5 rokiv? Reanimatsiyyny Paket Reform. 2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/yaki-zakhody-borot-by-z-koruptsiiei-u-treba-zaprovadyty-u-nastupni-5-rokiv/>
9. Analitychna dovidka «Borot'ba z koruptsiyeyu. Rol' biznesu v Ukrayini». K.: TOV «Farbovaniy lyst», 2011. 51 s.

Сорока Лариса Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідний інститут публічного права

Сорока Лариса Владимировна
кандидат юридических наук, доцент,
заместитель директора по научной работе
Научно-исследовательский институт публичного права

Soroka Larysa
PhD in Law, Associate Professor
Scientific Institute of Public Law
ORCID: 0000-0002-6979-6049

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5732

НОРМАТИВНА БАЗА КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

НОРМАТИВНАЯ БАЗА КОСМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ

REGULATORY BASIS OF SPACE ACTIVITIES: MODERN CHALLENGES

Анотація. Стаття присвячена аналізу базових міжнародно-правових актів щодо космічної діяльності. Механізм правового регулювання космічного простору представляє собою сукупність: 1) задекларованих міжнародних гарантій здійснення освоєння космічного простору, що ґрунтуються на визнанні його як цінності, що не може бути націоналізована, привласнена чи пошкоджена; 2) національних юридичних засобів впливу на космічні відносини, що виникають під час здійснення космічної діяльності конкретною країною чи її представниками; 3) норм приватного космічного права, яке знаходиться на стадії формування. У роботі робиться висновок, що нормативна база космічного міжнародного права потребує оновлення, оскільки більше не контролює динаміку космічної діяльності. Зрозуміло, що від прийняття перших актів космічне законодавство поступово оновлюється, про що свідчить наявність відносно сучасних міжнародних актів. Однак, більшість сучасних питань досі знаходяться поза увагою міжнародного космічного права, оскільки виходить за межі його предметного поля. Отже, міжнародні норми дослідження і використання космічного простору за своє суттю є міжнародними гарантіями освоєння космічного простору – сукупністю сталих правил, що репрезентують свободу космосу та його небесних тіл від будь-яких конфліктних ситуацій, що ґрунтуються на обов'язку відповідальності за неправомірність дій, в тому числі порушення порядку здійснення дослідницької діяльності та використання космічного простору у військових цілях. В сучасній парадигмі наукових знань про космос вони мають бути оновленими в аспекті своєї гнучкості та пристосованості до практичних викликів сьогодення.

Ключові слова: міжнародні принципи, космічна діяльність, нормативно-правові акти, космічний простір, публічне адміністрування, національне законодавство.

Аннотация. Статья посвящена анализу базовых международно-правовых актов по космической деятельности. Механизм правового регулирования космического пространства представляет собой совокупность: 1) задекларированных международных гарантий осуществления освоения космического пространства, основанные на признании его как ценности, не может быть национализирована, присвоена или повреждена; 2) национальных юридических средств воздействия на космические отношения, возникающие при осуществлении космической деятельности конкретной страной

или ее представителями; 3) норм частного космического права, которое находится на стадии формирования. В работе делается вывод, что нормативная база космического международного права нуждается в обновлении, так как больше не контролирует динамику космической деятельности. Понятно, что от принятия первых актов космическое законодательство постепенно обновляется, о чем свидетельствует наличие относительно современных международных актов. Однако, большинство современных вопросов до сих пор находятся вне поля зрения международного космического права, поскольку выходит за пределы его предметного поля. Итак, международные нормы исследования и использования космического пространства по своей сути являются международными гарантиями освоения космического пространства — то есть это совокупность устоявшихся правил, устанавливающих свободу космоса и его небесных тел от любых конфликтных ситуаций, основанные на обязанности нести ответственность за неправомерность действий, в том числе за нарушение порядка осуществления исследовательской деятельности и использования космического пространства в военных целях. В современной парадигме научных знаний о космосе они должны быть обновленными в аспекте своей гибкости и приспособленности к практическим вызовам современности.

Ключевые слова: международные принципы, космическая деятельность, нормативно-правовые акты, космическое пространство, публичное администрирование, национальное законодательство.

Summary. The article is devoted to the analysis of basic international legal acts on space activities. The mechanism of the right regulation of outer space is a set of: 1) declared international guarantees for the implementation of outer space, based on recognition of it as a value that cannot be nationalized, appropriated or damaged; 2) national legal means of influencing the space relations that arise in the exercise of space activities by a particular country or its representatives; 3) the rules of private space law, which is at the stage of formation. The paper concludes that the regulatory framework of space international law needs updating because it no longer controls the dynamics of space activity. It is clear that since the adoption of the first acts, space legislation has been gradually updated, as evidenced by the presence of relatively modern international instruments. However, most contemporary issues are still outside the scope of international space law, as it falls outside its scope. Therefore, international standards of space exploration and use are inherently international safeguards for space exploration — a set of permanent rules that represent the freedom of the cosmos and its celestial bodies from any conflict situations based on the responsibility of wrongdoing in therefore, violations of the order of exploration and use of outer space are not intended. In the modern paradigm of scientific knowledge of space, they need to be updated in terms of their flexibility and adaptability to the practical challenges of today.

Key words: international principles, space activity, regulations, outer space, public administration, national law.

Постановка проблеми. Кожна держава має за мету — покращення життя, створення нових умов для суспільства, які давали б позитивні зрушення на базі економічних, політичних та соціальних засад розвитку. Тому, вкрай важливим є розуміння стратегічного плану майбутнього, беручи за основу глобалізаційні процеси сучасності. Відтак, актуальним є розгляд шляхів правового врегулювання космічної діяльності на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового забезпечення космічної діяльності розглядалися різними авторами, як українськими так і зарубіжними. Разом з тим, означені питання потребують нового погляду у зв'язку із активізування комерційної космічної діяльності та появи нових учасників на міжнародній арені.

Формування цілей статті полягає у дослідженні міжнародних нормативно-правових актів щодо космічної діяльності, сучасного стану правового регулювання космічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Правовий регулюючий вплив на космічні відносини здійснюється на двох рівнях: на міжнародному та на національному.

На першому рівні (міжнародному) — в площині інтернаціональних питань, в тому числі запровадження єдиного правового режиму, однакового для усіх — регулювання здійснює ООН. На другому рівні (національному) — кожна конкретна держава в особі уповноважених нею органів публічної адміністрації, у розгалуженому вигляді уточнює і розширює космічні норми щодо використання космічного простору.

Міжнародна спільнота обрала вектор врегулювання даних відносин більш схожого до всеосяжного, однак не встановлюючи конкретизації, що надає можливість національній публічній адміністрації варіанти застосування адміністративного інструментарію. Однак, на ряду із загальними нормами, містяться і заборонні норми, які є обов'язковими до дотримання та виконання. Таким способом визначається поведінка суб'єктів цих відносин, тим самим виконується регулятивна, охоронна, захисна та забезпечувальна функції для гарантування законних інтересів усього людства.

Відповідно, юридичні засоби впливу мають досить різноманітний характер, і застосовуються задля

встановлення та реалізації режимності в аналізованій сфері. Одним із основних є саме нормативне забезпечення, яке зводиться до правової норми та відображається в космічному законодавстві. Відтак, основу нормативно-правового забезпечення космічного законодавства складає його нормативно-правова база яка, в свою чергу, формується низкою міжнародних норм та доповнюється національними, здебільшого публічно-правовими нормами, оскільки аналізована діяльність здійснюється від імені та в інтересах держави або міжнародного об'єднання.

З цього слідує, що сучасне правове врегулювання космічних відносин має щонайменше два концептуальні підходи: перший, пріоритет міжнародних інституцій (або концепція світової безпеки) в аспекті вивчення космічного простору різноманітними методами; другий, концепція самозабезпечення національних держав, як спосіб автономного вирішення питань, що стосуються здійснення космічної діяльності окремою державою, її громадянами чи підприємствами. Як показує практика існування космічного права, перший підхід мав б бути домінуючим, оскільки безпека людства — основоположне правило співіснування народів, націй та власне держав. Однак, в силу того, що суверені держави, в першу чергу, вирішують свої внутрішні проблеми, а міжнародні проблеми для них є другорядними, а також те, що прийняття міжнародного правового акту вимагає тривалого часу, розвиток космічного права, зараз здійснюється, на основі прийняття державами нових національних космічних норм права.

У 1959 році сталась визначна подія — в ООН створено Управління з питань космічного простору (UNOOSA) [1]. Тим самим було визначено необхідність міжнародного співробітництва у космічному просторі. Майже через 10 років, в 1967 році, було вперше ухвалено конкретну угоду про освоєння космосу — Договір про принципи, що регулюють діяльність держав у дослідженні та використанні космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (TPGASEUOS) [2]. Даний Договір стосувався саме космосу і встановлював правові засади регулювання його простору, однак визначальна його спрямованість була направлена на встановлення принципів діяльності держав. З цього слідує, що було застосовано «недо-монополістична» модель врегулювання космічних відносин, де по-факту була здійснена спроба зафіксувати міжнародний режим здійснення розвідувальних робіт космічного простору без встановлення відповідних механізмів щодо тотального регулювання, шляхом декларування основоположних засад здійснення такої діяльності.

В будь-якому разі, ухвалення Договору по космосу ознаменувало два важливих моменти в історії міжнародного права, а саме: офіційне визнання існування окремого правового режиму реалізації космічної діяльності; створення першого нормативного документа, який проголошує космос та його небесні тіла яка цінність і благо людства. Значення Договору підтверджується його сучасним характером, навіть через п'ять десятиліть після його вступу в силу завдяки його загальному комплексу принципів.

Аналізований Договір був в значній мірі заснований на Декларації правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження і використання космічного простору, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю, але було додано кілька нових положень. Договір був відкритий для підписання трьома урядами-депозитаріями в січні 1967 року, а вступив в силу в жовтні 1967 року [2].

В зв'язку з тим, що договір був підписаний в період зародження національної космічної діяльності та призначався для вирішення питань, які можуть виникнути у процесі розвитку космічних технологій, за своєю суттю він мав загальні положення. Його норми деталізувались та уточнювались пізніше з прийняттям інших космічних договорів [2]: Угоди про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених в космічний простір № 2345 (XXII) від 1967 року, Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами № 2777 (XXVI) від 1971 року, і Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір № 3235 (XXIX) від 1974 року, та інших.

Однак, не зважаючи на це, договір все ще служить основою для національного космічного законодавства, створеного за останні півстоліття. Він є фундаментом міжнародного космічного права, і вся національна космічна діяльність підпадає під дію цього договору.

Для наглядності зазначимо, що основоположними принципами діяльності держав з дослідження і використання космічного простору є: 1) реалізація діяльності здійснюється на благо і в інтересах всіх країн і є надбанням всього людства; 2) космічний простір є вільним для дослідження і використання всіма державами; 3) космос та його небесні тіла не підлягають національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами; 4) держави не повинні розміщувати: ядерну чи зброю масового знищення на орбіті або на небесних тілах, розміщувати їх в космічному просторі будь-яким іншим способом; 5) Місяць і інші небесні

тіла будуть використовуватися виключно в мирних цілях; 6) астронавти будуть вважатися посланниками людства; 7) держави несуть відповідальність за національну космічну діяльність, здійснювану урядовими або неурядовими організаціями; 8) держави несуть відповідальність за шкоду, заподіяну їх космічними об'єктами, а також держави повинні уникати шкідливого забруднення простору [2].

Отже, бурхливий розвиток дослідницької та пізнавальної діяльності космосу та його тіл спонукав міжнародну спільноту до активних дій в площині нормативного врегулювання діяльності держав в цій сфері. Підписання спільної угоди між могутніми державами-передовиками в цей проміжок часу започаткувало новий етап людства — вивчення та пізнання не тільки зримого, а й всеосяжного, невідомого космосу. Задекларовані Договором принципи, є нічим іншим, як наднаціональним джерелом космічного права, що і започаткувало його як галузеву та наукову течію.

Зрозуміло, що вищенаведені джерела норм міжнародного космічного права не враховують сучасні виклики. Очевидно, що суспільство, держава та її космічна діяльність зокрема не є статичними, і коли вони змінюються, нормативні акти часто залишаються, як «жорстка екзоструктура», що більше не підходить під існуючу модель регулювання космічних відносин. Зокрема, до таких викликів відносяться: визначення меж космічного простору, мінімізування космічного сміття, регулювання здійснення нових наукових досліджень, особливості права інтелектуальної власності на космічні ресурси та деякі інші.

Космічна галузь має перейти до реальних інноваційно-інвестиційних засад формування,

оскільки її розвиток в умовах дефіциту бюджетного фінансування неможливо забезпечити без вкладення інвестиційних коштів. Відтак є потреба створення дієвого механізму правового регулювання відносин, насамперед комерціалізації космічної діяльності, напрацювання системи заходів та принципів державного регулювання, спрямованих на організацію й підтримку міжнародної та національної космічної діяльності, стимулювання приватного сектору економіки та залучення позабюджетних, приватних джерел фінансування космічних проєктів і програм [3, с. 11].

Висновки. Нормативна база космічного міжнародного права потребує оновлення, оскільки більше не контролює динаміку космічної діяльності. Зрозуміло, що від прийняття перших актів космічного законодавства поступово оновлюється, про що свідчить наявність відносно сучасних міжнародних актів. Однак, більшість сучасних питань досі знаходяться поза увагою міжнародного космічного права, оскільки виходить за межі його предметного поля. Отже, міжнародні норми дослідження і використання космічного простору за своєю суттю є міжнародними гарантіями освоєння космічного простору — сукупністю сталих правил, що репрезентують свободу космосу та його небесних тіл від будь-яких конфліктних ситуацій, що ґрунтуються на обов'язку відповідальності за неправомірність дій, в тому числі порушення порядку здійснення дослідницької діяльності та використання космічного простору у військових цілях. В сучасній парадигмі наукових знань про космос вони мають бути оновленими в аспекті своєї гнучкості та пристосованості до практичних викликів сьогодення.

Література

1. General Assembly in its resolution 1348 (XIII) of 13 December 1958. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/index.html>
2. Международное космическое право: документы Организации Объединенных Наций, 2017. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/stspace/stspace61rev_2_0_html/V1703166-RUSSIAN.pdf
3. Шемшученко Ю. С., Семеняка В. В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 9–16.

References

1. General Assembly in its resolution 1348 (XIII) of 13 December 1958. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/aboutus/history/index.html>
2. International Space Law: United Nations Documents, 2017. URL: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/stspace/stspace61rev_2_0_html/V1703166-RUSSIAN.pdf
3. Shemshuchenko Yu. S., Semenyaka V. V. The Current State and Necessity of Reforming Space Legislation of Ukraine. Journal of the Kyiv University of Law. 2019. № 2. P. 9–16.

Бедратий Юрій Вячеславович
викладач
ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»
Бедратий Юрий Вячеславович
преподаватель
ВУЗ «Львовский университет бизнеса и права»
Bedratyi Iurii
Lecturer
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0001-9230-0438

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5731

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВИЩОГО СУДУ
З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**
**ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ВЫСШЕГО СУДА
ПО ВОПРОСАМ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**
**ECONOMIC–LEGAL STATUS OF THE HIGHER COURT
ON INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES**

Анотація. Виявлено, що на нинішній час коло справ, підсудних Вищому суду з питань інтелектуальної власності, визначено у Господарському процесуальному кодексі України, що підтверджує важливість дослідження господарсько-правового статусу ВСІВ.

Відзначено, що функціонування ВСІВ у порядку господарського процесу закріплено ч. 4 ст. 3 ГПК, а розмежування предметної юрисдикції господарських судів та ВСІВ здійснено у статті 20 ГПК. Наголошено, що перелік справ, віднесених до предметної юрисдикції ВСІВ є відкритим. Проаналізовано існуючий підхід законодавця до дроблення юрисдикції у спорах, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та запропоновано утворення палати ВСІВ з питань недобросовісної конкуренції.

Окреслено проблемні аспекти альтернативного врегулювання спорів щодо прав інтелектуальної власності. Охарактеризовано інстанційну юрисдикцію ВСІВ та Апеляційної палати ВСІВ, розмежовані Господарським процесуальним кодексом.

Виявлено низку особливостей організаційно-структурної складової господарсько-правового статусу ВСІВ, зокрема, акцентовано на тому, що у ГПК практично не диференціюються процесуальні аспекти розгляду спорів господарськими судами та ВСІВ крім тих, що стосуються передачі справ з одного до іншого суду; розгляду справ у ВСІВ колегією у складі трьох суддів та заборони розгляду справ у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності у порядку спрощеного позовного провадження (крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

Виявлено, що єдиним нормативно-правовим актом, що визначає індивідуальний правовий статус ВСІВ на сьогодні є Указ Президента про утворення цього суду. Зазначено, що розвиток індивідуального правового статусу ВСІВ може відбутись у подальшому на підставі прийняття Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності».

Додатково відзначено, що зміна предметної юрисдикції, а отже і правового статусу ВСІВ може відбутись найближчим часом у зв'язку з антимонопольно-конкурентною реформою. Перспективним напрямком подальших досліджень є формування рекомендацій щодо розвитку індивідуального правового статусу ВСІВ.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, господарсько-правовий статус, юрисдикція Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Аннотация. Выявлено, что на данный момент круг дел, подсудных Высшему суду по вопросам интеллектуальной собственности, определен в Хозяйственном процессуальном кодексе Украины, что подтверждает важность исследования хозяйственно-правового статуса ВСИС.

Отмечено, что функционирование ВСИС в порядке хозяйственного процесса закреплено ч. 4 ст. 3 ГПК, а разграничение предметной юрисдикции хозяйственных судов и ВСИВ осуществлено в статье 20 ГПК. Отмечено, что перечень дел, отнесенных к предметной юрисдикции ВСИС, является открытым. Проанализирован существующий подход законодателя к дроблению юрисдикции по спорам, связанным с недобросовестной конкуренцией и предложено образования палаты ВСИС по вопросам недобросовестной конкуренции.

Определены проблемные аспекты альтернативного урегулирования споров относительно прав интеллектуальной собственности. Охарактеризованы инстанционные юрисдикции ВСИС и Апелляционной палаты ВСИС, разграниченные Хозяйственным процессуальным кодексом.

Выявлен ряд особенностей организационно-структурной составляющей хозяйственно-правового статуса ВСИС, в частности, акцентировано на том, что в ГПК практически не дифференцируются процессуальные аспекты рассмотрения споров хозяйственными судами и ВСИС кроме касающихся передачи дел из одного в другой суд; рассмотрения дел в ВСИС коллегией в составе трех судей и запрета рассмотрения дел по спорам о защите прав интеллектуальной собственности в порядке упрощенного искового производства (кроме дел о взыскании денежной суммы, размер которой не превышает ста размеров прожиточного минимума для трудоспособных лиц).

Выявлено, что единственным нормативно-правовым актом, определяющим индивидуальный правовой статус ВСИС, сегодня является Указ Президента о создании этого суда. Отмечено, что развитие индивидуального правового статуса ВСИВ может произойти в дальнейшем на основании принятия Закона Украины «О Высшем суде по вопросам интеллектуальной собственности».

Дополнительно отмечено, что изменение предметной юрисдикции, а, следовательно, и правового статуса ВСИВ может состояться в ближайшее время в связи с антимонопольно-конкурентной реформой. Перспективным направлением дальнейших исследований является формирование рекомендаций по развитию индивидуального правового статуса ВСИВ.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, Высший суд по вопросам интеллектуальной собственности, хозяйственно-правовой статус, юрисдикция Высшего суда по вопросам интеллектуальной собственности.

Summary. It was revealed that at the moment the circle of cases that are the defendants of the Higher Court on Intellectual Property Issues is defined in the Economic Procedural Code of Ukraine, which confirms the importance of the study of the legal status of the HCIP.

It is noted that the functioning of the HCIP in the order of the economic process is enshrined in Part 4 of Art. 3 of the EPC, and the delimitation of the substantive jurisdiction of the commercial courts and the HCIP is made in Article 20 of the EPC. It is noted that the list of cases referred to the substantive jurisdiction of the HCIP is open. The existing approach of the legislator to the division of jurisdiction over disputes related to unfair competition is analyzed and the formation of the HCIP Chamber on unfair competition is proposed.

Problematic aspects of alternative dispute resolution regarding intellectual property rights have been identified. The jurisdictions of the HCIP and the HCIP Appeals Chamber, delimited by the Economic Procedural Code, are characterized.

A number of peculiarities of the organizational and structural component of the legal status of the HCIP have been identified, in particular, it is emphasized that the procedural aspects of litigation of disputes by economic courts and the HCIP except in relation to the transfer of cases from one court to another are practically not differentiated; consideration of cases in the HCIP by a panel of three judges and a ban on the consideration of cases on disputes on the protection of intellectual property rights in the procedure of simplified lawsuit proceedings (except for cases of recovery of a sum of money not exceeding one hundred sizes of the living wage for able-bodied persons).

It is revealed that the only statutory instrument determining the individual legal status of the HCIP is the Presidential Decree on the establishment of this court. It is noted that the development of the individual legal status of the HCIP may in the future be based on the adoption of the Law of Ukraine «On the Higher Court on Intellectual Property Issues».

It was further noted that the change of subject-matter jurisdiction and, consequently, of the legal status of the HCIP could take place in the near future in connection with antitrust and competitive reform. A promising area for further research is to formulate recommendations for the development of the individual legal status of the HCIP.

Key words: intellectual property rights, Higher Court on Intellectual Property Issues, economic-legal status, jurisdiction of the Higher Court on Intellectual Property Issues.

Постановка проблеми. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон) не містить прямого визначення юрисдикції вищих спеціалізованих судів. Замість цього частиною 3 ст. 31 встановлено, що вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. У цьому контексті слід погодитись з В. І. Бобриком, котрий підкреслює, що спеціалізація судів породжує диференціацію процесуальних форм [1, с. 11–12].

На сучасному етапі судово-правової реформи несвоєчасно, на нашу думку, говорити про запровадження нового процесуального закону, присвяченого як комплексному урегулюванню процедур судочинства з позиції судового права, так і судочинству у сфері інтелектуальної власності. Хоча спроби реалізації відповідних концепцій спостерігались. Дослідження концепції судового кодексу у рамках забезпечення права на справедливий суд здійснював Р. Л. Сопільник [2], тож цієї проблеми у даному дослідженні не торкатимемось. Спроба «протягнути» патентний кодекс, яким би уніфікувались процедури розгляду справ, пов'язаних з правами інтелектуальної власності [3] провалилась. Таким чином, на нинішній час маємо ситуацію, коли (без прямої вказівки у Законі) встановлена підвідомчість Вищому суду з питань інтелектуальної власності (далі — ВСІВ) господарських справ, а у Господарському процесуальному кодексі України (далі — ГПК) визначено коло справ, підсудних цьому суду. Отже, на галузевому рівні слід дослідити господарсько-правовий статус ВСІВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику утворення та юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності досліджували Банк М. Ю., Канарик Ю., Григоров Д., Дігтяр А., Худенко О., Штефан О.

Дослідивши євроінтеграційний вектор утворення ВСІВ, Григоров Д. відзначив, що, хоча вступ до Світової організації торгівлі та приєднання до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності не передбачають вимоги щодо утворення спеціалізованих судів, такий досвід існує за кордоном [4].

Канарик Ю. С. та Банк М. Ю. наголосили на неоднорідній практиці вирішення спорів щодо прав інтелектуальної власності по різних судах, що негативно позначається на якості правосуддя [5, С. 185]. На прикладних аспектах важливості точності у визначенні юрисдикції ВСІВ наголошував і Худенко О. [6]. О. Штефан з'ясувала вплив судово-правових реформ на розвиток судової юрисдикції в Україні, зокрема, проаналізувала стан відмежування цивільної юрисдикції від господарської у контексті утворення

ВСІВ [7]. Дігтяр А. О. запропонував визначення адміністративно-правового статусу ВСІВ [8, с. 197].

Однак, у існуючих працях не сформовано комплексної характеристики господарсько-правового статусу ВСІВ, що обумовлює актуальність даної статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування господарсько-правового статусу ВСІВ.

У відповідності до мети вирішено такі завдання дослідження:

1. Охарактеризувати компетенційну складову господарсько-правового статусу ВСІВ.

2. Окреслити організаційно-структурні аспекти господарсько-правового статусу ВСІВ.

3. Встановити сучасний стан індивідуального правового статусу ВСІВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз господарсько-правового статусу ВСІВ дозволив встановити наступне. Функціонування ВСІВ у порядку господарського процесу закріплено ч. 4 ст. 3 ГПК [9]. Розмежування предметної юрисдикції господарських судів та ВСІВ здійснено у статті 20 ГПК. Предметну юрисдикцію ВСІВ визначено у ч. 2 ст. 20 ГПК.

Зупинимось на декількох моментах, що важливі для внесення ясності при визначенні компетенційної складової господарсько-правового статусу ВСІВ.

По-перше, перелік справ, віднесених до предметної юрисдикції ВСІВ є відкритим, адже, як наголошує О. Худенко, перелік не може вважатись закритим через застосування терміну «зокрема», а не «а саме» [6]. На сьогоднішній день інших джерел встановлення предметної юрисдикції ВСІВ, крім ч. 2 ст. 20 ГПК немає, однак, гнучке визначення підвідомчості справ ВСІВ у Законі дозволяє припускати, що у разі наявності достатніх підстав можливо буде спостерігати розвиток правового статусу цього суду з розширенням кола підвідомчих справ та деталізацією предметної юрисдикції у інших процесуальних кодексах.

По-друге, вважаємо дискусійною практику дроблення кола спорів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією з віднесенням вирішення частини з них, визначених п. 7 ч. 1 ст. 20 ГПК до юрисдикції господарських судів та частини до юрисдикції ВСІВ (п. 6 ч. 2 ст. 20 ГПК). Віднесення спорів, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією попереджає встановлення особливого статусу ВСІВ, однак, залучення суддів ВСІВ до розгляду справ у суміжній з питаннями інтелектуальної власності сфері (сфері недобросовісної конкуренції) на нашу думку має бути переглянуте у напрямі розширення юрисдикції ВСІВ і на справи у спорах, визначених п. 7 ч. 1 ст. 20 ГПК, що може бути реалізовано шляхом утворення палати суду з питань недобросовісної конкуренції.

По-третє, подальшого дослідження потребує питання альтернативного врегулювання спорів щодо прав інтелектуальної власності. Згідно п. 2 ч. 1 ст. 22 ГПК визначено обмеження щодо альтернативного вирішення, що відповідає іноземному досвіду у цій сфері. Водночас, цивільно-правові аспекти спорів у справах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Статті 186–190 ГПК присвячено правилам врегулювання спору за участі судді. Оскільки справи щодо інтелектуальної власності не включено у виключний перелік справ, щодо яких не допускається проведення врегулювання спору за участю судді (ч. 2 ст. 186), цей механізм може бути використаний і при здійсненні судочинства ВСІВ. Однак, вважаємо, що питанню альтернативного врегулювання спорів доцільно було б приділити більше уваги, що доцільно зробити при розробці профільного закону про ВСІВ.

Господарським процесуальним кодексом також підтверджено інстанційну юрисдикцію ВСІВ та Апеляційної палати ВСІВ. Зокрема, положенням ч. 3 ст. 24 закривається можлива дискусія щодо визначення кола справ, підсудних ВСІВ у рамках господарського судочинства, джерелом якої може стати «виділяюче слово «зокрема» [6], однак у контексті перспективи розширення кола справ, підвідомчих ВСІВ у рамках інших галузей права можемо запропонувати до обговорення можливість внесення змін до ч. 3 ст. 25 ГПК (та, паралельно, до ч. 3 ст. 253 ГПК), якою визначено, що «Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності» щодо того, що переглядатимуться рішення, прийняті щодо спорів, віднесених до юрисдикції ВСІВ Господарським процесуальним кодексом, а такий перегляд здійснюватиметься за правилами господарського судочинства». Проте не можемо рекомендувати такої правки до початку реформ щодо розвитку правового статусу ВСІВ та розширення його предметної юрисдикції.

У рамках організаційно-структурної складової господарсько-правового статусу ВСІВ можемо виділити декілька моментів, що викриваються з детального аналізу положень ГПК.

У ГПК практично не диференціюються процесуальні аспекти розгляду спорів господарськими судами та ВСІВ. До положень, що свідчать про таку диференціацію відносяться положення ч. 9 ст. 31 щодо передачі справ з одного суду до іншого суду, згідно з якою до ВСІВ не застосовується положення,

встановлене ч. 2 цієї статті; положення ч. 2 ст. 31 стосовно того, що справи у ВСІВ розглядаються колегією суддів у складі трьох суддів (хоча, згідно абзацу 2 ч. 1 ст. 31 справу теж може бути розглянуто колегією за винятком справ, які розглядаються в порядку наказного і спрощеного позовного провадження); положення п. 4 ч. 4 ст. 247, яким обмежується можливість розгляду справи у порядку спрощеного провадження.

Додатково слід відзначити, що усі проаналізовані елементи господарсько-правового статусу ВСІВ, виявлені у ході дослідження положень ГПК, зокрема, ч. 4 ст. 3, ч. 1 і 2 ст. 20 (в частині визначення юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності), ч. 3 ст. 24, ч. 3 ст. 25, ч. 9 ст. 31, ч. 2 ст. 33, ч. 3 ст. 253, ч. 1 ст. 320 набувають чинності після початку роботи ВСІВ.

Відзначимо, що єдиним нормативно-правовим актом, що визначає індивідуальний правовий статус ВСІВ на сьогодні є Указ Президента про утворення цього суду [10]. Розвиток індивідуального правового статусу ВСІВ може відбутись у подальшому на підставі прийняття Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності».

Додатково відзначимо, що зміна предметної юрисдикції, а отже і правового статусу ВСІВ може відбутись найближчим часом, адже 15.01.2020 р. народним депутатом Л. А. Буймістер було внесено на розгляд законопроект, що містить ініціативу перейменування ВСІВ на «Вищий суд з питань інтелектуальної власності та економічної конкуренції» та, відповідно, зміни його юрисдикції шляхом розширення кола спорів, підсудних цьому суду на усі спори, пов'язані з конкуренцією (крім спорів, пов'язаних з публічними закупівлями). Така ініціатива пов'язана з проведенням антимонопольно-конкуренційної реформи, у рамках якої, як зазначає М. Потоцький, пропонується суттєво розширити юрисдикцію ВСІВ [12]. Вважаємо таку ініціативу загалом доброю, однак, зазначимо, що спроба змінити правовий статус Вищого спеціалізованого суду у рамках будь-якої реформи, крім судово-правової, видається недоречною та суперечить доктринальним засадам побудови судової системи України.

Отже, охарактеризуємо загальні вимоги до концепції, структури та змісту профільного закону про вищі спеціалізовані суди, що можуть бути узагальнені та закріплені у вигляді модельного закону (далі — Профільний закон).

І. Концептуальні вимоги:

1. Профільний закон розробляється на основі модельного закону з урахуванням специфіки справ, підвідомчих та підсудних вищого спеціалізованого

суду на основі вивчення громадської думки та широкого обговорення з залученням фахівців у галузі права, громадськості, зацікавлених сторін (зокрема, представників учасників правовідносин, спори у рамках яких відноситься до юрисдикції суду).

2. Профільний закон повинен утверджувати конституційні та судово-правові принципи побудови судової системи, зокрема, єдності системи судоустрою.

3. Оскільки Профільний закон становитиме складову джерел судового права, доцільно передбачити можливість внесення змін до нього лише Законом України «Про внесення змін до [Профільного закону]».

II. Структурні вимоги:

1. У Профільному законі мають бути відображені основні складові правового статусу вищого спеціалізованого суду — нормативно-цільова, компетенційна та організаційно-структурна.

2. За структурою Профільний закон має включати преамбулу та статті (частини, пункти), об'єднані у розділи.

3. У Профільному законі доцільно передбачити такі розділи:

«Загальні положення» — охоплює статус вищого спеціалізованого суду, засади, завдання та нормативну основу діяльності суду, його місцезнаходження.

«Повноваження вищого спеціалізованого суду» — містить положення щодо компетенційної складової правового статусу вищого спеціалізованого суду, зокрема, щодо кола справ, підвідомчих та підсудних суду.

«Порядок зайняття посади судді вищого спеціалізованого суду» — включає положення щодо спеціальних вимог до судді та порядок проведення конкурсу на зайняття посади судді.

«Особливості статусу судді вищого спеціалізованого суду» — включає додаткові правові гарантії діяльності судді вищого спеціалізованого суду (за необхідності), механізми забезпечення незалежності та добросовісності, а також підвищення кваліфікації суддів.

«Організація діяльності вищого спеціалізованого суду» — включає положення щодо організаційної структури (зокрема, про порядок утворення та функціонування апеляційної палати у вищому спеціалізованому суді), адміністративних посад суддів, організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності суду.

III. Вимоги до змісту:

1. Профільний закон не може містити автоматично дубльовані з інших джерел права норми,

та норми, що сприятимуть вужчому тлумаченню конституційно-правового, судово-правового чи галузевого статусу вищого спеціалізованого суду.

2. У Профільному законі слід викласти узагальнення особливостей утворення та функціонування вищого спеціалізованого суду, що відрізняють його від інших судів і, таким чином, чітко визначати індивідуальний правовий статус такого суду.

3. Профільний закон повинен обов'язково містити положення щодо спеціальних вимог до судді вищого спеціалізованого суду. Такі вимоги не можуть бути нижчими, ніж вимоги, встановлені ст. 127 Конституції України та ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Висновки і перспективи подальших досліджень.

У рамках дослідження господарсько-правового статусу ВСІВ охарактеризовано компетенційну складову, визначену Господарським процесуальним кодексом України. Наголошено на низці дискусійних особливостей цієї складової, зокрема, відкритому переліку справ, віднесених до предметної юрисдикції ВСІВ; дроблення кола спорів, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією з віднесенням вирішення частини з них до юрисдикції господарських судів та частини до юрисдикції ВСІВ; не вирішене питання альтернативного врегулювання спорів щодо прав інтелектуальної власності. Охарактеризовано низку особливостей організаційно-структурної складової господарсько-правового статусу ВСІВ, зокрема, акцентовано на тому, що у ГПК практично не диференціюються процесуальні аспекти розгляду спорів господарськими судами та ВСІВ крім тих, що стосуються передачі справ з одного до іншого суду; розгляду справ у ВСІВ колегією у складі трьох суддів та заборони розгляду справ у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності у порядку спрощеного позовного провадження (крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

Наголошено, що індивідуальний правовий статус ВСІВ остаточно не може бути сформований до прийняття профільного закону. Відзначено наявність спроби зміни правового статусу ВСІВ у ході антимонопольно-конкурентної реформи, започаткованої у 2020 р. *Перспективним напрямком подальших досліджень* є формування рекомендацій щодо розвитку індивідуального правового статусу ВСІВ.

Література

1. Бобрик В. І. Спеціалізація судів та диференціація процесуального законодавства: проблеми оптимізації цивільного правосуддя. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 7–13.
2. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. 406 с.
3. Громадські рекомендації щодо норм для проекту Закону України «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності: Додаток № 1 до Листа Громадської Ради при Мінекономрозвитку. URL: <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=12538235-cd69-4ac6-a162-d4f7df0474b1> (дата доступу 18.09.2019).
4. Григоров Д. Вищий суд з питань інтелектуальної власності в Україні: загальна концепція та проблемні аспекти. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/vyym-ftse-i-tykhare-krkhyeoyenkhtsaorsl-voafsrskhk-v-tsualrk-iagoera-nrsrshchyetshchky-kha-tusboye/ (дата доступу 10.10.2019).
5. Канарик Ю. С., Банк М. Ю. Юрисдикція суду з питань інтелектуальної власності. *Молодий вчений*. 2018. № 6(1). С. 185–187.
6. Худенко О. Проблеми судового розгляду справ щодо прав інтелектуальної власності до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності. URL: <https://radako.com.ua/news/problemi-sudovogo-rozglyadu-sprav-shchodo-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-do-pochatku-roboti> (дата доступу 28.11.2019).
7. Штефан О. О. Деякі питання юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності щодо спірних авторських правовідносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 5–10.
8. Дігтяр А. О. Актуальні проблеми адміністративно-правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2017. С. 196–198.
9. Господарський процесуальний кодекс України. Станом на 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата доступу 15.02.2020).
10. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України № 299/2017 від 29 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (дата доступу 11.11.2018).
11. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67888 (дата доступу: 10.03.2020).
12. Комітетом з інтелектуальної власності НААУ проведено круглий стіл на тему: «Вищий суд з питань інтелектуальної власності: стан формування в контексті конкуренційно-антимонопольної реформи». URL: <https://unba.org.ua/news/5249-komitetom-z-intelektual-noi-vlasnosti-naau-provedeno-kruglij-stil-na-temu-vishij-sud-z-pitan-intelektual-noi-vlasnosti-stan-formuvannya-v-konteksti-konkurencijno-antimonopol-noi-reformi.html> (дата доступу: 19.03.2020 р.)

References

1. Bobryk V.I. Spetsializatsiia sudiv ta dyferentsiatsiia protsesualnoho zakonodavstva: problemy optymizatsii tsyvilistychnoho pravosuddia. *Yurydychna nauka*. 2015. # 3. S. 7–13.
2. Sopilnyk R. L. Sudovyi zakhyst fundamentalnykh prav liudyny: yevrointehratsiinyi vektor rozvytku: monohrafiia. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2016. 406 s.
3. Hromadski rekomendatsii shchodo norm dlia proektu Zakonu Ukrainy «Pro Vyshchyi sud z pytan intelektualnoi vlasnosti: Dodatok #1 do Lysta Hromadskoi Rady pry Minekonomrozvytku. URL: <http://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=12538235-cd69-4ac6-a162-d4f7df0474b1> (data dostupu 18.09.2019).
4. Hryhorov D. Vyshchyi sud z pytan intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: zahalna kontseptsiia ta problemni aspekty. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/vyym-ftse-i-tykhare-krkhyeoyenkhtsaorsl-voafsrskhk-v-tsualrk-iagoera-nrsrshchyetshchky-kha-tusboye/ (data dostupu 10.10.2019).
5. Kanaryk Yu. S., Bank M. Yu. Yurysdyktsiia sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti. *Molodyi vchenyi*. 2018. # 6(1). S. 185–187.
6. Khudenko O. Problemy sudovoho rozghliadu sprav shchodo prav intelektualnoi vlasnosti do pochatku roboty Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti. URL: <https://radako.com.ua/news/problemi-sudovogo-rozglyadu-sprav-shchodo-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-do-pochatku-roboti> (data dostupu 28.11.2019).
7. Shtefan O.O. Deiaki pytannia yurysdyktsii Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti shchodo spirnykh avtorskykh pravovidnosyn. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. 2018. # 1. S. 5–10.
8. Dihtiar A. O. Aktualni problemy administratyvno-pravovoho statusu Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. # 6. 2017. S. 196–198.
9. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Stanom na 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (data dostupu 15.02.2020).

10. Pro utvorennia Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti: Ukaz Prezydenta Ukrainy #299/2017 vid 29 veresnia 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> (data dostupu 11.11.2018).

11. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67888 (data dostupu: 10.03.2020).

12. Komitetom z intelektualnoi vlasnosti NAAU provedeno kruhlyi stil na temu: «Vyshchyi sud z pytan intelektualnoi vlasnosti: stan formuvannia v konteksti konkurenciino-antymonopolnoi reformy». URL: <https://unba.org.ua/news/5249-komiteto-z-intelektual-noi-vlasnosti-naau-provedeno-kruglij-stil-na-temu-vishij-sud-z-pitan-intelektual-noi-vlasnosti-stan-formuvannya-v-konteksti-konkurencijno-antimonopol-noi-reformi.html> (data dostupu: 19.03.2020 r.)

Райко Максим Сергійович

здобувач кафедри правознавства

Юридичного факультету

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Райко Максим Сергеевич

соискатель кафедры правоведения

Юридического факультета

Восточноевропейского национального университета имени Владимира Даля

Raiko Maksym

Applicant at the Department of Law of

Faculty of Law

East Ukrainian National Vladimir Dahl University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5729

**ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ
ОПЛАТИ ПРАЦІ – ОСНОВОПОЛОЖНІ КЕРІВНІ ЗАСАДИ
ІНСТИТУТУ ОПЛАТИ ПРАЦІ**

**ПРИНЦИПЫ ПРАВОВОГО РЕГЛАМЕНТИРОВАНИЯ
ОПЛАТЫ ТРУДА – ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ РУКОВОДЯЩИЕ
ПРИНЦИПЫ ИНСТИТУТА ОПЛАТЫ ТРУДА**

**PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF LABOR
PAYMENT AS THE BASIC GUIDELINES OF THE INSTITUTE
OF LABOR PAYMENT**

Анотація. У статті проаналізовано погляди науковців стосовно принципів правового регламентування оплати праці, на підставі чого зроблено певні висновки. Зазначено, що принципи правового регулювання оплати праці відіграють основоположну роль, відбивають керівні ідеї, що містять і регулюють зміст правової регламентації цього процесу на підставі правових норм, установлених чинним законодавством України. Ці принципи закріплюють зміст нормативно-правових актів (як міжнародних, так і вітчизняних), у них віддзеркалені такі загальнолюдські цінності, як прагнення до свободи, рівності, справедливості, верховенства права. Саме принципи зумовлюють зміст національного законодавства взагалі й законодавства у сфері оплати праці, зокрема. Їх потрібно виводити не із законодавства, дія якого спрямована на впорядкування оплати праці, а з тих цінностей та ідей, що панують у суспільстві.

Виходячи з положень трудового законодавства України, виокремлено наступні принципи оплати праці: принцип єдності та диференціації; принцип зв'язку між продуктивністю та розміром оплати праці; принцип гарантованості виплат праці; принцип належної оплати праці; принцип врахування розміру мінімальної заробітної плати, що встановлюється державою; принцип заборони дискримінації в оплаті праці; принцип рівності оплати за однакову працю, принцип невідворотності захисту права на оплату праці; принцип вибору раціональної системи оплати (відрядної, погодинної, їх різновидностей) для окремих працівників; принцип матеріальної заінтересованості.

Зазначено, що їх дотримання надасть можливість вирішити одну із найбільш актуальних проблем, а саме підвищити рівень життя людей. Якщо працівники матимуть відповідний рівень заробітної плати, то зростатиме добробут населення, а разом з цим і економічний рівень нашої держави. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні у новому Трудовому кодексі України наведені принципи правового регулювання оплати праці з урахуванням норм міжнародно-правового регулювання оплати праці.

Ключові слова: оплата праці, керівні засади, система принципів оплати праці, населення.

Аннотация. В статье проанализированы взгляды ученых относительно принципов правового регламентирования оплаты труда, на основании чего сделаны определенные выводы. Отмечено, что принципы правового регулирования оплаты труда играют основополагающую роль, отражают руководящие идеи, которые содержат и регулируют содержание правовой регламентации этого процесса на основании правовых норм, установленных действующим законодательством Украины. Эти принципы закрепляют содержание нормативно-правовых актов (как международных, так и отечественных), в них отражены такие общечеловеческие ценности, как стремление к свободе, равенству, справедливости, верховенства права. Именно принципы предопределяют содержание национального законодательства вообще и законодательства в сфере оплаты труда, в частности. Их нужно выводить не из законодательства, действие которого направлено на упорядочение оплаты труда, а из тех ценностей и идей, что господствуют в обществе.

Исходя из положений трудового законодательства Украины, выделены следующие принципы оплаты труда: принцип единства и дифференциации; принцип связи между производительностью и размером оплаты труда; принцип гарантированности выплат труда; принцип надлежащей оплаты труда; принцип учета размера минимальной заработной платы, устанавливаемый государством; принцип запрета дискриминации в оплате труда; принцип равенства оплаты за одинаковый труд, принцип неотвратимости защиты права на оплату труда; принцип выбора рациональной системы оплаты труда (сдельной, почасовой, их разновидностей) для отдельных работников; принцип материальной заинтересованности.

Отмечено, что их соблюдение позволит решить одну из наиболее актуальных проблем, а именно повысить уровень жизни людей. Если работники будут иметь соответствующий уровень заработной платы, то будет расти благосостояние населения, а вместе с этим и экономический уровень нашего государства. Предложено закрепить на законодательном уровне в новом Трудовом кодексе Украины приведены принципы правового регулирования оплаты труда с учетом норм международно-правового регулирования оплаты труда.

Ключевые слова: оплата труда, руководящие принципы, система принципов оплаты труда, населения.

Summary. The article analyses the views of scientists on the principles of legal regulation of remuneration, on the basis of which certain conclusions are drawn. It is stated that the principles of legal regulation of remuneration play a fundamental role, reflect the guiding ideas that contain and regulate the content of the legal regulation of this process on the basis of legal norms established by the current legislation of Ukraine. These principles enshrine the content of legal acts (both international and domestic), reflecting such universal values as the desire for freedom, equality, justice, the rule of law. It is the principles that determine the content of national legislation in general and legislation in the field of remuneration, in particular. They should be derived not from legislation that aims at streamlining wages, but from those values and ideas that prevail in society.

Based on the provisions of the labor legislation of Ukraine, the following principles of remuneration are distinguished: the principle of unity and differentiation; the principle of correlation between productivity and pay; the principle of guarantee of payment of labor; the principle of proper remuneration; the principle of taking into account the amount of the minimum wage established by the state; the principle of non-discrimination in pay; the principle of equal pay for equal work, the principle of the inevitability of protection of the right to remuneration; the principle of choosing a rational system of payment (part-time, hourly, their variants) for individual employees; the principle of material interest.

It is stated that their observance will provide an opportunity to solve one of the most pressing problems, namely to improve the standard of living of people. If the workers have the appropriate level of wages, then the welfare of the population, as well as the economic level of our country, will increase. It is proposed to consolidate at the legislative level the new Labor Code of Ukraine outlines the principles of legal regulation of remuneration, taking into account the rules of international legal regulation of remuneration.

Key words: wages, guidelines, system of principles of remuneration, population.

Вступ. В умовах нагальної потреби у докорінному реформуванні законодавчого впорядкування забезпечення реалізації відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати одним із понять науки трудового права, що потребує визначення, є «принципи правового регулювання оплати праці». Це питання лише на перший погляд є суто теоретичною темою. Насправді, правозастосовні органи та їх посадові особи у своїй повсякденній діяльності, приймаючи рішення, проводячи ту чи іншу діяльність, повинні узгоджувати її із певними керівними засадами, що

містяться насамперед у Конституції України, а також у чинному трудовому законодавстві.

Будь-які принципи, у тому числі й принципи у сфері праці, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають та інтереси якої задовольняють. Принципи — це соціальні явища як за джерелом виникнення, так і за змістом. Їх генеза зумовлюється потребами суспільного розвитку, і тому в них відображаються закономірності суспільного життя. Отже, із самого початку свого виникнення принципи оплати праці існують як модифіковані

і пристосовані до правової сфери певні перебуваючі в діалектичній взаємодії загальносоціальні явища. Їм властиве абстрактне й універсальне засвоєння соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі правової системи, в механізмі правового регулювання нормотворчої і правозастосовчої діяльності. Принципи спрямовують і синхронізують увесь механізм правового впорядкування суспільних відносин, розкривають місце права в розвитку соціуму.

Стан вивчення проблеми. Питанням порушеним у даній статті приділялась увага в роботах таких науковців, як О. В. Валецька [6], Л. В. Васюренко [8], Ю. М. Верес [9], К. Н. Гусов [7], К. К. Довбиш [3], І. П. Жигалкін [2], С. М. Прилипко [1], А. И. Процевский [4], Я. В. Сімутіна [5], В. Н. Толкунова [7], Т. Б. Фартушок [10], О. М. Ярошенко [1] та ін.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз поглядів науковців стосовно принципів правового регламентування оплати праці. Виокремлення особливостей щодо оплати праці в Україні. Робота сфокусована на правовому аспекті оплати праці в державі.

Виклад основного матеріалу. Принципи правового регулювання оплати праці відіграють основоположну роль, відбивають керівні ідеї, що містять і регулюють зміст правової регламентації цього процесу на підставі правових норм, установлених чинним законодавством України. Ці принципи закріплюють зміст нормативно-правових актів (як міжнародних, так і вітчизняних), у них віддзеркалені такі загальнолюдські цінності, як прагнення до свободи, рівності, справедливості, верховенства права. Саме принципи зумовлюють зміст національного законодавства взагалі й законодавства у сфері оплати праці, зокрема. Їх потрібно виводити не із законодавства, дія якого спрямована на впорядкування оплати праці, а з тих цінностей та ідей, що панують у суспільстві.

У наукових джерелах виокремлюють характерні ознаки, притаманні як принципам трудового права загалом, так і його інститутам, одним із яких є інститут оплати праці. Так, проаналізувавши чинне законодавство про працю, О. М. Ярошенко й С. М. Прилипко дійшли висновку, що для принципів трудового права характерні такі ознаки: економіко-політична зумовленість (визначаються політикою держави в соціальній сфері); спільність змісту (виражають сутність не однієї, а багатьох груп норм права); державна нормативність (являють собою керівні ідеї, які закріплені в нормах права, установлених державою, і які, маючи загальність і обов'язковість, виконують регулятивну функцію); системність (виражають сутність норм права в їх взаємозв'язку з іншими нормами в межах певної системи права);

цілеспрямованість (виражають сутність норм права в динаміці); стабільність (діють протягом тривалого періоду часу, відображають якісний стан системи права і за своєю природою не настільки мінливі, як норми права) [1, с. 42].

У свою чергу І. П. Жигалкін у своєму дослідженні принципи трудового права розглядає як об'єктивно зумовлені характером і змістом соціально-трудова відносин, закріплені у відповідних джерелах або виражені у стійкій юридичній практиці загальновищезнанні основоположні керівні засади, відправні ідеї, що становлять аксіологічне підґрунтя трудового права, характеризують зміст, сутність і призначення в суспільстві цієї правової галузі, відбивають загальні закономірності її виникнення, розвитку та функціонування і служать створенню внутрішньоузгодженої й ефективної системи правових норм у царині праці. Їх значення полягає у тому, що вони: а) служать підставою для об'єднання різнорідних правових норм, що регулюють трудові і пов'язані з ними відносини, в єдину галузь права; б) виступають запорукою єдності і стабільності цієї галузі права та її норм; в) визначають загальні закономірності й головні тенденції розвитку трудового права та його складових; г) є основою для порівняння вітчизняного трудового права в різні часи його розвитку із зарубіжним; д) становлять підґрунтя для формування й удосконалення законодавства про працю; е) сприяють процесу реалізації суб'єктами права правових норм у сфері праці; є) служать для подолання прогалин у законодавстві про працю [2, с. 145, 146, 130].

Що ж до розуміння принципів правового регулювання оплати праці, то К. К. Довбиш трактує їх як керівні засади, які визначають характер і обсяг забезпеченого заходами державного примусу впливу спеціальних юридичних засобів на поведінку працівників і роботодавців з метою узгодження їх прав і законних інтересів при реалізації конституційного права на оплату праці. Вказані принципи у концентрованому вигляді відображають закономірності і динаміку відносин щодо оплати праці, а за своїм змістом є імперативними та безумовними. Головне їх призначення полягає у забезпеченні єдності і стабільності нормативно-правового впорядкування у відповідній сфері. На фоні частих змін до законодавства стабільність принципів є запорукою ефективного забезпечення найповнішої реалізації права громадян на оплату праці. Усі нормативно-правові акти, що утворюють систему джерел у відповідній царині, повинні логічно впливати зі змісту принципів і не суперечити їм [3, с. 28].

На її думку система принципів правового регулювання оплати праці — це об'єктивно існуюча

цільна науково обґрунтована сукупність внутрішньо взаємопов'язаних, взаємообумовлених і структурно-впорядкованих принципів правового впорядкування відносин, що складається у ході реалізації конституційного права на оплату праці. Кожен окремий принцип — компонент цієї системи і вносить свою частку в досягнення загальної мети. Зокрема, кожен принцип (а) несе в собі історичний досвід побудови суспільних, державно-владних відносин, відбиває закономірності їх еволюції; (б) виступає ідеєю, закладеною у традиційний механізм розвитку й функціонування цих відносин; (в) обумовлює свою значимість, законність і соціальну цінність правового регулювання фактом свого впливання з таких загальнолюдських чеснот, як рівність, справедливість, порядність і совість; (г) має політичну природу, оскільки ґрунтується на основних тенденціях державно-владних відносин, на практиці державного будівництва й народного суверенітету; (д) має економічною передумовою свого формування передусім невід'ємне від людини право власності, а також розвинену на підставі людської кооперації власність колективну й державну як показник життєздатності держави. Інакше кажучи, принципи права виникають за наявності відповідних об'єктивних умов, мають історичний характер, віддзеркалюють результати наукового осмислення закономірностей розвитку об'єктивної дійсності [3, с. 34].

У наукових джерелах існують різні погляди щодо класифікації принципів правового регулювання оплати праці. Так, свого часу О. І. Процевський, виокремлював: (1) принципи винагороди за працю (оплата за працю відповідно до її кількості та якості; підвищення рівня оплати праці), та (2) принципи організації оплати праці (диференціації рівня оплати праці різноманітних груп та категорій працівників; єдність державної економічної політики у сфері заробітної плати) [4, с. 60, 61].

З погляду Я. В. Сімутіної [5, с. 65], організація заробітної плати на сучасному етапі передбачає закріплення на найвищому рівні таких основних принципів правового регулювання оплати праці, як принцип рівної оплати за рівну працю, принцип заборони дискримінації в оплаті праці, принцип оплати за кількістю та якістю праці, але не нижче мінімального розміру оплати праці та ін. На її думку, наявність подібних загальних критеріїв зумовлює єдність регулювання заробітної плати, яка полягає у поширенні певних прав, обов'язків та мінімальних гарантій у сфері оплати праці на всіх працівників та роботодавців незалежно від фактичних умов праці, особи конкретного працівника, форми власності організації, в якій працює працівник тощо.

О. В. Валецька, у свою чергу, до системи принципів правового регулювання оплати праці включає наступні: принцип справедливого заробітку; заборона дискримінації в оплаті праці; встановлення державою мінімальної заробітної плати; встановлення розміру заробітку конкретного працівника у трудовому договорі; поєднання державного та колективно-договірного регулювання оплати праці; випередження темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати; гарантованість виплати заробітку; диференціація розміру заробітної плати залежно від особливостей умов праці, її складності, шкідливості, значення для господарства країни, природно-кліматичних і географічних особливостей району виконання робіт та інших відповідних факторів, визначених законодавством, локальними актами та трудовим договором [6, с. 90–98].

Деякі вчені принципи правового регулювання оплати праці ототожнюють із принципами правової організації заробітку. Так, одні вчені відносять до них такі: 1) за рівноцінну працю має бути рівна оплата; 2) оплата праці залежить від внеску працівника й максимальним розміром не обмежується; 3) мінімальний її розмір устанавлюється державою й відповідно до зростання цін систематично переглядається й підвищується; 4) праця оплачується диференційовано залежно від її складності (кваліфікації), тяжкості, шкідливості умов, значення в народному господарстві й на даному виробництві, а також з урахуванням регіону, чому сприяє тарифна система, що впорядковує диференціацію у централізованому і в локальному порядку; 5) оплата праці конкретного працівника встановлюється за угодою сторін трудового договору; 6) форми, системи й тарифи оплати праці встановлюються колективними договорами й угодами; 7) темпи зростання продуктивності праці повинні випереджати темпи зростання заробітної плати [7, с. 289].

Інші вчені вважають, що організація оплати праці базується на таких принципах: (а) принцип справедливості. Він має на меті виключити ймовірність дискримінації в оплаті праці за певний обсяг виконаної роботи працівниками однакового рівня кваліфікації; (б) принцип матеріальної зацікавленості. Цей принцип передбачає, що заробітна плата має бути не лише джерелом для задоволення базових потреб працівника, а й мотиваційним чинником, що спонукає до зростання продуктивності праці; (в) принцип гарантованості. Він передбачає, що, з одного боку, роботодавець гарантує оплату праці, що визначено в трудовій угоді, укладеній із працівником, а з іншого — гарантування оплати праці забезпечується відповідною нормативно правовою базою, яка регламентує трудові відносини; (г) прин-

цип раціонального співвідношення темпів зростання продуктивності та оплати праці. Він базується на необхідності випереджального збільшення оплати праці для стимулювання працівників до зростання їх продуктивності; (д) принцип плановості оплати праці. На кожному підприємстві організація оплати праці здійснюється за певним планом, який визначає, скільки разів на місяць і в який термін здійснюється оплата праці, встановлює певну періодичність перегляду базових ставок для їх підвищення. Фонд оплати праці планують виходячи з очікуваних результатів діяльності підприємства в наступному періоді та з фактичних фінансових можливостей підприємства; (е) принцип єдності та диференціації. Єдність передбачає єдині умови праці для всіх працівників і недопущення дискримінації в оплаті праці. Диференціація означає необхідність встановлення відповідного розміру оплати праці для працівників різних кваліфікаційних та освітніх рівнів за певний обсяг роботи. Також диференціація стосується встановлення надбавок та доплат за роботу у святкові дні, понаднормовий і нічний часи, у складних та шкідливих умовах тощо; (є) принцип вирівнювання оплати праці. Він передбачає, що розрив між працівником, який має отримувати найнижчу оплату праці, та працівником, якому встановлюється найбільша оплата праці, має бути невеликим; (ж) принцип простоти й доступності, який полягає у тому, що визначена система оплати праці на підприємстві має бути зрозумілою для його працівників. Інформація щодо порядку розрахунку основної та додаткової заробітної плати має бути доступна кожному в трудовому колективі. Прозорість у нарахуванні та сплаті заробітної плати забезпечує довіру працівників до керівництва, що позитивно впливає на тривалість трудових відносин і підвищення ефективності праці [8, с. 68–71].

Ю. М. Верес із урахуванням специфіки локального правового регулювання оплати праці доводить необхідність нормативного закріплення таких інституційних принципів оплати праці:

- гарантування працівникам своєчасної й у повному розмірі виплати заробітної плати, що забезпечує достатній життєвий рівень для них та їх сімей;
- забезпечення належного отримання заробітної плати — повної суми, в установлений час, у відповідній формі й у певному місці;
- гарантованості матеріального стимулювання якісної й сумлінної праці, якщо воно закріплено в локальних актах;
- єдності й диференціації в оплаті праці;
- договірному встановленню умов оплати праці [9, с. 26–42].

Оцінюючи позитивно численні спроби вчених-трудоників окреслити й у подальшому розкрити зміст принципів правового регулювання оплати праці, К. К. Довбиш вважає, що найбільш продуктивною могла б бути систематизація вищевказаних принципів за їх функціональним призначенням оплати праці. Так, виходячи із вищевказаних теоретичних напрацювань, науковець пропонує залежно від функцій оплати праці принципи її правового регулювання класифікувати на: 1) принципи відтворювального спрямування: гарантованість оплати праці; встановлення державою мінімальної заробітної плати; 2) принципи стимулюючого спрямування: справедливість оплати праці; диференціація правового регулювання. При цьому такий поділ, на її думку є відносним, позаяк у реальній дійсності вказані принципи тісно переплітаються, діючи в одному або протилежних напрямках. У зв'язку з цим роздільне вивчення окремих принципів хоча і може бути виправдане з наукової точки зору, однак на практиці, принципи діють не ізольовано щодо один одного, а в тісному взаємозв'язку.

Висновки. Підводячи підсумок вищевказаному можемо констатувати, що критеріїв для класифікації може бути дуже багато, і всі вони, у випадку належного їх обґрунтування, можуть бути правильними.

Виходячи з положень трудового законодавства України, можна виокремити наступні принципи оплати праці, а саме: 1) принцип єдності та диференціації; 2) принцип зв'язку між продуктивністю та розміром оплати праці; 3) принцип гарантованості виплат праці; 4) принцип належної оплати праці; 5) принцип врахування розміру мінімальної заробітної плати, що встановлюється державою; 6) принцип заборони дискримінації в оплаті праці; 7) принцип рівності оплати за однакову працю, 8) принцип невідворотності захисту права на оплату праці; 9) принцип вибору раціональної системи оплати (відрядної, погодинної, їх різновидностей) для окремих працівників; 10) принцип матеріальної заінтересованості.

Їх дотримання надасть можливість вирішити одну із найбільш актуальних проблем, а саме підвищити рівень життя людей. Якщо працівники матимуть відповідний рівень заробітної плати, то зростатиме добробут населення, а разом з цим і економічний рівень нашої держави. Принципи оплати праці — це координати того шляху, яким повинна рухатись країна, котра прагне не лише «де-юре» закріплення статусу соціальної, правової держави, а й «де-факто» [10, с. 77]. За необхідне вважаємо законодавчо закріпити вказані принципи правового регулювання оплати праці у новому Трудовому кодексі України з урахуванням норм міжнародно-правового регулювання оплати праці.

Література

1. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України: підруч. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: ФІНН, 2012. 800 с.
2. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Сєвєродонецьк, 2016. 449 с.
3. Довбиш К. К. Принципи правового регулювання оплати праці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2017. 200 с.
4. Процевский А. И. Заработная плата и эффективность общественного производства: моногр. Харьков: Вища шк., 1975. 168 с.
5. Сімутіна Я. В. Методи правового регулювання заробітної плати на сучасному етапі (правові проблеми): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2006. 210 с.
6. Валецька О. В. Правове регулювання оплати праці. Миколаїв: Вид-во Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили, 2012. 220 с.
7. Гусов К. Н., Толкунова В. Н. Трудовое право России: учеб. пособ. Москва: Юрист, 1995. 448 с.
8. Васюренко Л. В. Механізм державного регулювання організацією оплати праці в умовах глобалізації: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. 2019, Київ. 533 с.
9. Верес Ю. М. Локальне правове регулювання оплати праці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2012. 215 с.
10. Фартушок Т. Б. Захист прав працівників на оплату праці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2017. 194 с.

References

1. Prilipko S. M., Yaroshenko O. M. Trudove pravo Ukraїni: pidruch. 5-te vid., pererobl. i dopov. Harkiv: FINN, 2012. 800 s. (in Ukr.).
2. Zhigalkin I. P. Sistema principiv trudovogo prava v umovah formuvannya novoї pravovoї doktrini Ukraїni: dis. ... d-ra yurid. nauk: spec. 12.00.05. Severodonec'k, 2016. 449 s. (in Ukr.).
3. Dovbish K. K. Principi pravovogo reguluvannya oplati praci: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.05. Harkiv, 2017. 200 s. (in Ukr.).
4. Procevs'kij A. I. Zarabotnaya plata i effektivnost' obshchestvennogo proizvodstva: monogr. Har'kov: Vishcha shk., 1975. 168 s. (in Russ.).
5. Simutina YA. V. Metodi pravovogo reguluvannya zarobitnoї plati na suchasnomu etapi (pravovi problemi): dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.05. Kiiv, 2006. 210 s. (in Ukr.).
6. Valec'ka O. V. Pravove reguluvannya oplati praci. Mikolaiv: Vid-vo CHornomor. derzh. un-tu im. Petra Mogili, 2012. 220 s. (in Ukr.).
7. Gusov K. N., Tolkunova V. N. Trudovoe pravo Rossii: ucheb. posob. Moskva: YUrist, 1995. 448 s. (in Russ.).
8. Vasyurenko L. V. Mekhanizm derzhavnogo reguluvannya organizacieyu oplati praci v umovah globalizacii: dis. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.03. 2019, Kiiv. 533 s. (in Ukr.).
9. Veres YU. M. Lokal'ne pravove reguluvannya oplati praci: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.05. Harkiv, 2012. 215 s. (in Ukr.).
10. Fartushok T. B. Zahist prav pracivnikiv na oplatu praci: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.05. Kiiv, 2017. 194 s. (in Ukr.).

Квіт Наталія Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Квит Наталия Михайловна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского права и процесса
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Kvit Nataliia

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law and Procedure
Ivan Franko Lviv National University*

ORCID: 0000-0002-4823-5541

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5734

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКОНАВЦЯ ЗА ДОГОВОРОМ
ПЕРСОНАЛЬНОГО ЗБЕРІГАННЯ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ
ЗА ВТРАТУ, НЕСТАЧУ, ПОШКОДЖЕННЯ**

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ИСПОЛНИТЕЛЯ ПО ДОГОВОРУ
ПЕРСОНАЛЬНОГО ХРАНЕНИЯ БИОЛОГИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА
ЗА УТРАТУ, НЕДОСТАЧУ, ПОВРЕЖДЕНИЕ**

**CONTRACTORS RESPONSIBILITY FOR LOSS,
SHORTAGE, DAMAGE, ACCORDING TO BIOLOGICAL
MATERIAL PERSONAL STORAGE CONTRACT**

Анотація. Договірні відносини, що виникають на підставі договорів персонального зберігання біологічного матеріалу є новими для зобов'язального права України. Ця тема раніше не була об'єктом дослідження української правової науки. Саме тому, дослідження питань відповідальності за такими договорами є актуальним. У даній роботі проведено аналіз положень ч. 2 та ч. 3 ст. 950 Цивільного кодексу України з точки зору можливості їх застосування до регулювання підстав цивільно-правової відповідальності за договорами персонального зберігання біологічного матеріалу та підстав звільнення від відповідальності професійного зберігача. Досліджено вітчизняну та іноземну договірну практику щодо регулювання відповідальності виконавця послуг персонального зберігання. Здійснено аналіз та тлумачення, в контексті специфіки досліджуваних відносин, трьох випадків, що звільняють професійного зберігача від відповідальності, а саме: непереборна сила; властивості об'єкту зберігання, про які зберігач, приймаючи його на зберігання, не знав і не міг знати; умисел чи груба необережність поклаждодавця. В результаті проведеного аналізу, зроблено висновок про те, що для ефективного застосування аналізованих норм Цивільного кодексу України щодо відповідальності управителя біобанку за втрату, нестачу чи пошкодження біологічного матеріалу, необхідно розробити спеціальні стандарти для документування та фіксації кількості біологічного матеріалу в залежності від його виду, а також порядок його об'єктивної перевірки перед видачею замовнику на предмет відповідності кількісним та якісним показникам. При цьому, зроблено наголос на необхідності встановлення обов'язку виконавця за даним договором, при прийнятті біологічного матеріалу на зберігання, завжди видавати документ, який міститиме всі якісні та кількісні характеристики об'єкту зберігання.

Ключові слова: управитель біобанку, виконавець, договір персонального зберігання біологічного матеріалу, відповідальність, втрата, нестача, пошкодження.

Аннотация. Договорные отношения, возникающие на основании договоров персонального хранения биологического материала являются новыми для обязательственного права Украины. Эта тема ранее не была объектом исследования украинской правовой науки. Именно поэтому, исследование вопроса ответственности по таким договорам является актуальным. В данной работе проведен анализ положений ч. 2 и ч. 3 ст. 950 Гражданского кодекса Украины с точки зрения возможности их применения к регулированию оснований гражданско-правовой ответственности по договорам персонального хранения биологического материала и оснований освобождения от ответственности профессионального хранителя. Исследовано отечественную и иностранную договорную практику по регулированию ответственности исполнителя услуг персонального хранения. Осуществлен анализ и толкование в контексте специфики исследуемых отношений, трех случаев, освобождающих профессионального хранителя от ответственности, таких как: непреодолимая сила; свойства объекта хранения, о которых хранитель, принимая его на хранение, не знал и не мог знать; умысел или грубая неосторожность поклажедателя. В результате проведенного анализа сделан вывод о том, что для эффективного применения рассматриваемых норм Гражданского кодекса Украины относительно ответственности управляющего биобанком за утрату, недостачу или повреждение биологического материала, необходимо разработать специальные стандарты для документирования и фиксации количества биологического материала в зависимости от его вида, а также порядок его объективной проверки перед выдачей заказчику на предмет соответствия количественным и качественным показателям. При этом, сделан упор на необходимости установления обязанности исполнителя по данному договору, при принятии биологического материала на хранение, всегда выдавать документ, содержащий все качественные и количественные характеристики объекта хранения.

Ключевые слова: управляющий Биобанка, исполнитель, договор персонального хранения биологического материала, ответственность, утрата, недостача, повреждение.

Summary. Contractual relations arising from personal biological storage contracts are new for Ukrainian law of obligations. This topic has not previously been the subject of research in Ukrainian legal science. That is why, the study of the issue of liability under such agreements is relevant. This work analyzes the provisions of part 2 and part 3 of article 950 of the Civil Code of Ukraine from the point of view of their applicability to the regulation of civil liability under contracts for the personal storage of biological material and the grounds for exemption from liability of a professional custodian. The domestic and foreign contractual practice of regulating the responsibility of the contractor of personal storage services has been investigated. The analysis and interpretation in the context of the specifics of the relations under study, three cases that relieve the professional custodian of responsibility, such as: force majeure, properties of the storage object, about which the keeper, taking it for storage, did not know and could not know; intent or gross negligence of the depositor. As a result of the analysis, it was concluded that for the effective application of the considered norms of the Civil Code of Ukraine regarding the liability of the biobank manager for the loss, shortage or damage of biological material, it is necessary to develop special standards for documenting and fixing the amount of biological material depending on its type, as well as the procedure for its objective verification before issuing to the customer for compliance with quantitative and qualitative indicators. At the same time, it has been emphasized, that the obligation of the contractor to issue a document containing all the qualitative and quantitative characteristics of the storage facility, when accepting biological material for storage, need to established in the legislation.

Key words: Biobank manager, contractor, personal biological storage contract, responsibility, loss, shortage, damage.

Постановка проблеми. Договірні відносини, що виникають на підставі договорів персонального зберігання біологічного матеріалу є новими для зобов'язального права України. При цьому, сфера послуг персонального банкування біологічного матеріалу активно розвивається, а досліджувані договори укладаються українськими споживачами як з вітчизняними управителями біобанків, так і з іноземними виконавцями цих послуг, стаючи підставою виникнення не лише зобов'язальних відносин, що регулюються нормами національного цивільного права, але також є підставою виникнення міжнародних приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом. Саме тому, дослідження

питання відповідальності за такими договорами є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом дослідження у науці цивільного права переважно виступали питання права розпорядження та права власності на відокремлені людські біологічні матеріали, що певним чином зачіпало також питання відповідальності за їх втрату, а саме можливість застосування відшкодування матеріальної шкоди за аналогією із втратою речі. Зокрема, німецькі дослідники переважно підтримують концепцію поширення режиму речей на такі об'єкти, а отже і можливість відшкодування матеріальної шкоди за їх втрату [1; 2]. Натомість, інші дослідники не поділяють такої

позиції та заперечують можливість застосування до відносин, об'єктом яких виступають людські біологічні матеріали, положень речового права, наголошуючи на їх особистому характері [3; 4]. Договірні відносини, що виникають з приводу персонального зберігання біологічного матеріалу досліджувалися [5; 6], проте питання договірної відповідальності є недостатньо висвітленим, зокрема, в українській цивілістиці, та потребує глибокого аналізу.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз можливості застосування ст. 950 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [7] до регулювання цивільно-правової відповідальності за договорами персонального зберігання біологічного матеріалу, а саме підстав такої відповідальності та підстав звільнення від відповідальності професійного зберігача.

Виклад основного матеріалу. Питання застосування ст. 950 ЦК України щодо правового регулювання відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору персонального зберігання біологічного матеріалу може викликати деякі труднощі. Зокрема, складність полягає у тлумаченні норм про зберігання щодо нестачі, пошкодження біологічних матеріалів. Для розуміння того, що є нестачею, пошкодженням, а також втратою таких особливих об'єктів, необхідно детально фіксувати ці визначення у самому договорі.

Наприклад, в договірній практиці можна зустріти наступні тлумачення: «Втратою (знищенням) вважаються всі ситуації, в яких взятий для зберігання біологічний матеріал буде втрачений (знищений, загублений); буде непридатний до зберігання і це буде підтверджено відповідним письмовим висновком лікаря-спеціаліста, із зазначенням причин за виключенням випадків, коли замовник свідомо погодився на зберігання біологічного матеріалу, який не відповідає встановленим вимогам щодо ступеня життєздатності чи необхідної кількості клітин».

Цікавою є також наступна умова щодо відповідальності: «У випадку втрати біологічного матеріалу з причин, які не залежать від виконавця та які неможливо було передбачити на момент укладення договору з огляду на сучасний стан медичних знань, виконавець звільняється від будь-якої відповідальності». Уявити собі ситуацію, в якій можна було б застосувати цю умову є достатньо складно. Можливо йдеться про якісь невідомі інфекції, про які виконавець не міг знати і не міг виявити, бо на момент укладення договору не існувало методик їх виявлення та/або про їх існування медицина ще не знала тощо. Загалом, таке формулювання може мати місце, проте доцільно було б доповнити його положенням про покладення обов'язку доведення наявності таких причин на виконавця.

Виходячи із змісту даних правовідносин, нестача біологічного матеріалу може мати місце, якщо, при витребуванні об'єкту зберігання замовником, кількість переданого на зберігання біологічного матеріалу не відповідає кількості, яка фактично була передана. Зокрема, дані щодо кількості біологічного матеріалу часто містяться у сертифікаті, який видається на підтвердження укладення договору зберігання пуповинної крові або ж можуть міститися у додатку до договору. Зокрема, існує варіант зберігання пуповинної крові у декількох пробірках для можливості кількаразового використання і може мати місце ситуація, коли одна з таких пробірок була знищена чи пошкоджена з вини зберігача, а інша залишилася неушкодженою. У цьому випадку, буде мати місце нестача та пошкодження. Але коли мова йде про кількісний показник біологічного матеріалу, може бути складно точно визначити його кількість. Наприклад, кількість стовбурових клітин, чоловічих статевих гамет тощо відслідкувати точно є складно і якщо недобросовісний управитель біобанку візьме без дозволу замовника незначну кількість таких клітин і розмножить їх, створивши клітинні лінії чи використавши для створення не облікованих ембріонів, які будуть нелегально використовуватися, наприклад, для наукових досліджень чи для надання комерційних послуг з омолодження чи запліднення, таке зловживання з його боку буде дуже складно виявити, тим більше, довести. В такому випадку, також, можна буде говорити про нестачу, але тільки якщо це буде можливо відслідкувати та довести. Саме тому, необхідно розробити спеціальні стандарти для документування та фіксації кількості біологічного матеріалу в залежності від його виду, а також порядок його об'єктивної перевірки перед видачею замовнику на предмет відповідності кількісним та якісним показникам.

Втрата біологічного матеріалу може мати місце у випадку навмисного чи необережного знищення (утилізації) біологічного матеріалу зберігачем або ж знищення даних, які дозволяють провести ідентифікацію біологічного матеріалу. Натомість пошкодження біологічного матеріалу може мати місце у випадку його неналежного зберігання (наприклад, недотримання температурного режиму зберігання чи його біологічного забруднення після його передачі на зберігання). Таке пошкодження не буде вважатися втратою (знищенням) біологічного матеріалу, оскільки воно фактично тягне за собою неможливість його використання за призначенням. Ймовірно, може мати місце ситуація, коли біологічний матеріал через неналежне зберігання повністю не втратив життєздатності, але його якісні характеристики погіршилися. У такому випадку можна

говорити про пошкодження об'єкту зберігання. Проте щоб це довести також необхідне проведення експертизи та наявність встановлених критеріїв оцінювання цих якісних характеристик, відповідно до визначених стандартів.

В контексті даних відносин щодо відповідальності професійного зберігача за втрату (нестачу) або пошкодження речі потребує тлумачення ч. 2 ст. 950 ЦК України щодо передбачених у цій статті випадків звільнення його від відповідальності. Зокрема, це три випадки: непереборна сила; такі властивості об'єкту зберігання, про які зберігач, приймаючи його на зберігання, не знав і не міг знати; умисел чи груба необережність поклажодавця.

За загальним правилом, згідно ст. 617 ЦК України підставами звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання є випадок або непереборна сила. На практиці випадок («casus») розуміється як будь-які діяння, не викликані чийось наміром чи необережністю, отже безвинна поведінка порушника. Зокрема, випадковою може бути визнано обставину, передбачити чи попередити які при звичайній обачності було неможливо, але все ж така обставина могла бути передбачена при більшій ніж звичайна обачності боржника. Саме суб'єктивна можливість передбачити настання такої обставини відмежовує випадок від непереборної сили (форс-мажору). У п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК України наведено поняття та ознаки непереборної сили та визначено, що непереборна сила це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія. Така подія завжди має мати зовнішній характер, що повністю звільняє від відповідальності особу, яка порушила зобов'язання, за умови, що вона не могла її передбачити або передбачила, але не могла відвернути та ця подія безпосередньо стала причиною завдання збитків чи порушення зобов'язання.

Важливо також наголосити на тому, що вище наведене у договорі формулювання лише частково регулює питання звільнення від відповідальності у разі настання таких обставин, оскільки із нього незрозуміло, протягом якого часу сторона, яка не може виконати зобов'язання через обставини непереборної сили, повинна повідомити про це іншу сторону, а також в якій формі має бути таке повідомлення. Також необхідно встановити порядок підтвердження факту настання обставин непереборної сили. Всі ці питання мають бути також врегульовані сторонами у договорі, щоб забезпечити реальну можливість посилатися на такі обставини для звільнення від цивільно-правової відповідальності в разі виконання чи неналежного виконання договору.

В контексті аналізованих правовідносин, всі ці питання мають велике значення, зокрема, у разі

виникнення непереборної сили (наприклад знеструмлення внаслідок стихійного лиха), якщо виконавець негайно у письмовій формі повідомить замовника про це, він ще може самостійно організувати перенесення біологічного матеріалу до іншого біобанку з метою його збереження, натомість якщо виконавець не повідомить про це замовника і зразки внаслідок цього будуть пошкоджені чи знищені, то настання таких обставин непереборної сили не може стати підставою для звільнення виконавця від відповідальності. Тому, обов'язково в договорі поряд із закріпленням положення про звільнення від відповідальності внаслідок непереборної сили, необхідно встановлювати обов'язок сторони, яка не може належним чином виконати своє зобов'язання за договором через такі обставини, негайно як тільки це буде можливо, попередити іншу сторону у письмовій формі про це. Та встановити, що порушення такого обов'язку тягне за собою неможливість порушника посилатися на обставини непереборної сили, як підставу звільнення від відповідальності.

Щодо порядку доведення настання таких обставин, то згідно п. 6.9. Регламенту Торгово-промислової палати України [8], документи, які договірною стороною надає для отримання сертифіката про форс-мажорні обставини повинні свідчити про: надзвичайність таких обставин (мають винятковий характер і знаходяться поза межами впливу сторін); непередбачуваність обставин (їх настання або наслідки неможливо було передбачити, зокрема на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання відповідного обов'язку); невідворотність (непереборність) обставин (неминучість події/подій та/або їх наслідків); причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією та неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань.

Тому, у договорі можна встановити відсильну умову, зокрема встановивши, що документи, які підтверджують настання непереборної сили повинні відповідати вимогам, встановленим у п. 6.9. Регламенту ТПП України.

Підводячи підсумки аналізу такої підстави звільнення від відповідальності як непереборна сила, необхідно зазначити, що для ефективної реалізації такого права сторонам в договорі необхідно погодити наступні умови: здійснити детальне тлумачення поняття та навести вичерпний перелік випадків, які вважатимуться непереборною силою; встановити порядок та форму повідомлення сторони про настання таких обставин, а також наслідки невиконання обов'язку щодо повідомлення; визначити порядок повідомлення сторони про припинення дії

такої обставини; встановити спосіб підтвердження настання такої обставини (вимоги до підтверджуючих документів); встановити можливість дострокового розірвання договору у випадку перевищення граничного строку дії обставин непереборної сили.

Друга підстава в нашому випадку є дуже малоімовірною, оскільки діяльність щодо управління біобанком вимагає професійних знань у цій сфері, що практично виключає можливість незнання ним якихось певних властивостей об'єкту зберігання. З іншого боку, враховуючи, що це є високотехнологічна діяльність та галузь, яка дуже активно розвивається, ймовірно є також ситуація, коли якісь певні властивості того чи іншого біологічного матеріалу ще є не до кінця досліджені і в ході зберігання проявляються якісь нові, дотепер невідомі властивості, які можуть впливати за зберігання чи на життєздатність того чи іншого біоматеріалу. Тому, цілком виключити можливість застосування такої підстави звільнення від відповідальності є недоцільно.

Щодо третьої підстави, то умисел чи груба небережність замовника у відносинах зі зберігання біологічного матеріалу також, на перший погляд, є малоімовірною. Все ж, можна уявити ситуацію, коли, наприклад, замовник послуги зі зберігання навмисно приховує чи фальсифікує певні результати його обстежень чи наявність у нього певних небезпечних захворювань, що у подальшому може вплинути на якісні характеристики біологічного матеріалу або навіть спричинити пошкодження чи втрату біологічного матеріалу інших покладодавців, що входить до складу того ж біобанку. Або ж з грубої небережності при транспортуванні чи заборі біологічного матеріалу тощо (не дотримавшись даних управителем біобанку інструкцій) спричинив зараження чи втрату життєздатності біологічним матеріалом. При цьому, варто наголосити, що ця підстава може бути застосована лише, якщо управитель біобанку, зі свого боку, виконав усі передбачені інструкціями тестування та процедури перевірки біологічного матеріалу, без яких кріоконсервація біоматеріалу фактично є неможлива бо створює бактеріологічну загрозу.

Щодо можливості застосування ч. 3 ст. 950 ЦК України, яка передбачає відповідальність зберігача за втрату (нестачу) або пошкодження об'єкта зберігання після закінчення строку зберігання лише за наявності його умислу або грубої небережності, можна зробити висновок, що ця норма суперечить суті даних відносин у зв'язку з необхідністю забезпечення особливих умов зберігання біологічних матеріалів. Виходячи із договірної практики, як правило, наслідками спливу строку зберігання є або продовження дії договору або, за відсутності активної поведінки з боку замовника,

протягом встановленого договором строку (як правило, від 1-го до 3-х місяців) проводиться утилізація біологічного матеріалу чи він переходить у розпорядження управителя біобанку. Отже, ситуація, коли біологічний матеріал все ще знаходиться у виконавця після спливу строку зберігання є можливою, а отже ймовірність його втрати чи пошкодження протягом цього часу також може мати місце. Інша справа, що, якщо договір передбачає такий строк, протягом якого зберігач має продовжувати зберігати біологічний матеріал після спливу строку договору, так само як він це робив протягом дії договору, він автоматично бере на себе ризик знищення чи пошкодження, а отже, і відповідальність повинна бути така сама як і під час дії договору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що для ефективного застосування норм ст. 950 ЦК України до досліджуваних договірних відносин, необхідно розробити спеціальні стандарти для документування та фіксації кількості біологічного матеріалу в залежності від його виду, а також порядок його об'єктивної перевірки перед видачею замовнику на предмет відповідності кількісним та якісним показникам. Розробка такого спеціального підзаконного акту профільним міністерством дозволить наблизити нас до європейських стандартів та забезпечити гарантії якості та безпеки тканин та клітин людського походження. У зв'язку із чим, було б доцільно більш глибоко дослідити європейські стандарти документування якісних та кількісних характеристик біологічного матеріалу, які передаються для персонального зберігання.

В результаті аналізу такої підстави звільнення від відповідальності виконавця як непереборна сила, зроблено висновок, що для ефективної реалізації такого права сторонам в договорі необхідно погодити наступні умови: здійснити детальне тлумачення поняття та навести вичерпний перелік випадків, які вважатимуться непереборною силою; встановити порядок та форму повідомлення сторони про настання таких обставин, а також наслідки невиконання обов'язку щодо повідомлення; визначити порядок повідомлення сторони про припинення дії такої обставини; встановити спосіб підтвердження настання такої обставини (вимоги до підтверджуючих документів); встановити можливість дострокового розірвання договору у випадку перевищення граничного строку дії обставин непереборної сили. В контексті цієї пропозиції, перспективним напрямком подальших досліджень може бути розробка відповідних положень, якими необхідно доповнити спеціальне законодавство.

Література

1. Halasz Ch. Das Recht auf bio-materielle Selbstbestimmung: Grenzen und Möglichkeiten der Weiterverwendung von Körpersubstanzen, Berlin Heidelberg, 2011. 360 s.
2. Taupitz J. Wem gebührt der Schatz im menschlichen Körper? Zur Beteiligung des Patienten an der kommerziellen Nutzung seiner Körpersubstanzen // Archiv Für Die Civilistische Praxis, 1991. 191(3). S. 201–246. URL: www.jstor.org/stable/40995474
3. Пунда А. О. Право на распоряжение анатомическими материалами в системе неимущественных прав // Вестник Московского университета МВД России. 2007. № 1. С. 41–42.
4. Petrini C. Ethical and leagal considerations regarding the ownership and commercial use of human biological materials and their derivatives // Journal of Blood Medicine. 2012. Vol.3. PP. 87–96.
5. Fink S. Einwilligung und vertragliche Regelungen zur Entnahme von Körpersubstanzen, deren Aufbewahrung und Verwendung in Biobanken // Inauguraldissertation zur erlangen des akademischen Grades Dr. der Rechte. Univ. Mannheim, 2005. 261s.
6. Квіт Н. Договір персонального зберігання біологічного матеріалу — нова договірна конструкція в сучасному цивільному праві України // Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: матеріали XVIII між-нар.наук.-практ. конф., присвяч.. 98-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 28 лютого 2020р.). Харків: Право, 2020. 480 с.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/la-ws/show/435-15>
8. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням президії ТПП України від 15.07.2014 № 40(3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14>

References

1. Halasz Ch. Das Recht auf bio-materielle Selbstbestimmung: Grenzen und Möglichkeiten der Weiterverwendung von Körpersubstanzen, Berlin Heidelberg 2011. 360 s.
2. Taupitz J. Wem gebührt der Schatz im menschlichen Körper? Zur Beteiligung des Patienten an der kommerziellen Nutzung seiner Körpersubstanzen // Archiv Für Die Civilistische Praxis, 1991. 191(3). S. 201–246. URL: www.jstor.org/stable/40995474
3. Punda A. O. Pravo na rasporyazhenie anatomicheskimi materialami v sisteme neimushchestvennykh prav // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. 2007. № 1. S. 41–42.
4. Petrini C. Ethical and leagal considerations regarding the ownership and commercial use of human biological materials and their derivatives // Journal of Blood Medicine. 2012. Vol. 3. PP. 87–96.
5. Fink S. Einwilligung und vertragliche Regelungen zur Entnahme von Körpersubstanzen, deren Aufbewahrung und Verwendung in Biobanken // Inauguraldissertation zur erlangen des akademischen Grades Dr. der Rechte. Univ. Mannheim, 2005. 261 s.
6. Kvit N. Doghovir personaljnogho zberighannja biologhichnogho materialu — nova doghovirna konstrukcija v sushasnomu cyviljnomu pravi Ukrainy // Cyviljne pravo Ukrainy: novi vyklyky i perspektyvy rozvytku: materialy XVIII mizhnar.nauk.-prakt.konf., prysvjach.. 98-j richnyci z dnja narodzh. V.P. Maslova (Kharkiv, 28 ljutogho 2020r.). Kharkiv: Pravo, 2020. 480 s.
7. Cyviljnyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 435-IV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2003. # 40–44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/la-ws/show/435-15>
8. Reghlament zasvidchennja Torghovo-promyslovoju palatoju Ukrainy ta reghionaljnymy torghovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoji syly), zatverdzhenyj Rishennjam prezydiji TPP Ukrainy vid 15.07.2014. # 40(3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14>

Нагнибіда Володимир Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*

Нагнибеда Владимир Иванович

*кандидат юридических наук, доцент,
старший научный сотрудник*

*Научно-исследовательского института частного права и предпринимательства
имени академика Ф.Г. Бурчака НАПрН Украины*

Nahnybida Volodymyr

PhD in Law, Associated Professor, Senior Scientific Researcher

*F.G. Burchak Scientific-Research Institute of Private Law and Entrepreneurship
of National Academy of Law Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-4233-7173

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-3-5763

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА, ЗАСТОСОВУВАНОВОГО ДО ЗДАТНОСТІ СТОРИН НА УКЛАДЕННЯ АРБИТРАЖНОЇ УГОДИ

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВА, ПРИМЕНИМОГО К СПОСОБНОСТИ СТОРОН К ЗАКЛЮЧЕНИЮ АРБИТРАЖНОГО СОГЛАШЕНИЯ

DETERMINING OF THE LAW APPLICABLE TO THE ABILITY OF THE PARTIES TO CONCLUDE THE ARBITRATION AGREEMENT

Анотація. У статті уперше у вітчизняній юридичній літературі системно досліджуються питання щодо визначення права застосовуваного до здатності сторін міжнародних комерційних відносин до укладення арбітражної угоди. Проаналізовано чинні норми міжнародних актів, якими врегульовується порядок визначення права, застосовуваного до встановлення здатності сторін спору до укладення арбітражної угоди, а також положення законодавства, зокрема, норми Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р., Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р., Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про міжнародне приватне право». На основі цього, зроблено висновок, що термін «*capacity*», який перекладається в розумінні наведених актів як здатність до укладення арбітражної угоди, стосується як фізичної та юридичної здатності особи укладати арбітражну угоду для вирішення міжнародних комерційних спорів, так і подальшої можливості сторін такої угоди бути учасниками арбітражного розгляду із відповідними процесуальними правами та обов'язками. Встановлено, що сторонами арбітражних угод можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також публічні утворення (держави і їх органи, інші територіальні утворення з правом вчинення правочинів від власного імені). Встановлено, що здатність особи до укладення арбітражної угоди визначається на основі права, застосовуваного до сторін (*under the law applicable to them*), яким є право особистого закону. В залежності від того чи укладається арбітражна угода фізичними чи юридичними особами колізійні критерії визначення застосовуваного права досить різняться. На основі аналізу правозастосовної практики встановлено, що на сьогодні встановлення права, яке застосовується до здатності сторони бути стороною контракту, в тому числі арбітражної угоди, і вважатись пов'язаною її положеннями, може визначатись двома способами: 1) на основі прямого методу шляхом застосування колізійних норм права, застосовуваного до сторони; 2) на основі непрямого методу шляхом встановлення наміру такої сторони угоди вважати себе зобов'язаною в контексті застосування права, обраного сторонами (або визначеного судом чи складом арбітражу) як право, застосовуване до контракту.

Ключові слова: правозастосування, арбітраж, правосуб'єктність, арбітражна угода, склад арбітражу, арбітрабільність.

Аннотация. В статье впервые в отечественной юридической литературе системно исследуются вопросы определения права, применяемого к способности сторон международных коммерческих отношений к заключению арбитражного соглашения. Проанализированы действующие нормы международных актов, которыми регулируется порядок определения права, применяемого к установлению способности сторон спора к заключению арбитражного соглашения, а также положения законодательства, в частности, нормы Нью-Йоркской конвенции о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений 1958 г., Европейской конвенции о внешнеторговом арбитраже 1961 г., Законы Украины «О внешнеэкономической деятельности» и «О международном частном праве». На основе этого сделан вывод, что термин «capacity», который переводится в понимании приведенных актов как способность к заключению арбитражного соглашения, касается как физической и юридической способности лица заключать арбитражное соглашение для решения международных коммерческих споров, так и последующей возможности сторон такой сделки быть участниками арбитражного разбирательства с соответствующими процессуальными правами и обязанностями. Установлено, что сторонами арбитражных соглашений могут быть как физические, так и юридические лица, а также публичные образования (государства и их органы, другие территориальные образования с правом совершения сделок от своего имени). Установлено, что способность человека к заключению арбитражного соглашения определяется на основе права, применяемого к сторонам (*under the law applicable to them*), которым является право личного закона. В зависимости от того заключается арбитражное соглашение физическими или юридическими лицами коллизионные критерии определения применимого права достаточно различаются. На основе анализа правоприменительной практики установлено, что на сегодня установление права, применимого к способности стороны быть стороной контракта, в том числе арбитражного соглашения, и считаться связанной его положениями, может определяться двумя способами: 1) на основе прямого метода путем применения коллизионных норм права, применяемого к стороне; 2) на основе косвенного метода путем установления намерения такой стороны сделки считать себя обязанной в контексте применения права, избранного сторонами (или определенного судом или составом арбитража) как право, применяемое к договору.

Ключевые слова: правоприменение, арбитраж, правосубъектность, арбитражное соглашение, состав арбитража, арбитрабельность.

Summary. For the first time in the domestic legal literature, the article systematically examines the issues of determining the law applicable to the ability of parties to international commercial relations to conclude an arbitration agreement. Author analyzes the current norms of international acts that govern the procedure for determining the law applicable to establishing the ability of parties to a dispute to conclude an arbitration agreement, as well as legislative provisions, in particular, the rules of the New York Convention on Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 1958, European Convention on International Commercial Arbitration of 1961, Laws of Ukraine «On Foreign Economic Activity» and «On International Private Law». Based on this, it was concluded that the term «capacity», which is translated in the understanding of the above acts as the ability to conclude an arbitration agreement, refers to both the physical and legal ability of a person to conclude an arbitration agreement to resolve international commercial disputes, and the subsequent possibility of the parties to such a transaction to be parties of the arbitration proceedings with relevant procedural rights and obligations. It has been established that parties to arbitration agreements can be both individuals and legal entities, as well as public entities (states and their bodies, other territorial entities with the right to make transactions on their own behalf). It has been established that a person's ability to conclude an arbitration agreement is determined on the basis of the law applicable to the parties (*under the law applicable to them*), which is the personal law. Depending on whether the arbitration agreement is concluded by individuals or legal entities, the conflict criteria for determining the applicable law vary quite a lot. Based on the analysis of law enforcement practice, it was established that today the establishment of the law applicable to the ability of a party to be a party to a contract, including an arbitration agreement, and considered to be bound by its provisions, can be determined in two ways: 1) on the basis of a direct method by applying conflict of law rules, applied to the party; 2) on the basis of an indirect method, by establishing the intention of such a party to the transaction to consider itself obligated in the context of the application of the law chosen by the parties (or determined by the court or the arbitral tribunal) as the law applicable to the contract.

Key words: law enforcement, arbitration, legal capacity, arbitration agreement, arbitral tribunal, arbitrability.

Постановка проблеми. Визначення права застосовуваного до здатності сторін щодо укладення арбітражної угоди є одним із завдань, яке неодмінно постає перед складом арбітражу при вирішенні міжнародних комерційних спорів. За своїм змістом

це завдання охоплюється першим етапом правозастосування, коли склад міжнародного комерційного арбітражу встановлює передумови арбітражу до яких належать визначення дійсності («*null and void*»), чинності («*operative*») та виконуваності арбітражної

угоди («*capable of being performed*»), здатності сторін до її укладення («*capacity to arbitrate*»), встановлення місця арбітражу («*seat of arbitration*»), арбітрабельності спору («*arbitrability of disputes*») тощо. Ретельне вивчення та встановлення наведених передумов має велике значення для визначення компетенції складу арбітражу на вирішення конкретного спору, а тому від того на скільки точно та юридично коректно буде проведено таку правозастосовчу діяльність складом арбітражу, залежить у тому числі і можливість виконання постановленого у справі рішення, адже відповідно до ст. V (1) (a) Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. [1] (далі за текстом — Конвенція 1958 року) однією з підстав для відмови у визнанні та виконанні іноземного арбітражного рішення є наявність «дефекту правоздатності сторін арбітражної угоди *відповідно до застосовуваного до них права*». Тому у випадку встановлення вказаних обставин у визнанні та виконанні арбітражного рішення може бути відмовлено на прохання сторони, проти якої таке рішення постановлене.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вказане питання, будучи суто практичним та вузьким аспектом, переважно не перебуває в полі зору юридичної громадськості та науковців. Разом з тим, значимість та правові наслідки коректного визначення права застосовуваного до здатності сторін на укладення арбітражної угоди, спонукали окремих представників арбітражної спільноти до вивчення цього питання. Так окремі аспекти досліджуються у працях вітчизняних вчених О. Крупчана [2], Я. Петрова [3], Ю. Притики [4], Т. Сліпачук [5] та ін. Однак цілісного та системного дослідження вказаного питання наразі вітчизняними вченими не здійснено.

У зв'язку з цим, **метою статті** є дослідження порядку встановлення (визначення) права, що застосовується до сторін спору при визначенні їх здатності до укладення арбітражної угоди при вирішенні міжнародних комерційних спорів в арбітражах та його обсягу застосування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. II (1) Конвенції 1958 року держави-учасниці цієї конвенції визнають письмові угоди, укладені як у формі арбітражного застереження в договорі, так і у формі арбітражної угоди окремо від основного договору чи шляхом обміну листами щодо передачі спорів, які вже виникли між ними, чи майбутніх спорів у зв'язку з договірними чи іншими відносинами. Таким чином, наявність арбітражної угоди є підставою для передачі спору на вирішення арбітражу, щодо якого сторони домовились у такій угоді. Суд держави-учасниці конвенції в разі, коли до нього надходить

позов у спорі, щодо якого сторони уклали арбітражне застереження, повинен на прохання однієї зі сторін направити сторони в арбітраж, якщо не встановить, що таке арбітражне застереження є недійсне, втратило чинність чи не може бути виконане (ст. II (3) Конвенції 1958 року). Таким чином, від дійсності, чинності та виконаності арбітражної угоди залежить можливість реалізації її положень, формування компетенції міжнародного комерційного арбітражу щодо вирішення спору та, зрештою, виконання прийнятого рішення. Серед питань, які оцінюються на цьому етапі правозастосування арбітрами є також питання правоздатності сторін арбітражного спору, тобто чи були сторони, які підписали арбітражну угоду правоздатними в розумінні вимог ст. V (1) (a) Конвенції 1958 року, яка передбачає, що сторони арбітражної угоди повинні бути фактично та юридично спроможні діяти як суб'єкти права, у т.ч. й бути стороною арбітражної угоди («*...the parties to the agreement referred to in article II were, under the law applicable to them, under some incapacity...*»). Не торкаючись у цій статті сутності терміну «*incapacity*», про що детально йшлося у одній із попередніх статей [6, с. 73], відзначимо, що положення ст. V (1) (a) на практиці тлумачаться досить широко і стосуються будь-якого дефекту правосуб'єктності (як дієздатності, так і правоздатності) сторони арбітражної угоди. З цього приводу ст. VI (2) Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року [7] передбачає, що при вирішенні питання стосовно існування та дійсності арбітражної угоди, суди договірних держав, повинні встановлювати дійсність такої угоди у світлі «правоздатності сторін, відповідно до права застосовуваного до них» («*... capacity of the parties, under the law applicable to them...*»), і з урахуванням інших питань, таких як право, якому сторони підпорядкували арбітражну угоду (ст. VI (2) (a)) право країни у якій було постановлено рішення (ст. VI (2) (b)) тощо. У цьому контексті, встановлюючи обсяг терміну «правосуб'єктність» (анг. — «*capacity*»), слід відмітити, що приведені положення міжнародних договорів та правозастосовна практика, виходить з того, що вони стосуються суто питань здатності такої сторони до укладення саме арбітражної угоди, тобто підписання окремої арбітражної угоди або контракту в якому міститься арбітражне застереження з відповідними пророгаційними та дерогаційними процесуальними наслідками, а також подальшої її здатності бути учасником арбітражного розгляду та виконувати відповідні процесуальні права та обов'язки. Зазначений обсяг елементів правосуб'єктності в розумінні ст. V (1) (a) Конвенції 1958 року та ст. VI (2) Європейської

конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року підлягає встановленню відповідно до права, застосованого до сторони, тобто її особистого закону. Як справедливо зазначає автор відомого коментаря Конвенції 1958 року А. Я. ван ден Берг «розробники Конвенції залишили відкритим питання щодо того як визначати «право, застосоване до сторони, відоме також як «особистий закон» («*personal law*» — В. Н.). Тим не менш, це питання повинно бути вирішене з допомогою колізійних норм права країни суду перед яким заявлене клопотання щодо виконання арбітражного рішення» [8, с. 276]. Звісно, що такі колізійні норми є відмінними у різних країнах, залежно від того чи має учасник арбітражної угоди статус фізичної особи чи юридичної, або ж статус суб'єкта публічного права (державного чи публічного органу). У випадку, коли учасник є фізичною особою, залежно від приналежності до громадянства його статус у різних країнах може визначатись за прив'язками права країни місця громадянства (*lex patriae*), місця проживання (*lex domicilii*), звичайного місця перебування (*habitual residence*) або ж місця найбільш тісного зв'язку (*proper law*). Разом з тим в ряді країн учасниками арбітражних угод, які укладаються з приводу здійснення прав та обов'язків за комерційними контрактами можуть бути лише сторони зі спеціальним комерційним статусом. Наприклад, в Україні такі угоди можуть укладатися лише фізичними особами — суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які мають постійне місце проживання на території України і мають статус фізичної особи-підприємця, «зареєстровані як підприємці» (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [9]). В такому випадку, особистим законом такої сторони арбітражної угоди відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародне приватне право» [10] буде право держави у якій фізична особа зареєстрована як підприємець, а за відсутності в такій державі вимог щодо обов'язкової реєстрації застосовуватиметься право держави основного місця здійснення підприємницької діяльності (*place of business*).

Крім цього, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають зазначене право (право на укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів) — В. Н.), якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є.

У випадку, коли сторонами арбітражних угод є юридичні особи, їх особистий закон або націо-

нальності (*lex societatis*) залежно від країни може визначатись за такими критеріями як місце створення або реєстрації такої особи (США, Великобританія, Чехія, Бразилія, Перу, Венесуела, Україна), місце знаходження органів управління (Австрія, Польща, Литва, Німеччина, Португалія, Латвія), основне місце здійснення діяльності або основного виду діяльності (Сирія, Алжир), місце проживання (знаходження) засновників (бенефіціарів) юридичної особи. Окрім цього в низці країн в установчих документах можуть мати місце суттєві обмеження щодо можливості того чи іншого представника юридичної особи підписувати угоди від імені останньої та/або представляти її інтереси, у тому числі право підписувати мирові угоди, збільшувати або зменшувати розмір позовних вимог тощо.

В Україні щодо визначення особистого закону застосовано змішаний критерій. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи, яким для цілей Закону є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави, а за відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити, застосовується право держави, у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи. Право укладати зовнішньоекономічні договори і відповідно арбітражні угоди такі юридичні особи мають з моменту «набуття ними статусу юридичної особи», яким є момент реєстрації у встановленому Законом порядку таких юридичних осіб у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» [11]). Крім цього, слід мати на увазі, що окремі зауваження і застереження містяться у законодавствах та міжнародних актах щодо здатності публічних (державних) утворень та їх органів бути сторонами арбітражних угод.

Разом з тим, говорячи про здатність сторони до укладення арбітражної угоди (*ability to arbitrate*), слід відзначити, що у законодавствах більшості країн з приводу цього нічого не зазначається. Зокрема у праві США не міститься спеціальних положень щодо можливості сторони укласти арбітражну угоду. Разом з тим, на етапі виконання постановленого рішення суд країни місця виконання буде вирішувати на підставі своїх внутрішніх колізійних норм питання здатності сторін до укладення такої угоди на підставі ст. V (1) (a) Конвенції 1958 року, положення якої є обов'язковими для виконання країнами

учасниками. Немає спеціальних застережень щодо здатності укладати арбітражну угоду і у праві України. Хоча загальні положення законодавства щодо можливості бути учасниками зовнішньоекономічних контрактів лише фізичних осіб — підприємців та юридичних осіб все ж суттєво впливають на порядок визначення особистого закону таких учасників.

З точки зору правозастосування цікавим виглядає порядок застосування колізійних норм, визначених до права країни місця суду. Практика свідчить про існування двох підходів щодо встановлення права, яке застосовується до здатності сторони бути стороною арбітражної угоди: *прямого* та *непрямого*. Сутність **прямого методу** (*capacity method*) полягає у тому, що встановлення права, яке застосовується до здатності сторони бути стороною арбітражної угоди, і вважатись пов'язаною її положеннями визначається на основі безпосереднього застосування колізійних норм права. У той час як на основі **непрямого методу** встановлення такого права здійснюється шляхом встановлення наміру сторони арбітражної угоди вважати себе зобов'язаною в контексті застосування права, обраного сторонами (або визначеного судом чи складом арбітражу), як право, застосовуване до контракту (*validity method*) [6, с. 77].

Непрямий метод було сформульовано Верховним судом Великобританії при вирішенні справи *Dallah Real Estate & Tourism Holding Co v Ministry*

of Religious Affairs [12], коли, замість прямого правозастосування колізійних норм, було застосовано алгоритм з низки кроків: 1) встановлення права, застосовуваного до арбітражної угоди (чи це право, обране сторонами, чи право місця арбітражу); 2) виявлення критерію, на основі якого це право визначає дійсність такої угоди (чи дозволяє право сторони встановити її намір вважати себе зобов'язаною); 3) встановлення впливу права сторони на тлумачення наміру сторони вважати себе зобов'язаною за угодою [13, с. 629]. При цьому суд посилався на аналогічні справи, у яких питання правоздатності сторін та встановлення їх наміру вважати себе пов'язаними арбітражною угодою вирішувалось на підставі права, застосовуваного до контракту [6, с. 77].

Висновки. Підсумовуючи усе сказано, слід зазначити, що визначення права застосовуваного до здатності сторін укладати арбітражну угоду визначається за правилами колізійного принципу, сформульованими ст. V (1) (а) Конвенції 1958 року, який має назву «особистий закон» (*law applicable to the them (parties)*). Нехтування правилами або порушення вимог такого права при укладенні арбітражної угоди на етапі приведення до виконання постановленого арбітражного рішення може мати велике значення, адже за умови заперечень з боку відповідача може стати підставою для відмови у визнанні та виконанні арбітражного рішення.

Література

1. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). United Nation Organization. URL: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/New-York-Convention-E.pdf>. (дата звернення: 03.04.2020).
2. Крупчан О. Д. Дефектні арбітражні застереження // Міжнародний комерційний арбітражний суд: відповідність сьогоденню: зб. наук. праць / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва; за ред. акад. О. Д. Крупчана. К.: Право України, 2013. С. 93–105.
3. Петров Я. Право, що застосовується до визначення правосуб'єктності сторін арбітражного спору // Матеріали III Міжнародних арбітражних чтень пам'яті академіка Побирченко І. Г. «Применимое право в международном коммерческом арбитраже. Практика применения Венской конвенции о договорах международной купли-продажи товаров». Сборник докладов. К.: МКАС при ТПП Украины, 2015. С. 106–110.
4. Притика Ю. Д. Міжнародний комерційний арбітраж: питання теорії та практики: монографія / Ю. Д. Притика. К.: Ін Юре, 2005. 516 с.
5. Слипачук Т. В. Некоторые актуальные вопросы международного коммерческого арбитража // Міжнародний комерційний арбітражний суд: відповідність сьогоденню: зб. наук. праць / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва; за ред. акад. О. Д. Крупчана. К.: Право України, 2013. С. 102–169.
6. Нагнибіда В. І. Визначення здатності учасників міжнародних комерційних відносин до укладення арбітражної угоди. Університетські наукові записки. 2018. № 66. С. 69–80.
7. European Convention on International Commercial Arbitration. Geneva, 21 April 1961 Treaty Collection. United Nations Organization. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf. (дата звернення: 03.04.2020).

8. Albert Jan van der Berg *The New York Arbitration Convention of 1958*. The Hague: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1981. 480 p.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон ВР УРСР від 16.04.1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377.
10. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>. (дата звернення: 03.04.2020).
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n697>. (дата звернення: 03.04.2020).
12. Judgement of the Supreme Court of the United Kingdom, dated 3 November 2010 in the case «Dallah Real Estate & Tourism Holding Co v Ministry of Religious Affairs». Supreme Court of the United Kingdom. URL: <https://goo.gl/dPJfMv>. (дата звернення: 03.04.2020).
13. Cordero Moss G. *Legal capacity, Arbitration and Private International Law. Convergence and Divergence in Private International Law* / ed. by K. Boele- Woelki, T. Einhorn, D. Girsberger, S. Symeonides. Liber Amicorum Kurt Siehr. Utrecht: Eleven International Publishing, 2010. P. 619–635.

References

1. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). United Nations Organization. URL: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/New-York-Convention-E.pdf>. (data zvernennia 03.04.2020).
2. Krupchan O.D. Defektni Arbitrazhni Zasterezhennia // Mizhnarodnyi Komertsiiyni Arbitrazhnyi Sud: Vidpovidnist Sohodenniu. Zb. Nauk. Prats / NAPrN Ukrainy NDI Pryvatnoho Prava I Pidpriemnytstva; Za Red. Akad. O.D. Krupchana. K.: Pravo Ukrainy 2013. S. 93–105.
3. Petrov Ya. Pravo, shcho Zastosovuietsia do Vyznachennia Pravosubiektnosti Storin Arbitrazhnoho Sporu. Materyaly III Mezhdunarodnykh Arbytrazhnykh Chtenyi Pamiaty Akademika Pobyrchenko Y. H. «Prymenymoe Pravo v Mezhdunarodnom Kommercheskom Arbytrazhe. Praktyka Prymeneniya Venskoï Konventsyy o Dohovorakh Mezhdunarodnoi Kuply-Prodazhy Tovarov». Sbornyk Dokladov. K.: MKAS pry TPP Ukrayny. 2015. S. 106–110.
4. Prytyka Yu. D. Mizhnarodnyi Komertsiiyni Arbitrazh: Pytannia Teorii ta Praktyky: Monohrafiia / Yu. D. Prytyka. K.: In Yure 2005. 516 s.
5. Slypachuk T. V. Nekotorye Aktualnye Voprosy Mezhdunarodnoho Kommercheskoho Arbytrazha // Mizhnarodnyi Komertsiiyni Arbitrazhnyi Sud: Vidpovidnist Sohodenniu: Zb. Nauk. Prats / NAPrN Ukrainy NDI Pryvatnoho Prava i Pidpriemnytstva; za Red. Akad. O. D. Krupchana. K.: Pravo Ukrainy. 2013. S. 102–169.
6. Nahnybida V. I. Vyznachennia Zdatnosti Uchasnykiv Mizhnarodnykh Komertsiiynykh Vidnosyn do Ukladennia Arbitrazhnoi Uhody. Universytetski Naukovi Zapysky. 2018. № 66. S. 69–80.
7. European Convention on International Commercial Arbitration. Geneva, 21 April 1961 Treaty Collection. United Nations Organization. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1964/01/19640107%2002-01%20AM/Ch_XXII_02p.pdf. (data zvernennia: 03.04.2020).
8. Albert Jan van der Berg *The New York Arbitration Convention of 1958*. The Hague: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1981. 480 p.
9. Pro Zovnishnoekonomichnu Diialnist: Zakon VR URSR vid 16.04.1991 r. № 959-KhII // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1991. 29. St. 377.
10. Pro Mizhnarodne Pryvatne Pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 r. № 2709-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>. (data zvernennia 03.04.2020).
11. Pro Derzhavnu Reiestratsiiu Yurydychnykh Osib Fizychnykh Osib-Pidpriemntstv ta Hromadskykh Formuvan: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r. № 755-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n697>. (data zvernennia 03.04.2020).
12. Judgement of the Supreme Court of the United Kingdom, dated 3 November 2010 in the case «Dallah Real Estate & Tourism Holding Co v Ministry of Religious Affairs». Supreme Court of the United Kingdom. URL: <https://goo.gl/dPJfMv>. (data zvernennia 03.04.2020).
13. Cordero Moss G. *Legal capacity, Arbitration and Private International Law. Convergence and Divergence in Private International Law* / ed. by K. Boele- Woelki, T. Einhorn, D. Girsberger, S. Symeonides. Liber Amicorum Kurt Siehr. Utrecht: Eleven International Publishing, 2010. P. 619–635.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 3(25)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.03.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 9,53. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.